

УДК 352.07:332.1

DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250425>

Матвійшин Євген Григорович

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри регіонального та місцевого розвитку Навчально-наукового інституту державного управління Національного університету "Львівська політехніка"

ORCID: 0000-0001-9522-4645

e-mail: evhmat@yahoo.com

Нєма Олександра Степанівна

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри регіонального та місцевого розвитку Навчально-наукового інституту державного управління Національного університету "Львівська політехніка"

ORCID: 0000-0003-1242-7151

e-mail: oleksna@ukr.net

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОГО ПІДХОДУ
В СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ**

Висвітлено особливості процесу стратегічного планування розвитку територій та виокремлено основні проблеми щодо його ефективної реалізації. Розкрито групи процесів та інструменти проектного управління. Узагальнено практику застосування проектного підходу для забезпечення розвитку територіальних громад і показано доцільність його використання для організації робіт зі стратегічного планування розвитку територій.

Ключові слова: процес стратегічного планування; стратегічне планування розвитку територій; стратегія; проектний підхід; проєкт; методологія проектного управління.

Постановка проблеми. Стратегічне планування є невід'ємним атрибутом для нормального функціонування та забезпечення розвитку територіальних громад України. Як "...дієвий метод управління територіальним розвитком, засіб згуртування різних суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів" [1], стратегічне планування розвитку територій набуло особливої актуальності в умовах здійснення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, і потребує осучаснення підходів до нього, його методів та інструментів.

Проектний підхід є ефективним інструментом розвитку будь-яких соціально-економічних систем, визнаним методологічним інструментом підсилення спроможності [2]. Такий підхід у реалізації стратегічних пріоритетів місцевого розвитку сприяє підвищенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, ефективному управлінню змінами за умов обмежених ресурсів. Із ухваленням 05 серпня 2020 р. постанови Кабінету Міністрів України № 695 "Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки" [3] в Україні розпочався новий активний етап поширення проектного підходу. Саме на цей період розробляють більшість регіональних стратегій розвитку і стратегій розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток територій є багатогранним процесом, а підходи до його стратегічного планування становлять значний інтерес дослідників із різних наукових сфер, зокрема економіки та публічного управління. Механізми та інструменти стратегічного планування регіонального та місцевого розвитку досліджено у працях таких вітчизняних учених, як: О. Берданова, В. Вакуленко, О. Карий, О. Качний, А. Карпенко, І. Кукса, К. Пастух, В. Тертичка та ін. Моделі стратегічного підходу до управління місцевим розвитком, методологічні та практичні аспекти стратегічного планування висвітлено у працях Г. Дробенка, В. Кашевського, П. Мавка, В. Пархоменка, О. Прокопенка, А. Ткачука, Ю. Шарова та ін. Актуальні питання проєктного управління стосовно розвитку територій (здебільшого в контексті реалізації стратегій чи стратегічних планів), використання проєктного підходу для підвищення ефективності діяльності досліджували О. Безуглий, М. Бутко, Т. Власенко, Ю. Василенко, О. Медведєва, І. Мурашко, В. Рач, О. Россошанська, І. Чикаренко та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових і навчально-методичних публікацій, які висвітлюють зміст стратегічного планування розвитку територій, поза увагою дослідників залишаються питання використання проєктного підходу для удосконалення стратегічного планування розвитку територій саме на етапі підготовки та розроблення стратегічних документів. Метою роботи є узагальнення практики застосування проєктного підходу для виявлення переваг його використання для удосконалення процесу стратегічного планування розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Розробляти і реалізовувати різноманітні державні й місцеві стратегії та програми допомагає стратегічне планування, у процесі якого зважають на умови і чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, а також акцентують увагу на довготермінових пріоритетах і перспективному баченні розвитку об'єкта планування і на його конкурентних перевагах. Узагальнюючи погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед чинників формування конкурентних переваг певної території можна визначити: наявність і доступність ресурсів (зокрема земель), попит на продукцію галузей місцевої економіки, розвиненість у регіоні інвестиційної інфраструктури, перспективне забезпечення потреб секторів місцевої економіки в людських ресурсах, розвиток соціального капіталу, професіоналізм публічних службовців та ін. [4].

Стратегічне планування розвитку території є процесом, за допомогою якого місцева громада формує картину свого майбутнього і визначає етапи його досягнення, ґрунтуючись на місцеві ресурси та зосереджуючи увагу на найважливіших завданнях, які потрібно вирішити. Таке планування допомагає в ухваленні стратегічних управлінських рішень та передбачає: узгодження групових інтересів у середині громади; інвентаризацію реальних ресурсів, обмежень і сприятливих факторів; визначення реально здійснених завдань і цілей; формування програм і планів дій [5]. Предметом стратегічного планування у цьому разі є соціально-економічна діяльність самоврядної території громади, яку розглядають з позицій розвитку громади та її майбутнього стану щодо підвищення якості життя членів громади, а також прийняття стосовно цього рішень із урахуванням об'єктивних законів, закономірностей, принципів і методів.

Стратегічне планування розвитку територіальних громад ґрунтується на таких основних принципах [6-8]: цілісності (використання системного підходу до побудови стратегічного плану через розроблення стратегій щодо розвитку функціональних підсистем); дотримання загальнодержавних та регіональних інтересів (стратегічний план територіальної громади розробляють з урахуванням пріоритетів розвитку держави, регіону); об'єктивності (здійснення ґрунтовного аналізу внутрішніх і зовнішніх умов життєдіяльності громади під час визначення цілей розвитку та шляхів їх досягнення); безперервності і гнучкості (наявність зворотного зв'язку між етапами процесу стратегічного планування через проведення моніторингу і можливість коригування стратегічного плану); єдності стратегії і тактики (коли стратегічні плани трансформуються у поточні плани та конкретні програми); співробітництва (для розроблення стратегічного плану залучаються різні заінтересовані сторони (громадські організації, представники бізнесу, ЗМІ тощо) через своїх представників у робочій групі; загальнодоступності (громадські слухання з обговорення проєкту стратегії, опублікування стратегії для всіх зацікавлених сторін).

Як системна, покрокова технологія організації колективної діяльності з реалізації стратегічних ініціатив і досягнення стратегічних цілей за умов встановлених обмежень, яка здійснюється за визнаними регламентами та методиками, проєктний підхід забезпечує доцільне програмування діяльності, концентрацію відповідальності, зусиль і ресурсів, чіткий розподіл ролей та обов'язків учасників проєкту і цілеспрямовану координацію їх дій, що істотно підвищує ймовірність досягнення запланованих результатів [9]. Зважаючи на унікальність дій та обмеженість ресурсів, а також спрямованість на отримання запланованого результату у визначені терміни, процес стратегічного планування (підготовки стратегії розвитку чи стратегічного плану) формально можна розглядати як проєкт, що потребує чіткого визначення: потреби у стратегічному плануванні; зацікавлених сторін, цільових груп, кінцевих бенефіціарів; цілей стратегічного планування і цілей стратегічного документа; запланованих результатів, необхідних для забезпечення належної якості стратегічного документа; узгодженого набору дій для досягнення запланованих результатів; часових меж і графіків процесу розроблення; необхідних ресурсів і бюджету; головного відповідального органу (структури), партнерів і людських ресурсів.

Процес стратегічного планування полягає в послідовній реалізації низки етапів. Серед науковців досі немає узгодженої позиції стосовно їх раціональної кількості. Наприклад, М. Бриль з колегами розглядають п'ять етапів цього процесу: підготовчий, діагностика території, розроблення стратегії, легалізація стратегії, моніторинг та оцінювання стратегії [10]. В. Тертичка, ґрунтуючись на технології стратегічного управління, виділяє сім етапів стратегічного планування: ініціація, створення організаційних структур, аналіз (зокрема SWOT-аналіз), визначення місії, цілей, завдань; планування; реалізація плану; моніторинг, оцінювання [11]. Проте в обох випадках наведені етапи перекликаються з процесами, притаманними проєктній діяльності.

Так, у методології проєктного управління розрізняють п'ять логічно згрупованих категорій зазначених процесів, які формують групи процесів проєкту [12] (що мають чіткі внутрішні залежності, але не залежать від прикладної області чи конкретної галузі реалізації проєкту): ініціалізація – визначає та авто-

ризує як початок проєкту, так і початок окремих фаз у проєкті; планування – визначає цілі та планує дії з досягнення цілей, охоплює діяльність зі створення плану проєкту, ієрархічної структури робіт, графіки робіт (процеси планування є найважливішими, оскільки належне планування може значно скоротити витрати часу на процеси виконання); виконання – це власне впровадження планів проєкту в дію, здійснення робіт проєкту; моніторинг і управління – полягає у відстеженні виконання й оцінюванні вартості, часу та якості; закриття – охоплює закриття як окремих фаз проєкту, так і проєкту загалом, а також винесення уроків для підвищення ефективності реалізації майбутніх проєктів. Це підтверджує доцільність використання проєктного підходу і до організації робіт стосовно стратегічного планування розвитку територій.

Водночас, щодо застосування проєктного підходу часто існують деякі хибні (іноді діаметрально протилежні) розуміння проєктного менеджменту як методології розроблення та реалізації комплексу дій.

По-перше, виникають різні бачення щодо доцільності застосування тих чи інших інструментів проєктного менеджменту загалом. Поширена думка про те, що їх використання гарантує успіх діяльності (але такі гарантії фактично відсутні), як і думка, що використання інструментів проєктного менеджменту не сприяє успіху, а навіть вимагає зайвих витрат і створює труднощі, які заважають успішній діяльності (хоча додаткові витрати потрібні, але вони незначні порівняно з вигодами, які можна від цього отримати).

По-друге, неоднозначно трактують і користь від планування на основі проєктного підходу. Існують твердження, що якщо план складено коректно, то і вся наступна діяльність буде проходити без проблем, як і переконання, що процес планування є зайвою тратою часу, адже жодна діяльність цілковито не може йти за планом. Справді, у плані неможливо все передбачити, але він корисний для узгодженого виконання дій і розподілу зазвичай обмежених ресурсів, а також є доброю інформаційною основою для моніторингу та контролю. Очевидно, що десь посередині описаних крайнощів перебуває реальний стан переваг від застосування проєктного підходу.

Використання інструментів проєктного менеджменту може значно підвищити шанси успішної реалізації запланованих дій, хоча це потребує додаткового часу. Дослідження показують, що кожна година, проведена за складанням плану дій, зазвичай економить 10-20 годин під час їх виконання та здійснення контролю [13, 14], що збільшує шанси успіху. Не завжди під час планування можуть бути передбачені усі необхідні роботи, точно оцінені витрати ресурсів і часу, непередбачені події можуть сильно вплинути на хід реалізації проєкту. Водночас застосування проєктного підходу, зокрема тих інструментів проєктного менеджменту, які дають змогу об'єктивніше врахувати фактори ризику, може сприяти підвищенню ефективності стратегічного планування розвитку територій.

Процес стратегічного планування потребує участі тимчасового колективу людей, що теж уподібнює цю діяльність до проєктної роботи. Керівники робочих груп зі стратегічного планування та їхні члени – це фактично проєктні команди та керівники проєктів.

З огляду на утворення нових, об'єднаних територіальних громад, формування у них команд, які б здійснювали стратегічне планування розвитку тери-

торії, є певним викликом. Один з варіантів – створити у громаді консультативно-дорадчий орган – робочу групу з місцевого розвитку, яка б здійснювала не тільки планування, але й координацію виконання і систематичний перегляд результатів досягнення стратегічних цілей. Якщо в територіальній громаді є досвід розроблення стратегій, програм і проєктів, то очевидно, що там є група людей, які стануть кістяком такої робочої групи. Оскільки ініціатором стратегічного планування, очевидно, буде орган місцевого самоврядування, то керівником такої тимчасової команди доцільно призначити його представника – посадову особу сільської, селищної чи міської ради певної територіальної громади.

За сприяння Програми Ради Європи "Децентралізація і територіальна консолідація в Україні" в межах упровадження проєкту "Підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад у Хмельницькій області" розроблено рекомендації щодо формування робочої групи з підготовки стратегічного плану розвитку міста (села, селища) та формату її роботи [15]. Розподіл обов'язків у межах групи може відбуватися на добровільних засадах та адміністративно. Важливо зберегти командний дух і бажання учасників групи планувати позитивні зміни в житті громади. Якщо добровольців, які бажають взяти участь у стратегічному плануванні розвитку території, виявиться багато, то варто розбити такий тимчасовий колектив на "групи дій". Далі для подання результатів виконання дорученої роботи від кожної групи доцільно мати одного або кількох представників.

У проєктній діяльності особливу увагу приділяють управлінню зацікавленими сторонами. Для ефективного стратегічного планування розвитку територій, окрім, як уже зазначено вище, забезпечення представництва зацікавлених сторін у робочих групах зі стратегічного планування, потрібно аналізувати зміст їх інтересів задля узгодження. У громаді існують спільні цілі, потреби, а також прагнення жити у спільноті, несвідомій турботі кожного про добробут громади через задоволення особистих потреб і прагнення підвищити власний добробут. Окрім власного економічного інтересу пересічного громадянина, іншим його мотивом є прагнення створити безпечну і затишну сферу перебування, що нерозривно пов'язано зі творенням суспільного добробуту. Тобто індивідуалізм членів громади синергічно сприяє рухові до спільних цілей. Спільна діяльність місцевих органів місцевого самоврядування, бізнес-спільноти та громадськості дає змогу у співпраці визначити цілі розвитку і легітимізувати їх через прийняття стратегій і програм розвитку території. Групи зацікавлених сторін у стратегічному плануванні розвитку території наведено у табл. 1.

Аналіз наукової та методичної літератури дав змогу виокремити "пакети робіт" (у формі дворівневої ієрархічної структури, яка використовується у проєктному управлінні), що переважно становлять зміст стратегічного планування розвитку території. Кінцевим продуктом сукупності таких пакетів робіт є стратегія розвитку (далі – стратегія):

1. Ініціювання.
 - 1.1. Обґрунтування доцільності розроблення стратегії.
 - 1.2. Формування "творчого колективу" і поділ його на "групи дій".
 - 1.3. Розподіл напрямів роботи за "групами дій".
2. Аналіз.
 - 2.1. Визначення сфер, які потрібно дослідити.

- 2.2. Збір статистичних даних та іншої необхідної інформації.
- 2.3. Проведення опитувань мешканців.
- 2.4. Проведення опитувань експертів.
- 2.5. Ідентифікація проблем і конкурентних переваг.
- 2.6. Прогнозування ризиків.
3. Розроблення проєкту стратегії.
 - 3.1. Визначення місії та цілей.
 - 3.2. Визначення сценаріїв розвитку.
 - 3.3. Конкретизація операційних цілей.
 - 3.4. Поширення інформації про проєкт стратегії.
 - 3.5. Проведення стратегічної екологічної оцінки документа.
 - 3.6. Організація і проведення громадських слухань.
 - 3.7. Розроблення плану реалізації стратегії.
 - 3.8. Перевірка здійсненності запланованих заходів.
 - 3.9. Визначення показників, за якими буде відбуватися моніторинг виконання стратегії.
4. Офіційне прийняття стратегії.
 - 4.1. Підготовка документації (стратегії та плану її реалізації).
 - 4.2. Проведення сесії відповідної ради.
 - 4.3. Розміщення стратегії та плану її реалізації на офіційному вебсайті та поширення друкованих документів серед зацікавлених сторін.

Таблиця 1

Перелік зацікавлених сторін у стратегічному плануванні розвитку території

Група зацікавлених сторін	Представники груп
Публічний сектор (місцева влада і наука)	Обрані посадові особи Органи місцевого самоврядування та їх структурні підрозділи Районні, обласні та загальнодержавні управління й агенції, які відповідають за планування та управління соціально-економічним розвитком і здійснюють регуляторні функції Науково-дослідні установи, університети, коледжі
Приватний сектор (бізнес)	Великі підприємства Малі, середні та дрібні підприємства, приватні підприємці Забудовники (промислове, комерційне та житлове будівництво) Банки, кредитні спілки й інші фінансові установи Торгово-промислові палати та інші бізнес-асоціації Агенції, ради та асоціації підприємців, посередники з підтримки й розвитку бізнесу (бізнес-центри, фонди розвитку підприємництва тощо)
Неурядові організації (громадянське суспільство)	Органи самоорганізації населення Громадські організації Місцеві школи та клуби Організації й асоціації, які представляють інтереси громади Організації та асоціації, які орієнтовані на питання місцевого соціального й економічного розвитку Профспілки та інші професійні асоціації

Джерело: складено за [16].

Наведені "пакети робіт" можуть повторюватися (циклічно), можуть включати й інші роботи (тобто наведений вище перелік не є вичерпним і деталізованим). За проєктним підходом за кожним із пунктів закріплюють виконавців, що зручно зробити за допомогою інструмента проєктного менеджменту – матриці відповідальностей.

Перевірка здійсненості запланованих заходів охоплює різні аспекти, залежно від запланованих заходів. Переважно здійсненість перевіряють, проводячи аналіз обмежень. Вони можуть бути таких видів: технічні (наявна технічна здатність виконавців), фінансові (достатність або доступність коштів на реалізацію запланованих заходів), операційні (відсутність організаційних перешкод у виконанні запланованих заходів), географічні (доступність людей і техніки до місць, де будуть виконуватися заходи), часові (залежать від трудомісткості робіт), ресурсні (залежать від наявної необхідної кількості виконавців і матеріалів у потрібний час), правові (необхідність виконання усіх правових зобов'язань перед державою та залученими до заходів організаціями та фізичними особами), політичні (відсутність конфліктів з органами влади та посадовими особами різного рівня) тощо.

Особливим видом перевірки стратегії щодо відповідності пріоритетам сталого розвитку території є визначення її екологічного впливу. Таку перевірку регламентують: Закон України "Про оцінку впливу на довкілля" (встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів) [17]; Закон України "Про стратегічну екологічну оцінку" (регулює відносини у сфері оцінки наслідків виконання стратегії для довкілля, у тому числі для здоров'я населення) [18]. В остаточній версії стратегії повинні бути враховані висновки звіту про стратегічну екологічну оцінку, результати громадського обговорення і за потреби – транскордонних консультацій. Останній аспект стосується переважно тих територій, які межують із іншими країнами, які можуть зазнати впливу від реалізації запланованих у стратегії заходів.

Дослідники звертали увагу на низку організаційних проблем, які супроводжували процеси стратегічного планування розвитку територій. Серед них: намагання органів влади вищого рівня втримати під контролем ідеологічні, фінансові та юридичні важелі управління стратегічним розвитком територій нижчого рівня; брак у поточній управлінській практиці "інструментів з організаційної інтеграції інтелекту множини індивідуумів і їх організованих груп у колективний, у відповідний спосіб мотивований і орієнтований, розум (інтелект)"; спотворення або ігнорування задекларованих стратегічних цілей на догоду якимось поточним інтересам; брак у мешканців території сформованого "усвідомлення спільності долі" [19]. На вирішення означених та інших проблем у практиці стратегічного планування розвитку територій повинні бути скеровані спільні зусилля практиків, науковців, експертів у цій сфері.

Висновки. Зважаючи на процеси децентралізації публічного управління, об'єктивною необхідністю стало ефективне стратегічне планування на місцевому рівні. Будучи процесом формування легітимного консенсусу щодо бажаного майбутнього, таке планування сприяє виробленню бачення комплексного гармонійного та безперервного соціально-економічного розвитку територіальних громад, оптимальному використанню унікальних територіальних переваг і особливостей, слугує дієвим інструментом для діалогу та взаємодії місцевої влади з бізнесом і громадянським суспільством.

Упровадження проєктного підходу дає змогу усунути низку серйозних недоліків, пов'язаних з реалізацією стратегічного планування, таких як повторюваність, рутинність, формальність процесу планування, що демотивує його учасників, та досягти запланованих результатів у коротші терміни, ефективніше використати обмежені ресурси, дає змогу створити творчу обстановку та умови для стратегічного мислення, спільного обговорення проблем і можливостей розвитку. Розроблення стратегії успішно може бути забезпечено в межах діяльності проєктної команди.

Напрямами подальших досліджень стануть пошуки ефективних підходів до вирішення питань формування та підвищення проєктних компетентностей посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також упровадження смартспеціалізації при стратегуванні розвитку територіальних громад України.

Список використаної літератури

1. Нема О., Козак І. Планування регіонального розвитку в контексті децентралізації // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Вип. 2(51), у 2 ч. Ч.2. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2017. С. 222.
2. Управління знаннями. Електронне навчання управління проєктами у Спільноті практик: Сталий розвиток: практ. пос. / авт. кол.; за заг. ред. І. Катерняка, Т. Маматової. Київ: DESPRO, 2021. С. 40.
3. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України №695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2021)
4. Матвіїшин Є.Г. Створення умов для ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2016. Вип. 1. С. 132-153.
5. Карий О. Комплексний розвиток міст: теорія та методологія стратегічного планування: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 32, 131.
6. Там само. С. 132-133.
7. Прокопенко О.Ю. Ефективна модель стратегічного підходу до управління місцевим соціально-економічним розвитком // Економіка і регіон. 2008. №4 (19). С. 13.
8. Шрьодер П. Стратегії місцевого та регіонального розвитку. Методи, принципи та політичні засади. К.: Заповіт, 2008. С. 7-9.
9. Управління знаннями... С. 40.
10. Бриль М. Успішна територіальна громада: будуємо разом / М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева [та ін.]. Харків : Фактор, 2018. с. 93.
11. Тертичка В.В. Стратегічне управління: підручник / Київ: К.І.С, 2017. С. 249.
12. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК®). 5-е изд. Пенсильвания: Project Management Institute, Inc, 2013. С. 5.
13. Фандрейзинг. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / О. Кобзарев ; Асоціація міст України. Київ : Підприємство "ВІ ЕН ЕЙ", 2015. С. 3.

14. Mingus N. Project management in 24 hours. Indianapolis: Alpha, 2002. P. 4.

15. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / А. Ткачук, В. Кашевський, П. Мавко. Київ : ІКЦ "Легальний статус", 2016. С. 74, 75.

16. Планування розвитку територіальних громад : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко; Асоціація міст України. – Київ : Підприємство "ВІ ЕН ЕЙ", 2015. С.25.

17. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України №2059-VIII від 23.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

18. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України №2354-VIII від 20.03.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

19. Дзвінчук Д. І., Петренко В. П., Попович В.В. Аналіз досвіду стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіону (на прикладі Івано-Франківської області) // Регіональна економіка. 2016. №1. С. 27.

Статтю подано: 07.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Matviishyn Yevhen Hryhorovych

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Regional and Local Development of Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-9522-4645

e-mail: evhmat@yahoo.com

Niema Oleksandra Stepanivna

Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Regional and Local Development Institute of Public Administration of Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-1242-7151

e-mail: oleksna@ukr.net

USING THE PROJECT APPROACH IN STRATEGIC PLANNING OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

Problem setting. Strategic planning for the development of territories has become particularly relevant in the context of implementing the reform of local self-government and territorial arrangement of power based on decentralization, and requires updating approaches to it, its methods and tools.

A project-based approach to implementing strategic priorities for local development contributes to improving the efficiency of local self-government bodies and effective change management in conditions of limited resources. With acceptance of resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 695 "on approval of the state regional development strategy for 2021-2027" on 05 August 2020, a new active stage of the project-based approach implementation has begun in Ukraine. It is during this period that most regional development strategies and strategies for the development of territorial communities are developed.

Recent research and publications analysis. Approaches to strategic planning of territorial development are of considerable interest to researchers from various scientific fields, in particular economics and public administration. The topical issues of using the project approach to

improve performance have been studied mostly in the context of implementing strategies or strategic plans.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. Researchers do not pay attention to the issues of using the project approach for improvement *exactly* the process of preparing and developing strategic documents. The purpose of the article is to summarize the practice of applying the project approach to identify the advantages of using it to improve the process of strategic planning for the development of territories.

Paper main body. Strategic planning, which takes into account the conditions and factors of the internal and external environment, long-term priorities, which is based on a long-term vision of the development of the planning object and its competitive advantages, helps to develop and implement various state and local strategies and programs. The process of strategic planning consists in the sequential implementation of a number of stages that echo the processes inherent in project activities.

The process of strategic planning requires the participation of a temporary team of people, which also compares this activity to project work. The heads of strategic planning working groups and their members are actually project teams and project managers.

In project activities, special attention is paid to the management of stakeholders. For effective strategic planning of territorial development, in addition to ensuring representation of interested parties in working groups on strategic planning, it is necessary to analyze the content of their interests for coordination.

The analysis of scientific and methodological literature allowed us to identify "packages of works" that mainly make up the content of strategic planning for the development of the territories. The final product of a set of such work packages is the development strategy (hereinafter referred to as the strategy):

1. Initiation: "Justification of the feasibility of developing a strategy"; "Formation of a "creative team" and its division into "action groups"; "Distribution of work areas into "action groups".

2. Analysis: "Identifying areas that need to be explored"; "Collecting statistical data and other necessary information"; "Conducting surveys of residents"; "Conducting expert surveys"; "Identifying problems and competitive advantages"; "Predicting risks".

3. Development of the draft strategy: "Defining the mission and goals"; "Defining development scenarios"; "Specifying operational goals"; "Disseminating information about the draft strategy"; "Conducting a strategic environmental assessment of the document"; "Organizing and conducting public hearings"; "Developing a strategy implementation plan"; "Checking the feasibility of planned activities"; "Determining indicators by which the implementation of the strategy will be monitored".

4. Official adoption of the strategy: "Preparation of documentation (strategy and plan for its implementation)"; "Holding a session of the relevant council"; "Posting the strategy and plan for its implementation on the official website and distributing printed documents to interested parties".

The executives are assigned on the basis of the project approach to each of the items, which is convenient to do with the help of the project management tool – the responsibility matrix.

Conclusions of the research and prospects for further studies. The implementation of the project approach allows to eliminate a number of serious shortcomings associated with the implementation of strategic planning, such as repeatability, routine, formality of the planning process, which demotivates its participants and achieve the planned results in a shorter time, use limited resources more effectively, etc., allows you to create a creative environment and conditions for strategic thinking, joint discussion of problems and development opportunities. Strategy development can be successfully achieved within the framework of the project team's activities.

The areas of further research will be the search for effective approaches to solving the issues of forming and improving the project competencies of local government officials, as well

as the introduction of smart specialization in the strategy of development of territorial communities of Ukraine.

Key words: strategic planning process; strategic planning of territory development; strategy; project approach; project management methodology.

References

1. Niema, O., & Kozak, I. (2017). Planuvannia rehionalnoho rozvytku v konteksti detsentralizatsii. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. Vyp. 2(51), u 2 ch. Ch.2. Lviv: LRIDU NADU, pp. 222. [In Ukrainian].
2. Upravlinnia znanniamy. Elektronne navchannia upravlinnia proiektamy u Spilnoti praktyk: Stalyi rozvytok: prakt. pos. avt. kol. (2021). Za zah. red. I. Katerniaka, T. Mamatovoi. Kyiv: DESPRO, pp. 40. [In Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №695 vid 05.08.2020 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
4. Matviishyn, Ye. H. (2016). Stvorennia umov dlia efektyvnoho vykorystannia konkurentnykh perevah rehionalnoi ekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka. Kyiv: NADU, vyp. 1. pp. 132-153. [In Ukrainian].
5. Karyi, O. (2011). Kompleksnyi rozvytok mist: teoriia ta metodolohiia stratehichnoho planuvannia: monohrafiia. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, pp. 32, 131. [In Ukrainian].
6. Ibid. pp. 132-133.
7. Prokopenko, O. Iu. (2008). Efektyvna model stratehichnoho pidkholu do upravlinnia mistsevym sotsialno-ekonomichnym rozvytkom. *Ekonomika i rehion*, 4(19), p. 13. [In Ukrainian].
8. Shroder, P. (2008). Stratehii mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku. Metody, pryntsyipy ta politychni zasady. Kyiv: Zapovit, pp. 7-9. [In Ukrainian].
9. Upravlinnia znanniamy... p. 40.
10. Bryl, M., Vrublevskyi, O., Dancheva, O., et. al. (2018). Uspishna terytorialna hromada: buduemo razom. Kharkiv: Faktor, p. 93.
11. Tertychka, V. V. (2017). Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk. Kyiv: K.I.S, p. 249. [In Ukrainian].
12. Rukovodstvo k svodu znanyi po upravlenniu proektamy (Rukovodstvo PMBOK®). (2013). 5-e yzd. Pensylvanyia: Project Management Institute, Inc, p. 5.
13. Kobzarev, O. (2015). Fandreizynh. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia. Asotsiatsiia mist Ukrainy. Kyiv: Pidpriemstvo "VI EN EI", p. 3. [In Ukrainian].
14. Mingus, N. (2002). Project management in 24 hours. Indianapolis: Alpha, p. 4.
15. Tkachuk, A. F., Kashevskyi, V., & Mavko, P. (2016). Stratehichne planuvannia u hromadi (navchalnyi modul). Kyiv: IKTs "Lehalnyi status", pp. 74-75. [In Ukrainian].
16. Vasylenko, H., Parasiuk, I., & Yeremenko, N. (2015). Planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad: navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia. Asotsiatsiia mist Ukrainy. Kyiv: Pidpriemstvo "VI EN EI", p. 25.

17. Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy №2059-VIII vid 23 travnia 2017 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

18. Pro stratehichnu ekolohichnu otsinku: Zakon Ukrainy №2354-VIII vid 20 bereznia 2018 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>

19. Dzvinchuk, D. I., Petrenko, V. P., & Popovych, V. V. (2016). Analiz dosvidu stratehichnoho upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehionu (na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti). *Rehionalna ekonomika*, 1, p. 27.

Paper submitted: 07.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Матвіїшин Є. Г., Нема О. С. Використання проєктного підходу в стратегічному плануванні розвитку територій // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250425>).

Citation: Matviishyn, Ye. H., Niema, O. S. (2021). Using the project approach in strategic planning of territorial development. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250425>).

УДК 340.12:316.75-042.4

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250426

Хаварівська Галина Степанівна

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри державної політики та врядування, Навчально-науковий інститут державного управління, Національний Університет "Львівська політехніка"

ORCID: 0000-0001-8675-3828

e-mail: galia04@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІЗНАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Обґрунтовано основні теоретичні підходи до розуміння поняття і суті правової культури, її історичного розвитку та формування. Розглянуто деякі дефініції правової культури, сформульовані науковцями, зокрема і в галузі права та публічного управління, які здебільшого акцентують увагу на такому змісті правової культури, як: саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, правомірна діяльність учасників суспільних відносин.

Ключові слова: державність; дефініція; знання; поняття; право; правова культура; суспільство.

Постановка проблеми. Потреба дослідження питань правової культури у державно-правовій практиці та практиці публічного управління зумовлює необхідність наукового пізнання цього поняття як характеристики усієї правової надбудови суспільства. Адже правова культура передбачає відповідні знання особою певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися цими знаннями при застосуванні норм права та їх виконанні. Тому стає зрозумілою актуальність питання про пріоритетність формування сучасної правової культури у процесі побудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства. Вектор розвитку правової культури безпосередньо залежить від рівня його загальної культури, домінант суспільного розвитку, міри свободи та особистої незалежності людини в суспільстві, рівня правового мислення та її активної життєвої позиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками у світі зростає зацікавленість правознавців, політиків і широкої громадськості до проблем правової культури. Це питання досліджують у своїх наукових працях О. Аграновська, В. Бабкіна, В. Головченко, С. Гусарев, В. Каменська, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Котюк, М. Кушнір, А. Крижанівський, В. Кудрявцев, В. Оксамитний, М. Подберезький, А. Ратинов, Р. Сербін, А. Семітко, В. Сіренко, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, С. Тихоміров, М. Цвік, Ю. Шемшученко, М. Щербань й ін. У своїх працях науковці висвітлюють теоретико-методологічні питання, що виникають під час формування правової культури як суспільства, так і окремих соціальних та професійних груп, та відзначають складність дослідження правової культури, що зумовлено неоднозначністю та багатогранністю цього поняття [1]. Але, незважаючи на наявність різнопланових праць та поглядів щодо розвитку та функціонування правової культури, недостатньо досліджене питання історичної динаміки зміни поглядів на сутність і зміст правової культури.

Із нещодавніх українських наукових праць заслуговують уваги кандидатські дисертації І.Ф. Целуйка "Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права" (2012 р.), Т.В. Бачинського "Формування основ правового світогляду та правової культури шкільної молоді (філософсько-правовий вимір)" (2013 р.), І.О. Панчука "Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України" (2015 р.), А.П. Овчиннікової "Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження" (2016 р.), Є.В. Підлісного "Формування правової культури майбутніх бакалаврів з економіки у процесі фахової підготовки" (2019 р.) та докторська дисертація Л.О. Макаренко "Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури" (2019 р.).

Мета дослідження. Розглянути різні погляди науковців щодо теоретичних аспектів пізнання поняття та сутності правової культури як ознаки правової держави, що формує і визначає поведінкові норми та правила у суспільстві, формує державність і правосвідомість.

Виклад основного матеріалу. Проблематику правової культури у науковій літературі порушено у багатьох фахових наукових працях, які розглядають її у різних аспектах і під різним кутом зору. На сьогодні досить складно охарактеризувати стан її дослідження і об'єктивно дослідити її поняття як невід'ємної частини цілісної культури суспільства, що об'єднує та пронизує усі сфери людської діяльності. Як самостійний критерій поведінки членів суспільства правова культура, насамперед, відображує процеси, пов'язані з правовою діяльністю у суспільстві у вигляді правотворчості, правозастосування та соціально-психологічні процеси.

Правова культура, як феномен, була предметом досліджень багатьох мислителів і вчених різних часів. До неї зверталися Аристотель, Ф. Аквінський, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, Й. Фіхте та ін.

У XIX–XX ст. теоретико-правові дослідження правової культури набувають широкого розвитку. Спадщина правових учень поповнювалася новими ідеями і підходами, розробленням низки різних концепцій: концепція неокантіанства (Г. Коген, Г. Радбрух, Р. Штаммлер та ін.); неогегелянська концепція права (Ю. Біндер, Ф. Блашке, Г. Геллер та ін.); концепція екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, М. Хайдегер, К. Ясперс та ін.); неопозитивістська концепція (О. Вайнбергер, П. Колер, Г. Харт та ін.) [2]. Саме наукові праці зазначених вище авторів заклали фундамент для формування правової думки того часу і пізнання феномену правової культури зокрема.

Побіжний історичний дискурс питання формування дефініції "правова культура" дає підстави стверджувати, що більш-менш серйозні дослідження зазначеного поняття розпочалися лише у 60-х роках XX ст. (С.С. Алексєєв, О.О. Лукашева, В.І. Камінська, О.О. Красавчиков, А.Р. Ратінов та ін.), коли у межах радянської концепції праворозуміння зазначене поняття інтерпретувалося через категорію "соціалістична правова культура" [3]. Загалом до 90-х років серед підходів до розуміння правової культури пріоритет надавали соціологічному та функціональному підходам, які до того ж основною цінністю визнавали закон, а не право.

С.І. Нефьодов і М.С. Нефьодова теж відзначають, що досі визначення поняття "правова культура" характеризувалися трьома обставинами: по-перше, основні дефініції цього терміна виражали здебільшого через концепцію "соціалістична правова культура", пізніше до цієї проблеми практично не звертали-ся, хоча суспільні відносини зазнали значних змін, і раніше вироблена теоретична конструкція соціалістичної правової культури втратила свою актуальність і застосування; по-друге, розроблення цього поняття проводили переважно з прикладних позицій без урахування соціально-філософського аспекту проблематики культури, що, зокрема, було наслідком неприйняття комплексного плюралістичного підходу до феномену правової культури, що часто межувало з прямим запереченням так званих "буржуазних" концепцій; по-третє, на сьогодні у вітчизняному праві хоча й активізувалися процеси дослідження правової культури, однак для них характерна вузька спрямованість, пов'язана переважно з професійними аспектами юридичної діяльності [4].

На початку 90-х років увагу вчених було спрямовано на методологічні питання формування поняття правової культури (О. Семітко, В. Сальніков), а у 2000-х роках учені зосереджуються на розробленні різних аспектів цієї проблематики фундаментального та прикладного характеру. До питань формування правової культури особи, суспільства та деяких соціальних груп звертаються у своїх працях вітчизняні вчені: Г. Балюк, В. Бурмістров, О. Данильян, Ю. Калиновський, Г. Клімова, О. Костенко, В. Костицький, О. Литвинов, С. Максимов, Л. Матвеева, О. Менюк, Є. Назаренко, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Семітко, С. Скуріхін, С. Сливка, В. Співак, В. Тимошенко, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та ін. [5].

Так, О. Семітко розглядав феномен правової культури, по-перше, як характеристику рівня розвитку правових явищ на відповідному етапі розвитку суспільства (правова культура суспільства), а по-друге, як якісну характеристику сприйняття права і правової поведінки окремої особистості (правова культура особистості) [6]. Як бачимо, автор розділяє правову культуру суспільства та правову культуру особистості, однак це визначення є дещо широким та узагальненим і не розриває самої суті правової культури. На думку Ю. Шемшученка, правова культура є необхідною умовою розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, передусім сучасного юридичного світогляду, правових ідеалів, праворозуміння. Крім того, зазначено, що в структурному аспекті правова культура становить собою суму об'єктивних за своїм змістом знань про державу і право [7]. Це визначення більше філософсько-світоглядне, ідейне і загалом констатує про цінність права.

Один із дослідників питань теорії держави і права С.С. Алексєєв вважає, що правова культура – це певного роду юридичне багатство, що має вираз у досягнутому рівні розвитку регулятивних якостей права, юридичної техніки, духовної культури та правового прогресу. Г.П. Клімова, дослідниця правової культури у філософії, розглядає структуру правової культури у доробках інших дослідників. Розгляд її структури за С.С. Алексєєвим охоплює такі складові:

- стан правосвідомості у суспільстві, тобто ступінь вираження знання і розуміння права, усвідомлення необхідного суворого виконання вимог законності, розвиненості відчуття права і законності;

- стан законності, який характеризується ступенем розгорнутості усіх її вимог, реальністю їх здійснення;
- стан законодавства, його досконалість за змістом і формою;
- стан практичної роботи суду, прокуратури, інших юридичних органів, які застосовують право, що виражає їхню реальну роль у правовій системі, ступінь використання передових прийомів юридичної техніки [8].

У цьому тлумаченні ми вже бачимо не лише поняття, а й зміст і суть правової культури, рівень її забезпечення.

За сучасних умов формування правової культури в Україні поширився новий гуманістичний підхід до права, де основну увагу в цьому праворозумінні приділяють основним правам людини, належному правосуддю, загальноправовим засадам суспільного і державного розвитку.

Після 2000-х років з'явилися нові формулювання правової культури. Як стверджує Є. Назаренко, правова культура – це сукупність досягнень суспільства у сфері регулювання суспільних відносин, що забезпечує верховенство права у суспільному житті, тобто панування правових принципів справедливості й гуманізму, захист прав і свобод людини, її честі та гідності, реальне забезпечення місця людини як найвищої соціальної цінності [9]. У цій дефініції правової культури уже акцентують на правовому статусі особи, її ролі у суспільному житті. Як стверджує Л. Авраменко, правова культура складається із духовних і матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності і не мають власної предметності. Творець, носій і реалізатор правової культури – особа. Правова культура – це спосіб діяльності, і в цьому розумінні вона постає як спосіб мислення, норми й стандарти поведінки, включає в себе лише те, що є прогресивним, соціально корисним і цінним [10].

Таке загальне звернення до історичного аспекту правової культури дає змогу не тільки зрозуміти значення цієї категорії, а й бути поштовхом до нового його розуміння як багатоаспектного, неоднозначного, широкого і важливого для сучасного розвитку України явища.

За визначенням авторів одного з навчальних посібників із теорії держави та права, правова культура – це система правових цінностей, які відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу й відображають у правовій формі стан свободи, інші соціальні цінності (об'єктивне і суб'єктивне право, правові принципи, правомірну поведінку, законність і правопорядок) [11].

В українській науковій літературі трапляється також термін "юридична культура", який є похідним від поняття "правова культура", проте його зміст обмежується лише знаннями, досвідом, навичками у сфері правотворчої діяльності, знанням чинних нормативно-правових актів, вмінням правильно їх тлумачити і застосовувати на практиці.

Цікавим виглядає визначення правової культури, запропоноване В. Нерсисянц, який трактує правову культуру як складне, багатогранне явище, зумовлене визначеним рівнем правосвідомості, тобто осмислення правової дійсності; загальними культурними передумовами, рівнем цивілізованості, національними корінням і витоками, історичною пам'яттю, звичаями та традиціями; належним рівнем знань законів населенням; високим рівнем поваги до норм права, їх авторитетом; високою якістю процесів правотворчості та реалізації права; ефективними способами правової діяльності, роботи законодавчих, правоохоронних, управлінських та інших органів [12]. Специфіка правової культури по-

лягає в тому, що вона є не саме право чи його реалізація, а комплекс уявлень тієї чи іншої групи людей про юридичне право, його реалізацію, про діяльність державних органів та посадових осіб у контексті публічного управління.

У монографії, за редакцією українських вчених Ю. Битяка та І. Яковюка, правова культура визначається як "система позитивних проявів правової дійсності, що концентрує досягнення юридичної науки і практики. Вона виступає внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовчу та інші види правової діяльності" [13]. Такий юридичний зміст досліджуваного поняття охоплює всі аспекти правової дійсності і вказує як на правову культуру суспільства, так і правову культуру особи. При цьому правова культура суспільства – це рівень правосвідомості і правової активності суспільства, ступінь прогресивності юридичних норм і юридичної діяльності. А правова культура особистості – це знання і розуміння права, а також дії, відповідно до нього. Не маючи необхідних знань про правову систему держави, чинне законодавство, громадяни не можуть реалізувати свої права та обов'язки, захистити свої інтереси.

У наукових джерелах невід'ємним елементом саме індивідуальної правової культури є повага до права, адже "поважати" означає шанувати, "високо" цінити та визнавати чий-небудь досягнення. Повага завжди проявляється у поведінці індивіда, який обов'язково передбачає задоволення вимог особи, яку поважають. Повага до права у сфері його реалізації, на нашу думку, визначається намаганням не тільки неухильно виконувати і дотримуватися приписів правових норм, узгоджувати свою поведінку із зразками, еталонами поведінки, які пропонуються правовими нормами, а й соціально-активними діями сприяти зміцненню законності і правопорядку у правозастосовній діяльності. Повагу до права можна розглядати і як фактор, який унеможливорює професійну недбалість посадової особи правозастосовного органу, його байдуже ставлення до соціального життя і результатів своєї діяльності. Посадові особи правозастосовних органів повинні чітко для себе визначати, що за кожним правозастосовним актом стоїть конкретна людина, її права та інтереси, про що свідчать положення ст. 3 Конституції України, яка зазначає, що "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність". Викладене дає змогу зробити висновок про те, що шанобливе ставлення до права є невід'ємним елементом правової культури.

Такі дослідники, як О. Лукашева, Ю. Дмитрієв, З. Іванов під правовою культурою розуміють певний ступінь знання законодавства та поваги до норм права. Ці автори безпідставно обмежують поняття правової культури ставленням людей до правових норм, що дуже звужує поняття правової культури. За його межами опиняються такі істотні явища, як правовий статус особистості, правова поведінка тощо. Насправді поза правовою культурою опиняються і самі правові норми, оскільки йдеться не про ці норми, а лише про ставлення до них. Правову культуру неможливо зводити тільки до знання законів. Оцінювальний момент є лише компонентом правової культури [14].

За рівнем правової культури можна визначити загальний стан правової системи українського суспільства, стан законодавства, діяльності судів та усіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення держави, що відображає рівень розвиненості права, засвоєння правових цінностей, здійснення вимог верховенства дії закону.

О. Павлишин поняття "правова культура" розкриває через систему елементів, ключовими з яких є: ідея права, яка утворює змістовну основу правової культури; авторитет права, повага до його першооснов; правосвідомість, що адекватна правовій системі; правові традиції, потреби й навички діяльності відповідно до закону; правові знання, уявлення, цінності та погляди, юридична освіта; власне, поведінка громадян, інших соціальних суб'єктів у режимі законності відповідно до правових установок і переконань; правова активність населення, посадових осіб та законодавців тощо [15]. З викладеного вище зрозуміло, що більшість дефініцій зводяться до цінності самого права та його неухильного дотримання. У загальному підсумку правова культура може визначатись як сукупність усіх елементів правової дійсності в їх реальному функціонуванні як еталонів діяльності правосуб'єктів, а саме: самого права, правосвідомості, правових відносин, законності та правопорядку, правомірної діяльності учасників суспільних відносин і саме це якраз і відрізняє її від інших форм культури. За наявності інших підходів щодо визначення та пізнання правової культури універсального та єдиного тлумачення, яке б отримало загальне визнання, дотепер не існує, тому що складно надати кінцевої форми тому, що безперервно розвивається.

О. Скакун відзначає, що "правова культура тісно пов'язана зі загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, слугує відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної" [16]. Найчіткіша дефініція поняття правової культури, на нашу думку, належить В.В. Копейчикову, який визначає її як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші найважливіші соціальні цінності [17]. Як ми бачимо, правова культура рухається самим життям, сформованим учасниками суспільних відносин і тому відображає їх якісні культурні характеристики. І чим вище у людини сформований рівень свідомості та небажання миритися з негативними процесами, що суперечать людській гідності, тим вищий буде рівень її правової культури.

Правову культуру також вбачають у такому контексті:

- 1) встановлення в суспільстві природного права, що лежить в основі створення цивілізованого законодавства й забезпечує в законодавстві та інших нормативах – актах держави принципів справедливості та гуманізму, невідчужуваних прав і свобод людини, її честі та гідності, а також гарантії їх забезпечення; забезпеченість правопорядку, тобто реалізації демократичного процесу законодавства і правотворчості загалом;
- 2) верховенство Конституції України і законності в системі нормативних актів держави, забезпечення правової законності у процесі правовідносин та застосування права державними органами, наявність демократичного, професійного і престижного правосуддя та професійної системи правоохорон-

них органів, здатних у процесі своєї діяльності реально забезпечити охорону правопорядку;

- 3) наявність розвиненої правосвідомості суспільства, соціальних груп, професійної юридичної правосвідомості, орієнтованої на розуміння, визнання і захист загальнолюдських цінностей у галузі правового регулювання [18].

Отже, наведений вище загальний огляд формулювань у літературі та дефініцій поняття "правова культура" свідчить про те, що вони включають різноманітні складові: матеріальні і духовні, діяльність людини у сфері правового регулювання та результати цієї діяльності, різні рівні (суспільство, особа, певна група осіб), залежно від обраних концептуальних основ її розуміння.

Скласти загальне поняття правової культури з перерахованих дефініцій неможливо не тільки через їх надзвичайну неоднорідність, а ще й тому, що більшість визначень мають суперечності. Так, правова культура у різних і навіть одних й тих самих авторів виступає одночасно і як об'єктивний, і як суб'єктивний феномен, як діяльність практична і водночас теоретична, як явище суспільне і водночас індивідуальне, матеріальне та ідеальне. Явище правової культури у такому вигляді "перекриває" багато інших близьких за змістом понять, а тому її не можна чітко виокремити та визначити [19]. На сьогодні правова культура суспільства вимагає систематичного, раціонального формування, стимулювання та позитивного соціального розвитку і тут потрібно починати потрібно з правового виховання.

Різноманітність поглядів щодо поняття, сутності та змісту правової культури свідчить про те, що це поняття багатогранне, і кожна точка зору залежить від факту наукового осмислення правової культури та контексту і проблематики її аналізу. Більшість авторів вважають, що правова культура містить належного рівня правосвідомість; правові знання та уявлення; традиції, потреби, навички діяти лише згідно законодавства України; правову активність громадян, посадових осіб, державних службовців, урядовців і законотворців; відповідність правових норм загальновизнаним еталонам, стандартам; правоохоронну діяльність ОВС. Правова культура по своїй суті та змісту не залежить від юридичного права, тому що ніякі закони не зможуть підняти її рівень шляхом декларації певних норм, вона диктується самими умовами життя і процеси її становлення характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей. Вона передбачає високий рівень внутрішніх переконань особистості у сфері права та публічного управління.

Загалом відсутність єдності у визначеннях поняття правової культури, суперечності в них перешкоджають формулюванню обґрунтованого загального поняття "правова культура", зумовлені насамперед проблемами методологічного характеру, відсутністю чіткої наукової методології пізнання досліджуваного феномена. Та все ж таки більшість сучасних дослідників визначають правову культуру переважно як правове, філософське та соціальне явище, наголошуючи при цьому на пріоритетності його правового наповнення.

Список використаної літератури

1. Савченко, А. А. (2020). Правова культура як атрибут культури суспільства. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал, 2. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, pp. 32-36. [In Ukrainian].

2. Бандура, О. О., Бублик, С. А., Заінчковський, М. Л., et. al. (2000). Філософія права: навчальний посібник; за заг. ред.: М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 334 р. [In Ukrainian].

3. Коба, М. (2019). Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. Підприємництво, господарство і право, 4, pp. 178-182. [In Ukrainian].

4. Нефедов, С. И., & Нефедова, М. С. (2006). Критерии сформированности правовой культуры студентов. Ползуновский вестник, 3, pp. 240-252. [In Russian].

5. Макаренко, Л. О. (2019). Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури. – рукопис дис. на зд. наук. ступ. д. ю. н. спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права". Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, 441 р. [In Ukrainian].

6. Семитко, А. П. (1990). Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс: монография, науч. ред. С.С. Алексеев; ред. Л.А. Гупало. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 176 р. [In Ukrainian].

7. Шемшученко, Ю. С. (1997). Теоретичні засади взаємодії права і культури. Право та культура: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 травня 1997 р.), за ред. Ю. Шемшученка, В. Кампо, М. Поплавського. Київ: Леся, pp. 4-9. [In Ukrainian].

8. Клімова, Г. П. (2011). Структура та функції правової культури. Вісник юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, 11, pp. 292-298. [In Ukrainian].

9. Назаренко, Є. В. (1999). До питання про поняття правової культури. Правова культура і підприємництво. Київ; Донецьк: Ін-т приватного права і підприємництва АПрН України, pp. 18-25. [In Ukrainian].

10. Авраменко, Л. В. (2004). Теорія держави і права. Харків: СПД ФО Вapнярчук Н.М., 287 р. [In Ukrainian].

11. Ведерніков, Ю. А., Грекул, В. С., & Папірна, А. В. (2005). Теорія держави та права: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 224 р.

12. Нерсисянц, В. С. (2004). Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов. Москва: Норма, 832 р. [In Russian].

13. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія. (2007). За ред. проф. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 248 р. [In Ukrainian].

14. Хомишин, І. Ю. (2014). Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки, 810, pp. 105-109. [In Ukrainian].

15. Павлишин, О. В. (2013). Правова культура як показник рівня розвитку системи юридичної освіти (семіотико-правовий аспект). Юридична психологія та педагогіка, 2, pp. 82-93. [In Ukrainian].

16. Скакун, О. Ф. (2009). Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Харків: Консум, 656 р. [In Ukrainian].

17. Загальна теорія держави та права. (2000). За ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 320 р. [In Ukrainian].

18. Годун, Н. Ю. (2015). Правова культура: деференція поняття. Наше право, 1, pp. 11-15. [In Ukrainian].

19. Хаварівська, Г. С. (2021). Феномен правової культури. Розвиток публічного управління в Україні [Текст]: наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (28 травня 2021 р., м. Львів). За наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів: ЛПІДУ НАДУ, pp. 50-53. [In Ukrainian].

Статтю подано: 02.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Khavarivska Halyna Stepanivna

Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Lecturer of Department of Public Policy and Governance of Public Administration Academic Institute, Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-8675-3828

e-mail: galia04@ukr.net

THEORETICAL ASPECTS OF LEGAL CULTURE PERCEPTION

Abstract. The main theoretical approaches to understanding the concept and essence of legal culture, its historical development and formation are revealed. The article considers certain definitions of legal culture, including in the branch of law and public administration, formulated by a number of scientists, who mainly focused on the following subject matters of legal culture: law itself, legal awareness, legal relations, law and order, legitimate activities of participants in public relations.

Extended abstract: Problem setting. The need to study the issues of legal culture in state and legal practice and the practice of public administration determines the need for scientific perception of this concept as a characteristic of the entire legal superstructure of society. After all, legal culture implies appropriate knowledge by people of certain provisions of the current legislation, the procedure for its implementation, the ability to use this knowledge when applying and implementing the rules of law. Therefore, the urgency of the priority issue of modern legal culture formation in the process of building a democratic, social, legal state and civil society becomes clear. The vector of development of legal culture directly depends on the social development dominant, the level of its general culture, the degree of freedom and personal independence in society, the level of legal thinking and active stand in life of a person.

Recent research and publications analysis. In recent years, an increase in the interest of legal scholars, politicians and the general public in the problems of legal culture may be observed. The following scholars conducted researches of this issue, namely O. Ahranovska, V. Holovchenko, V. Kamenska, V. Kopieichykov, V. Kotiuk, M. Kushnir, A. Kryzhanivskyi, V. Kudriavtsev, V. Oksamytnyi, M. Podberezkyi, A. Ratynov, R. Serbin, A. Semitko, V. Sirenko, O. Skakun, A. Skurativskyi, S. Slyvka, M. Tsvik, H. Khavarivska, Yu. Shemshuchenko et al.

The following recent Ukrainian PhD theses deserve attention: I.F. Tseluyko "Competent Legal Culture in the Mechanism of Formation and Implementation of Ukrainian Law" (2012), A.P. Ovchynnikova "Phenomenology of Legal Culture: Philosophical and Legal Research" (2016), Ye.V. Pidlisnyi "Formation of the Legal Culture of Future Bachelors of Economics in the Process of Professional Training" (2019), and doctoral thesis of L.O. Makarenko "Theoretical and Methodological Aspects of Cognition and Formation of Legal Culture" (2019) et al.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. To consider different views of scientists on the theoretical aspects of perception of the concept and essence of legal culture as a feature of a state governed by the rule of law, which forms and determines behavioral norms and rules in society, forms statehood and legal awareness.

Paper main body. It is found that a large number of professional scientific works are devoted to the problems of legal culture in the scientific literature, which consider those problems in different aspects and from different points of view. As an independent criterion for the society

members behavior, legal culture primarily reflects the processes associated with legal activity in society in the form of lawmaking, law enforcement, as well as social and psychological processes. The article analyzes the theoretical aspects of legal culture perception in the works of such scientists as: S. Nefodov, O. Semitko, Yu. Shemshuchenko, S. Aleksiaiev, H. Klimova, Ye. Nazarenko, L. Avramenko, V. Nersesians, Yu. Bytiak, I. Yakoviuk, O. Lukasheva, Yu. Dmytriiev, Z. Ivanov, O. Pavlyshyn, O. Skakun, V. Kopieichikov. In general, the elements of legal culture are as follows: law, legal awareness, legal relations, law and order, legitimate activities of participants in public relations, and this is what distinguishes it from other forms of culture.

It is established that a general overview of formulations in the literature and definitions of the concept of "legal culture" indicates that they include various components: material and spiritual, human activity in the field of legal regulation and the results thereto, different levels (society, person, a certain group) persons), depending on the chosen conceptual basis of its understanding. Therefore, it is not possible to comprise a general concept of legal culture from the listed definitions, not only because of their extreme heterogeneity, but also because most of the definitions contain contradictions. Thus, the legal culture of different and even the same authors is simultaneously represented as an objective and subjective phenomenon, as a practical and at the same time theoretical activity, as a social phenomenon and at the same time individual, material and ideal. The phenomenon of legal culture in this form "overlaps" many other concepts close in content, and therefore it cannot be clearly identified and defined. At present, the legal culture of society requires systematic, rational formation, stimulation and positive social development.

Conclusions of the research and prospects for further studies. The diversity of opinions concerning the concept, essence and content of legal culture indicates that this concept is multifaceted, and opinion depends on the fact of scholarly comprehension of legal culture, as well as the context and problems of its analysis. Most authors consider that the legal culture contains a due level of legal awareness; legal knowledge and ideas; traditions, needs, ability to act only in accordance with the legislation of Ukraine; legal activity of citizens, officers, civil servants, officials and lawmakers; compliance of legal norms with generally recognized principles, standards; law enforcement activities of the internal affairs departments. In general, the lack of unity in the definitions of legal culture concept, the contradictions therein prevent the formulation of substantiated general concept of "legal culture", which is conditioned primarily by methodological problems, the lack of a clear scientific methodology of cognition of the phenomenon under study. And yet, most modern researchers define legal culture mainly as a legal, philosophical and social phenomenon, while noting the priority of its legal content.

Key words: statehood; definition; knowledge; concept; law; legal culture; society.

References

1. Savchenko, A. A. (2020). Pravova kultura yak atrybut kultury suspilstva. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts: Academic Periodical*. Issue 2, pp. 32-36. [In Ukrainian].
2. Bandura, O. O., Bublyk, S. A., Zainchkovskyi, M. L., & Kostytskoho, M. V., Chmilia, B. F. (Eds.). (2000). *Filosofiia prava: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Yurinkom Inter. 334 p. [In Ukrainian].
3. Koba, M. (2019). Pravova kultura yak predmet vyvchennia teoretyko-pravovoi nauko. *Entrepreneurship, Economy and Law*. Issue 4, pp. 178-182. [In Ukrainian].
4. Nefodov, S. I., (2006). Kriterii sformirovannosti pravovoi kul'tury studentov. *Polzunovskiy vestnik*. Issue 3, pp. 240-252. [In Ukrainian].
5. Makarenko L.O. (2019). *Teoretyko-metodolohichni aspekty piznannia ta formuvannia pravovoi kultury*. (Doctorate thesis). Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine. Kyiv.

6. Semitko A.P., & S.S. Alekseev, L.A. Gupalo. (Eds.). (1990). *Pravovaja kul'tura socialisticheskogo obshchestva: sushchnost', protivorechija, progress: monografija*. Sverdlovsk: Ural Institute Publishing House. 176 p.

7. Shemshuchenko, Yu.S. (1997). *Teoretychni zasady vzaiemodii prava i kultury*, Pravo ta kultura: teoriia i praktyka, Proceedings of the Conference. Kyiv: Lesia. pp. 4-9.

8. Klimova, H. P. (2011). Struktura ta funktsii pravovoi kultury. *Academic Periodical of the Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine*, Issue 11, pp. 292-298.

9. Nazarenko Ye. V. (1999). Do pytannia pro poniattia pravovoi kultury. *Pravova kultura i pidpriemnytstvo*. Kyiv: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship. pp. 18-25.

10. Avramenko, L.V. (2004). *Teoriia derzhavy i prava*. Kharkiv: SLP IE Vapniarchuk N.M. p. 287.

11. Vediernikov, Yu. A., Hrekul, V. S., Papirna, A. V. (2005). *Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk*. Dnipropetrovsk: Law Academy of the Ministry of Internal Affairs. p.224.

12. Nersesians V.S. (2004). *Problemy obshchei teorii prava i gosudarstva: uchebnyk dlia vuzov*. Moscow: Norm. p. 832.

13. Bytiak, Yu. P., Yakoviuk, I. V. (Eds.). (2007). *Pravova kultura v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva: monohrafiia*, Kharkiv: Pravo. 248 p.

14. Khomyshyn, I. Yu. (2014). Rol pravovoi kultury u zabezpechenni poriadku u suspilstvi. *Academic Periodical of the Lviv Polytechnic National University*, Issue 810, pp. 105-109.

15. Pavlyshyn, O.V. (2013). Pravova kultura yak pokaznyk rivnia rozvytku systemy yurydychnoi osvity (semiotyko-pravovyi aspekt). *Legal Psychology and Pedagogy*, Issue 2, pp. 82-93.

16. Skakun, O.F. (2009). *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk*. Kharkiv: Konsum. 656 p.

17. Kopeichikov, V. V. (Eds.). (2000). *Zahalna teoriia derzhavy ta prava*, Kyiv: Yuricom. 320 p.

18. Hodun, N. Yu. (2015). Pravova kultura: deferentsiia poniattia. *Our Laws*, Issue 1, pp. 11-15.

19. Khavarivska, H.S., & Zahorskyi, V.S. (Eds.). (2021). *Fenomen pravovoi kultury. Rozvytok publichnoho upravlinnia v Ukraini*, Lviv: LRIPA NAPA. pp. 50-53.

Paper submitted: 02.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Хаварівська Г. С. Теоретичні аспекти пізнання правової культури // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250426>).

Citation: Khavarivska, H. S. (2021). Theoretical aspects of legal culture perception. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250426>).

УДК 352

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250429

Огородник Віра Володимирівна

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри регіоналістики і туризму
Державного вищого навчального закладу "Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана"*

ORCID: 0000-0003-2031-1896

e-mail: ohorodnyk.vira@kneu.edu.ua

Маркіна Марія Іванівна

*аспірантка кафедри регіоналістики і туризму Державного вищого навчального
закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"*

ORCID: 0000-0003-3350-0039

email: m.markina0333@gmail.com

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ**

Узагальнено теоретичні аспекти публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні. Проаналізовано вітчизняний та іноземний досвід публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні. Проаналізовано чинну нормативно-правову базу у сфері просторового планування. Наведено чинну структуру містобудівної документації в Україні. Обґрунтовано доцільність використання індивідуального підходу до формування механізмів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні (на рівні територіальної громади і населеного пункту).

Ключові слова: публічне управління; механізми публічного розвитку; просторове планування; містобудування; капітальне будівництво; місцевий рівень управлінської діяльності; децентралізація.

Постановка проблеми. Проведення реформи децентралізації в Україні потребує нового погляду на реалізацію механізмів публічного управління в державі загалом. З огляду на виклики та можливості, які виникають під час здійснення реформи, з'являються нові потреби щодо механізмів, які можуть застосовуватися на місцевому рівні публічного управління. Такі потреби зумовлює, передусім, чинна система публічного управління у галузі просторового планування, яка на сьогодні націлена здебільшого на державний та регіональний рівні. Механізми публічного управління просторового планування на місцевому рівні потребують поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми публічного управління, зокрема у сфері просторового планування, питання містобудівного планування досліджували провідні вітчизняні та закордонні науковці. Зокрема, в Україні такі дослідження здійснювали С. Овчаренко, О. Бойко-Бойчук, В. Мамонова та інші. Серед іноземних учених відзначимо наукові праці таких авторів, як: І. Барциц, К. Вайс, Д. Нортон, Н. Маннінг, Е. Нілі, Л. Пал.

Незважаючи на наявність деяких досліджень з цієї проблематики, можемо відзначити брак системного та цілісного підходу до представлення механізмів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність дослідження механізмів публічного управління у сфері просторового планування зумовило вибір теми роботи.

Мета роботи полягає в окресленні теоретичних аспектів публічного управління у сфері просторового розвитку на місцевому рівні та проведенні аналізу ступеня вивченості тематики провідними науковцями України та світу, котрі порушують питання публічного управління.

Дослідження механізмів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні покликане отримати відповіді на питання, що залишаються прогалинами у наукових матеріалах провідних дослідників України в галузі публічного управління, економіки, архітектури та містобудування. Важливо є виокремити та проаналізувати вже наявні механізми публічного управління, визначити напрями їх удосконалення, або ж обґрунтувати важливість застосування принципово нових механізмів публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років в Україні відбуваються істотні зміни у публічному управлінні містобудівною сферою, архітектурою та будівництвом, а також дедалі частіше трапляється нове поняття – "просторове планування".

Незважаючи на основну мету будь-яких реформ – покращення життя та соціального становища кожного мешканця країни, проведені реформи у сферах містобудування, архітектури та землеустрою є недостатніми для здійснення запланованих цілей.

Населення міст і громад загалом схвально оцінюють зміни в роботі органів місцевого самоврядування. Щоправда, у громадах кількість схвальних відгуків дещо вища, ніж у містах і в середньому по країні (про що свідчать дані досліджень: 51 % опитаних респондентів у громадах, 39 % у містах та 43 % по країні позитивно оцінюють зміни в роботі органів місцевого самоврядування) [1].

Публічне управління у сфері просторового розвитку на місцевому рівні вимагає розгляду всієї сукупності питань, пов'язаних з розвитком та плануванням територій, а також будівництвом, як наслідком діяльності всіх суб'єктів планування.

Зауважимо, що зміни до законодавства у сфері містобудівної діяльності, що вносилися протягом останніх років, спрямовані на вирішення окремих проблем архітектурної, будівельної та містобудівної галузей. Водночас, вони не мали комплексного характеру і стратегічного плану реалізації. Адже чинні закони часто суперечать одне одному та не отримують логічного продовження у підзаконних актах.

З кожним днем з'являється щораз більше запитів від органів місцевого самоврядування, що реалізують політику публічного розвитку на місцях, органів самоорганізації населення, професійного середовища спеціалістів з розроблення документації із просторового планування та саморегулювальних організацій [2], котрі стикаються із проблематикою недосконалої у процесах публічного управління у сфері просторового розвитку територіальних громад.

Підтримуємо точку зору провідних науковців України та світу, які визнають сферу просторового планування як один із вагомих аспектів створення умов для сталого розвитку територій. За умов децентралізації вагомим питанням є сталий розвиток територіальних громад – місцевої ланки адміністративно-територіального устрою України.

У цьому контексті заслуговують на увагу напрацювання І. Нагорної [3], яка досліджувала питання формування сприятливих умов для такого розвитку. Дослідниця виділяє принципи якісного публічного управління та застосування правильних і ефективних його механізмів, як один із ключових аспектів позитивного розвитку громади загалом. Також імпонує позиція автора щодо обґрунтування вагомості питань розроблення містобудівної документації на місцях, створення перспективних планів щодо використання територіального потенціалу громади, як важливого компонента стабільного і збалансованого розвитку громад і територій [3].

Питання публічного управління населеним пунктом, у викликах теперішнього часу, ставить перед собою у наукових дослідженнях С. Овчаренко [4]. Так, автор наводить аргументи щодо важливості застосування нових підходів до управління містом і приходять до висновків, що зважаючи на проведення реформи децентралізації й ототожнення понять "місто" та "громада", акценти ставлять вже на друге. Отже, погоджуємося з науковцем, що фундаментом розвитку населених пунктів стають окремі аспекти з гуманітарної сфери, а саме: урбаністики, естетики, соціальної психології та інших. Оскільки згадані поняття та зміст, який у них вкладаються, не є сталими і постійно перебувають у трансформаціях – це дає поштовх і до нових поглядів на застосування механізмів публічного управління містом та громадою. Крім того, С. Овчаренко зазначає, що застосування міждисциплінарних підходів до публічного управління "новим містом" може стати способом підвищення ефективності цього управління [4].

Інший науковець Л. Сирота у своїй праці [5] теж звертається до поняття "нового міста" та наголошує на важливості розуміння і прийняття цього середовища – міста ХХІ століття, як невідворотного чинника трансформації територіального середовища. Підтримуємо точку зору автора, що у сучасних умовах відбувається оновлення міст, передусім через ментальне переосмислення мешканцями їхніх потреб. Функції, які виконує місто, з кожним днем набувають нових значень: вагомими стають питання культурного розвитку людини, проведення вільного часу. Науковець вважає, що вищий розвиток культурного сегмента міста та переосмислення потреб його мешканців здатні бути рушійною силою для формування сталої міської економіки та міського розвитку.

Продовжуючи окреслення основних теоретичних аспектів публічного управління у сфері просторового розвитку, варто звернути увагу на напрацювання О. Бойко-Бойчука [6], який характеризує взаємозв'язки державного управління як суб'єкта управлінських процесів та об'єкта цього впливу. Держава та місто утворюють, так звану, управлінську пару, де застосовуються механізми управління. У такій управлінській парі виокремлюються типологічні групи управлінських впливів і процесів. Погоджуємося з тим, що розкриття сутності цих процесів буде слугувати підвищенню ефективності механізмів публічного управління щодо розвитку міста.

Зауважимо, що поруч із науковими напрацюваннями з питань просторового планування відбувається оновлення у законодавстві України, зокрема, у Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [7], нововведенням постає "концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади" – документ стратегічного

планування, який може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування із залученням місцевих мешканців, суб'єктів господарювання, що зареєстровані та/або здійснюють господарську діяльність на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати таку діяльність у межах відповідної території, і визначає довготермінові, міждисциплінарні, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку для підвищення якості життя, доступності та рівності можливостей, сприяння розвитку соціальних суспільних відносин та ділової активності, оптимізації адміністративної діяльності, відповідає державним і регіональним програмам розвитку та затверджується відповідним органом місцевого самоврядування [7].

Питання концепцій інтегрованого розвитку знайшло своє відображення серед науковців. Так, учені З. Галушка та В. Соколов розглядають питання концепцій інтегрованого розвитку як інструменту публічного управління у сфері просторового планування [8]. Концепцію інтегрованого розвитку розглядають з точки зору ефективного інструменту сталого розвитку територій, оскільки охоплює в собі всі сфери життєдіяльності окремих складників населених пунктів (міст, селищ, сіл). Автори досліджують взаємозв'язки економічної складової функціонування міста та загальної комфортності його середовища. Погоджуємося із З. Галушкою та В. Соколовим, що концепція інтегрованого розвитку може бути інструментом, завдяки якому стане можливо аналізувати та синтезувати поняття про населений пункт і шляхи його стратегічного розвитку у єдиному документі.

Дослідниця В. Мамонова, розкриваючи сутність стратегічного управління та планування у процесі розвитку міста, також звертається до поняття "концепція інтегрованого розвитку" [9]. Авторка пов'язує стратегічне управління та планування із первісним документом – концепцією інтегрованого розвитку міста і розкриває створення концепції інтегрованого розвитку як засіб реалізації публічного управління в місті. Проте, на нашу думку, на цьому етапі авторка упускає формування структури відносин та ієрархічних зв'язках: стратегія – розвиток – концепція інтегрованого розвитку – публічне управління.

Далі вважаємо за доцільне звернути увагу на теоретичне підґрунтя оцінювання ефективності публічного управління на місцевому рівні та детальніше окреслення механізмів публічного управління. Так, науковці В. Комаровський, І. Комаровський та В. Яценко зосереджують свої наукові погляди на ефективності системи публічного управління місцевим розвитком [10]. На противагу поняттю "концепція інтегрованого розвитку", вчені розкривають зміст поняття "концепція місцевого розвитку", як наближеного поняття. Застосування останнього мало би на меті одночасне врахування глобального і загальнонаціонального контекстів та підходів до публічного управління, а також урахування специфічних регіональних і місцевих чинників, що впливають на місцеву політику (у тому чи іншому населеному пункті). Дослідники також роблять акцент на основній меті функціонування органів місцевої влади: забезпечення соціальних потреб громадян з одночасною оптимізацією витрат і відповідальністю перед мешканцями. На основі представленого підходу пропонуємо далі визначити ефективність управління на рівні органів місцевого самоврядування.

Застосування механізмів публічного управління у капітальному будівництві описують науковці Г. Куспляк та І. Куспляк. У межах проведеного дослідження [11] автори пропонують виокремити механізми публічного управління, які можна застосовувати до управління у напрямі будівництва: правовий механізм, організаційний, фінансовий. Позитивний досвід науковці черпають, зокрема, на прикладі сфери будівництва у США, наводячи як аргумент дієвість застосування модельних кодексів, що регламентують кожну конкретну галузь будівництва. Негативними аспектами будівництва автори наводять відсутність єдиної системи будівельних дозволів у США, що ускладнює будівництво в окремих штатах. Дослідники пропонують перенесення кращого світового досвіду на умови України, проте у жодний спосіб немає порівняння, які механізми доцільно застосовувати, зважаючи на особливості нашої країни, а які – ні.

Питання механізмів публічного управління у сфері просторового планування активно досліджують й іноземні науковці. У своїй колективній публікації дослідники К. Сето, С. Дахал та ін. [12] розкривають взаємопов'язаність процесів сучасної урбанізації, визначення принципів комфортності міського середовища із управлінськими процесами, які можуть призводити до тих чи інших наслідків. Так, публічне управління і процеси урбанізації науковці нерозривно зв'язують. Акценти ставляться при тому і на негативних аспектах урбанізації, які можна згладжувати за умови ефективності публічного управління та якісного просторового планування.

А.-М. Герспергер, Е. Олів'єра [13] зазначають, що у XXI ст. питанням розвитку територіально-земельного фонду та просторового планування приділяють доволі мало уваги. Попри те, що прицільний погляд на ці питання дасть змогу змінити життя міст та їхніх мешканців. Недостатньо розвинені погляди, на думку вчених, і на взаємозв'язки впливу просторового планування, публічного управління заданою сферою та безпосереднього стану земельних ресурсів, як базису для просторового розвитку. Дослідники вважають, що для врегулювання дискусійних питань у галузі, які, наразі, виникають щодо просторового планування, потрібно ставити акценти на практичних засобах реалізації політики публічного управління сферою просторового планування.

Також вважаємо за доцільне розглянути й інші дослідження структури управління, планування та практичної реалізації стратегічних документів у сфері просторового планування. На законодавчому рівні світова практика застосовує галузеві кодекси, меморандуми та хартії для регулювання питань управління сталим розвитком.

Прикладом такої хартії є Нова Лейпцизька Хартія "Перетворююча сила міст для спільного блага" [14], затверджена у 2020 році. Нова Лейпцизька Хартія є продовженням документа 2007 року "Міста Європи на шляху сталого розвитку" [15], що був ратифікований зокрема й Україною.

Так, у Новій Лейпцизькій Хартії ставлять акценти на важливість співпраці муніципалітетів, громадськості та бізнес-активу міст і громад, що дасть вагомий поштовх розвиватися міському середовищу. Важливими питаннями виділяють прозорість муніципалітетів, а також активну громадянську позицію з боку містян. Виокремлюють питання збалансованого розвитку міст, що, на думку авторів, можливо внаслідок впровадження нових підходів до створення документації із просторового планування.

Вагомим міжнародним документом є дані досліджень та рекомендації ООН щодо просторового планування, як ключового інструменту розвитку ефективного управління [16]. Так, ООН рекомендує звертати особливу увагу на питання публічного управління просторовим плануванням, зокрема на відкритість, прозорість, уникнення можливої корупційної складової у системі управлінської діяльності. Узагальнюють принципи і механізми публічного управління у сфері просторового планування. Зокрема, акценти ставлять на таких принципах: демократії, залученості (партисипації), інтеграції та інших.

Політика містобудування та просторового планування на урядовому рівні в Україні визначається нормативно-правовою базою для розроблення проєктів із землекористування та містобудування. Одними з основних нормативних документів у цій сфері є:

- Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" [17];
- Закон України "Про основи містобудування" [18];
- Закон України "Про архітектурну діяльність" [19].

Під час здійснення реформи децентралізації та низки реформ, що відбуваються у сферах архітектури і містобудування, було впроваджено нові законодавчі акти [7] для регулювання містобудівної діяльності та землекористування на місцевому рівні.

Так, положення Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [7] регламентують питання управління у сфері містобудівних і земельних відносин, а також дають змогу враховувати особливості розвитку та функціонування територіальних громад, як місцевого рівня адміністративно-територіального устрою. Іншим вагомим фактором постає зміна у структурі розроблення містобудівної документації, зокрема на місцевому рівні (рисунок).

Рисунок. Структура містобудівної документації в Україні

Джерело: авторське узагальнення.

Відповідно до частини першої статті 16 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" [17], планування територій на місцевому рівні

здійснюється шляхом розроблення та затвердження комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них.

Вважаємо, що з огляду на те, що поняття "комплексний план просторового розвитку території територіальної громади" є відносно новим та введеним у законодавче поле із набуттям чинності Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [7], то станом на грудень 2021 року, більшість українських територіальних громад наразі перебувають тільки на підготовчих етапах щодо розроблення цього виду документації.

За даними Міністерства розвитку громад та територій України [20], станом на 12 жовтня 2021 року в Україні нараховується 1469 територіальних громад. Відповідно до неофіційної інформації, наданої Національною спілкою архітекторів України, як саморегульним органом, що діє у галузі архітектури та просторового планування, станом на початок грудня 2021 року з 1469 територіальних громад жодна громада не має затвердженого комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади. Роганська та Пісочинська громади Харківської області перебувають на фінальному етапі розроблення комплексного плану просторового розвитку.

Отже, упродовж останніх років в Україні відбуваються значні істотні у публічному управлінні сферами містобудування, архітектури та будівництва, а також вводять нові поняття, такі як просторовий розвиток та просторове планування (засіб просторового розвитку). На нашу думку, поняття "просторове планування" поєднує в собі поняття містобудування, архітектури, землевпорядкування, економічної складової містобудівної документації та є документом стратегічного планування. Щодо закордонної практики, то застосовуються схожі поняття "Spatial Planning" [21], "Land-use Planning" [22], які можна перекласти як "просторове планування".

Висновки і перспективи подальших розвідок. Зважаючи на проведення реформи децентралізації, виділення та напрацювання механізмів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні є надзвичайно важливим. Адже всі принципи публічного управління у цій сфері, які застосовували до сьогодні, були більшою мірою націлені на вищий рівень управління – державний та регіональний. Особливості публічного управління на місцевому рівні, тобто на рівні територіальної громади і населеного пункту, потребують дослідження наявних та напрацювання індивідуальних підходів щодо механізмів публічного управління у сфері просторового планування.

Незважаючи на, здавалося б, значну кількість окремих досліджень публічного управління, що можуть застосовуватися на місцевому рівні, зокрема у сфері просторового планування, наразі бракує системного та цілісного підходу до узагальнення та систематизації наявних досліджень, а також створення цілісної системи визначення, вивчення та пропозиції впровадження нових механізмів публічного управління у заданій сфері.

Відтак дослідження теоретичних аспектів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні в Україні є вкрай важливим та актуальним на сьогодні і потребує подальшого глибинного аналізу, що й зумовлює перспективні напрями дослідження авторів.

Список використаної літератури

1. Асоціація міст України: Результати опитування щодо рівня довіри громади до місцевої влади, проведене українсько-норвезьким проектом, який реалізує АМУ. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rezultaty-opytuvannya-shchodo-rivnya-doviry-gromady-do-miscevoyi-vlady-provedene-ukrayinsko> (дата звернення 8.12.2021 р.);
2. Міністерство розвитку громад та територій України: Саморегулівні організації. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/profesiyna-atestatsiya-u-sferi-arhitekturnoyi-diyalnosti/delegovani-povnovazhennya/samoregulivni-organizatsiyi/> (дата звернення 10.12.2021 р.);
3. Нагорна І.: Формування сприятливих умов розвитку територіальних громад. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне фахове видання. 2021. Вип. №25 – С. 86-91. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf> (дата звернення 12.12.2021 р.)
4. Овчаренко С.: Публічне управління культурною цілісністю міста: Постдисциплінарні методологічні підходи. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне фахове видання. 2021. Вип. №26 – С. 152-161. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/%D0%95-26.pdf> (дата звернення 8.12.2021 р.)
5. Сирота Л. Культурна сфера та економічний розвиток сучасного міста. Економіка та суспільство. Електронний журнал. – 2021. – Вип. 25 – URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/227/217> (дата звернення 8.12.2021 р.)
6. Бойко-Бойчук О.В. Модель державного управління розвитком міста: суб'єктпросторова інтерпретація: наук. вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2010. Вип. 2. С. 15-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2010_2_4 (дата звернення 10.12.2021 р.)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України, документ 711-IX: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 27.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>;
8. Галушка З.І., Соболєв В.О. Концепція інтегрованого розвитку міст: необхідність та можливості застосування в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. № 1(69). С. 80-85. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/12.pdf (дата звернення 15.11.2021 р.)
9. Мамонова В.В. Удосконалення організаційної структури стратегічного планування розвитку міст / В.В. Мамонова, М.О. Троян // Теорія та практика державного управління. – 2017. – Вип. 2. – С. 127-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_2_21 (дата звернення 15.11.2021 р.)
10. Комаровський В., Комаровський І., Яценко В.: Оцінка ефективності системи публічного управління місцевим розвитком. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне фахове видання. 2021. Вип. №26 – С. 170-182. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/%D0%95-26.pdf> (дата звернення 17.11.2021 р.)
11. Куспляк Г., Куспляк І.: Зарубіжний досвід застосування механізмів управління в капітальному будівництві. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Електронне фахове видання. 2021. Вип. №25 – С. 42-51. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf> (дата звернення 10.12.2021 р.)

12. Seto, K.C., Dhakal, S., Bigio, A., Blanco, H., Delgado, G.C., Dewar, D., Huang, L., Inaba, A., et al. (2014). Chapter 12 – Human settlements, infrastructure and spatial planning. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. IPCC Working Group III Contribution to AR5. Cambridge University Press. URL: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/11114/> (дата звернення 21.11.2021 р.)

13. Anna M. Hersperger, Eduardo Oliveira, Sofia Pagliarin, Gaëtan Palka, Peter Verburg, Janine Bolliger, Simona Grădinaru, Urban land-use change: The role of strategic spatial planning, *Global Environmental Change*, Volume 51, 2018, Pages 32-42, ISSN 0959-3780, URL: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.05.001> (дата звернення 21.11.2021 р.)

14. Нова Лейпцизька Хартія. URL: https://drive.google.com/file/d/1ez1hZfsPmHsjRV-PxH9SzRmQsc3m7O6B/view?fbclid=IwAR2sTw9y22I8mp2G2p7NJMbnKn0f3A_pGJmSQ6W9nOHlyl_ziogY1uoKa1Q (дата звернення 10.11.2021 р.)

15. Лейпцизька Хартія. URL: http://2.auc.org.ua/sites/default/files/leypcizka_hartiya.pdf (дата звернення 10.11.2021 р.)

16. United Nations Economic Commission for Europe. Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance. URL: <https://unece.org/housing-and-land-management/publications/spatial-planning-key-instrument-development-and-effective> (дата звернення 10.11.2021 р.)

17. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України, документ 3038-VI: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>;

18. Про основи містобудування: Закон України, документ 2780-XII: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 16.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>;

19. Про архітектурну діяльність: Закон України, документ 687-XIV: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>;

20. Міністерство розвитку громад та територій України: Створено атлас нового адміністративного районування України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/stvoreno-atlas-novogo-adminterustroyu-ukrayiny/> (дата звернення 02.12.2021 р.)

21. Louis Albrechts, *Environment and Planning B: Planning and Design*, Volume: 31 issue: 5, page (s): 743-758 Issue published: October 1, 2004 (дата звернення 14.11.2021 р.)

22. Graciela Metternicht, *land use planning: Global land outlook*. Working paper, University of New South Wales, 2017

23. URL: https://knowledge.unccd.int/sites/default/files/2018-06/6.Land%2BUse%2BPlanning%2B__G_Metternicht.pdf (дата звернення 28.11.2021 р.)

Статтю подано: 08.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Ohorodnyk Vira Volodymyrivna

Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of the Regional Studies and Tourism Department, National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0003-2031-1896
email: ohorodnyk.vira@kneu.edu.ua

Markina Mariia Ivanivna

Graduate student of the Regional Studies and Tourism Department, National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0003-3350-0039

e-mail: m.markina0333@gmail.com

THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC MANAGEMENT OF SPATIAL PLANNING AT THE LOCAL LEVEL

Problem setting. Decentralization reforms in Ukraine require a new way of looking at the implementation of public management mechanisms in the country as a whole. The challenges and opportunities arising during the reforms create a necessity for new mechanisms that can be applied at the local level of public management. Such necessities result primarily from the existing system of public management in the area of spatial planning, which currently focuses mainly on the state and regional level.

Recent research and publications analysis. In addition to the issues of urban planning, prominent domestic and foreign researchers have studied the mechanisms of public management, specifically in the context of spatial planning. In Ukraine, for instance, such research was conducted by S. Ovcharenko, O. Boyko-Boychuk, V. Mamonova and others. As for the foreign researchers, the most notable works on the subject belong to I. Barciz, K. Weisz, D. Norton, N. Manning, E. Nealy, L. Pal.

Despite the availability of dedicated research papers on this topic, we have identified a lack of a systematic and holistic approach for presenting public management mechanisms in the area of spatial planning at the local level.

Paper main body. Over the last few years, Ukraine has undergone significant changes in public management of urban planning, architecture and construction; a new concept of "spatial planning" is becoming increasingly common.

The research on public management mechanisms of spatial planning at the local level seeks to close the research gaps in the works of leading Ukrainian researchers in the areas of public management, economics, architecture and urban planning. It is important to identify and analyze existing mechanisms of public management, point out ways to improve them, or provide justification for implementing fundamentally new mechanisms of public management.

Sustainable development of territorial communities – the local-level elements of the administrative structure of Ukraine – is the key issue in the light of decentralization. We support the view of the leading Ukrainian and international researchers, who define spatial planning as one of the major aspects of creating conditions for sustainable development of territories.

We agree with researchers that the development of settlements is based upon specific human aspects, namely: urban planning, aesthetics, social psychology, etc. We support the view that under modern conditions, urban renewal takes place primarily due to the residents' mental reevaluation of their needs. The functions performed by the city acquire a new significance every day: the cultural development and leisure activities are becoming important.

The policy of urban and spatial planning at the governmental level in Ukraine is defined by the legal framework for the development of land use projects and urban planning projects. At the legislative level, the sectoral codes, memoranda and charters are used in the world practice to regulate management of sustainable development.

Conclusions of the research and prospects for further studies. Considering the decentralization reforms, the identification and development of public management mechanisms for spatial planning at the local level is extremely important. Especially, since all public management principles, which have been applied so far in this area, were aimed primarily at a higher level of management – state and regional. Peculiarities of public management at a local level, i.e. at the level of territorial community and settlement, require a profound investigation of existing approaches and development of individual approaches to the mechanisms of public management of spatial planning.

The research of theoretical aspects of public management of spatial planning at the local level in Ukraine is crucial and relevant; it requires further in-depth analysis and thus presents the authors with promising areas for research.

Key words: public management; public development mechanisms; spatial planning; urban planning; capital construction; local level of management; decentralization.

References

1. Asotsiatsiia mist Ukrainy: Rezultaty opytuvannia shchodo rivnia doviry hromady do mistsevoi vlady, provedene ukraïnsko-norvezkym proektom, yakyy realizuie AMU. Retrieved from: <https://auc.org.ua/novyna/rezultaty-opytuvannya-shchodo-rivnya-doviry-gromady-do-miscevoyi-vlady-provedene-ukrayinsko>
2. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy: Samorehulivni orhanizatsii. Retrieved from: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/profesiyna-atestatsiya-u-sferi-arhitekturnoyi-diyalnosti/delegovani-povnovazhennya/samoregulivni-organizatsiyi/>
3. Nahorna, I. (2021). Formuvannia spriyatlyvykh umov rozvytku terytorialnykh hromad. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia. Elektronne fakhove vydannia, 25, pp. 86–91. Retrieved from: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf>
4. Ovcharenko, S. (2021). Publichne upravlinnia kulturnoiu tsilisnistiu mista: Postdystsyplinarni metodolohichni pidkhody. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia. Elektronne fakhove vydannia, 26, pp. 152–161. Retrieved from: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/%D0%D0%95-26.pdf>
5. Syrota, L. (2021). Kulturna sfera ta ekonomichni rozvytok suchasnoho mista. Ekonomika ta suspilstvo. Elektronnyi zhurnal, 25. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/227/217>
6. Boiko-Boichuk, O. V. (2010). Model derzhavnoho upravlinnia rozvytkom mista: subiektprostorova interpretatsiia: nauk. visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriia: Upravlinnia, 2, pp. 15–28. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2010_2_4
7. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo planuvannia vykorystannia zemel: Zakon Ukrainy, dokument 711-IX: ofitsiinyi tekst. Kyiv, Verkhovna Rada Ukrainy, Redaktsiia vid 27.05.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>
8. Halushka, Z. I., & Soboliev, V. O. (2019). Kontseptsiiia intehrovanoho rozvytku mist: neobkhidnist ta mozhlyvosti zastosuvannia v Ukraini. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, 1(69), pp. 80–85. Retrieved from: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/12.pdf
9. Mamonova, V. V., & Troian, M. O. (2017). Udoskonalennia orhanizatsiinoi struktury stratehichnoho planuvannia rozvytku mist. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, 2, pp. 127–132. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_2_21
10. Komarovskiy, V., Komarovskiy, I., & Yatsenko, V. (2021). Otsinka efektyvnosti systemy publichnoho upravlinnia mistsevyim rozvytkom. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia. Elektronne fakhove vydannia, 26, pp. 170–182. Retrieved from: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/%D0%D0%95-26.pdf>
11. Kuspliak, H., & Kuspliak, I. (2021). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia mekhanizmiv upravlinnia v kapitalnomu budivnytstvi. Teoretychni ta prykladni

pytannia derzhavotvorennia. Elektronne fakhove vydannia, 25, pp. 42–51. Retrieved from: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf>

12. Seto, K. C., Dhakal, S., Bigio, A., Blanco, H., Delgado, G. C., Dewar, D., Huang, L., Inaba, A., et al. (2014). Chapter 12 – Human settlements, infrastructure and spatial planning. In: *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*. IPCC Working Group III Contribution to AR5. Cambridge University Press. Retrieved from: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/11114/>

13. Anna M. Hersperger, Eduardo Oliveira, Sofia Pagliarin, Gaëtan Palka, Peter Verburg, Janine Bolliger, & Simona Grădinaru. (2018). Urban land-use change: The role of strategic spatial planning, *Global Environmental Change*, vol. 51, pp. 32–42. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.05.001>

14. Nova Leiptsyzka Khartiia. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1ez1hZfsPmHsjRV-PxH9SzRmQsc3m7O6B/view?fbclid=IwAR2sTw9y22I8mp2G2p7NJMbKn0f3A_pGJmSQ6W9nOHlyl_ziogY1uoKa1Q

15. Leiptsyzka Khartiia. Retrieved from: http://2.auc.org.ua/sites/default/files/leypcizka_hartiya.pdf

16. United Nations Economic Commission for Europe. Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance. Retrieved from: <https://unece.org/housing-and-land-management/publications/spatial-planning-key-instrument-development-and-effective>

17. Pro rehulivannia mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy, dokument 3038-VI: ofitsiinyi tekst. Kyiv, Verkhovna Rada Ukrainy, Redaktsiia vid 24.07.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

18. Pro osnovy mistobuduvannia: Zakon Ukrainy, dokument 2780-XII: ofitsiinyi tekst. Kyiv, Verkhovna Rada Ukrainy, Redaktsiia vid 16.01.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>

19. Pro arkhitekturnu diialnist: Zakon Ukrainy, dokument 687-XIV: ofitsiinyi tekst. Kyiv, Verkhovna Rada Ukrainy, Redaktsiia vid 24.07.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>

20. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy: Stvoreno atlas novoho adminterustroiu Ukrainy. Retrieved from: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/stvoreno-atlas-novogo-adminterustroyu-ukrayiny/>

21. Albrechts, Louis. (2004). *Environment and Planning B: Planning and Design*, vol. 31, issue 5, pp. 743–758.

22. Metternicht, Graciela. (2017). Land use planning: Global land outlook. Working paper, University of New South Wales. Retrieved from: https://knowledge.unccd.int/sites/default/files/2018-06/6.%20Land%20Use%20Planning%20_G_Metternicht.pdf

Paper submitted: 08.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Огородник В. В., Маркіна М. І. Теоретичні аспекти публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні // *Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28)*. URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250429>).

Citation: Ohorodnyk, V. V., Markina, M. I. (2021). Theoretical aspects of public management of spatial planning at the local level. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250429>).

УДК 351.007

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250434

Животова Ксенія Вікторівна

*аспірантка кафедри національної економіки та публічного управління Київського
національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

ORCID: 0000-0002-5791-5303

email: kseniiazhyvotova@kneu.ua

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОЛІЗІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості формування і розвитку законодавчої та нормативно-правової бази у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. Проаналізовано наявні проблеми у законодавчих нормах, прийнятих для вирішення тактичних завдань, без урахування стратегічних орієнтирів. Виявлено їх певну несистемність та неузгодженість між собою. Актуалізовано проблему принципів недоліків категоріально-понятійного апарату законів та підзаконних актів в інформаційній сфері. Доведено, що певну загрозу національним інтересам та інтересам особи становить термінологічна невизначеність таких понять, як "дезінформація", "інформаційно-психологічний вплив", "інформаційно-психологічна безпека" тощо. Запропоновано можливі напрями вдосконалення законодавства, спрямованого на забезпечення безпеки в інформаційній сфері України, та окреслено перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: національний інформаційний простір; інформаційна агресія; дезінформація; інформаційно-психологічний вплив; інформаційна безпека; засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Тривалий час у національному законодавстві України питання інформаційної безпеки розглядали через призму опосередкованого правового регулювання, і тільки впродовж останніх років спостерігається тенденція до вироблення нових правових механізмів у цій сфері та впорядкування відповідної правової системи. Такий підхід зумовлений насамперед тим, що в умовах інформаційної агресії з боку Російської Федерації необхідне чітке нормативне закріплення методів і засобів протидії загрозам національній безпеці України, забезпечення узгодженої позиції органів влади.

Загалом законодавча та нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України відповідає європейським нормам, що підтверджують і представники ОБСЄ, які неодноразово здійснювали зовнішню експертизу [1].

Державна політика формування безпечного інформаційного простору передбачає вирішення завдань у кількох напрямках: 1) захист національного інформаційного суверенітету та суспільної свідомості від деструктивних інформаційно-психологічних впливів; 2) гарантування особі, суспільству, державі реалізацію їхніх конституційних прав на інформацію; 3) забезпечення достатнього рівня інформаційної обізнаності громадян і державних органів для прийняття ними усвідомлених рішень.

З огляду на окреслені вище завдання система нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України зазнає подальших трансформаційних змін, однак цей процес відзначається певною непослідовністю і подекуди несистемністю, внаслідок чого законодавча база у сфері забезпечення інформаційної безпеки залишається недосконалою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування державної інформаційної політики і розвитку законодавчої бази у сфері забезпечення інформаційної безпеки України досліджували такі відомі українські науковці, як Г. Почепцов, Н. Аксьонова, О. Карпенко, О. Додонов, Ю. Нестеряк, І. Арістова, В. Брижко, О. Хитра, І. Франчук та інші. Проте невирішеною проблемою залишається певна неузгодженість між собою окремих законодавчих та нормативно-правових норм, а також правова невизначеність низки юридичних термінів, які з'явилися в законодавчих текстах останнім часом.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Мета роботи: вироблення практичних рекомендацій щодо усунення колізій нормативно-правового забезпечення сфери інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Значне посилення впливу неправдивої, спотвореної та маніпулятивної інформації, що спостерігається у світовому та вітчизняному медіапросторі, вимагає чіткішого правового регулювання суспільних інформаційних відносин. Як слушно зазначає Н. Аксьонова, одним із пріоритетів інформаційної політики на державному рівні є "законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу" [2].

Зважаючи на великий обсяг нормативно-правових актів, що регулюють сферу інформаційної безпеки, і при цьому їх певну несистемність та наявність випадків неузгодженості між ними, нормативну основу забезпечення інформаційної безпеки доцільно розглядати через критерії юридичної сили. З огляду на це законодавство України з питань забезпечення інформаційної безпеки можна поділити на: 1) норми конституційного права; 2) закони України у сфері інформаційної безпеки; 3) підзаконні нормативно-правові акти, що стосуються різних аспектів охорони та захисту інформаційного простору України.

Можемо констатувати, що поняття інформаційної безпеки має конституційну природу, оскільки воно закріплене у ч. 1 ст. 17 Основного Закону України, яка встановлює норму, що забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави [3]. Однак зміст цієї функції держави Конституція України не розкриває.

Грунтовніше Конституція України регулює інформаційну безпеку громадян. Зокрема, ст. 31, 32 містять комплекс норм щодо забезпечення особистої інформаційної безпеки, а ст. 34 гарантує право особи на інформацію та свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань [3].

Ще предметніше сфера інформаційної безпеки регулюється загальними та спеціальними законами України, зокрема, Законами "Про національну безпеку України" [4], "Про інформацію" [5], "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" [6], "Про захист персональних даних" [7] тощо.

Також можна виділити достатньо великий масив нормативно-правових актів, що стосуються різних аспектів охорони та захисту національного інформаційного простору. Серед основних з них, які визначають концептуальні засади інформаційної безпеки, можемо виділити "Доктрину інформаційної безпеки України" [8], яку було затверджено Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 (далі – Доктрина), та "Стратегію національної безпеки України" [9], затверджену Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 (далі – Стратегія).

Але варто зауважити, що правовий характер Стратегії, так само як і Доктрини, не передбачає норм прямої дії – це більшою мірою програмні документи, що закладають тренди державної політики та не містять переліку конкретних заходів, покликаних безпосередньо вплинути на регуляторне середовище. Для реальних правових наслідків потрібно ухвалити спеціальні нормативні акти: нові закони, постанови Кабінету Міністрів, рішення інших органів влади. Як Стратегія, так і Доктрина визначають основні засади і принципи, на яких мають базуватися ці закони та інші рішення органів влади, та, на жаль, такі закони не ухвалюють роками.

Розглянемо коротко деякі законопроекти, що стосуються безпосередньо інформаційної безпеки та протидії дезінформації і станом на 1 грудня 2021 року перебували на розгляді Верховної Ради. Передусім це Проект Закону про медіа "[10]. Винесення цього законопроекту в сесійну залу неодноразово відкладалося, зокрема через критично налаштоване медійне середовище та громадськість. Законопроект ще не розглядали у сесійній залі (попередній законопроект депутати відправили на повторне перше читання, тож йдеться про інший документ, який на розгляд не виносили). Він також може бути відхилений попри те, що необхідність модернізації законодавства про засоби масової інформації та створення нових правил взаємовідносин виробників і споживачів інформації назріла давно й зумовлена тим, що чинне законодавство, яке регулює діяльність медіа, створювалось в перші роки проголошення незалежності України і не враховує сучасного стану як щодо нових безпекових викликів, зокрема збройної агресії з боку країни-агресора, так і щодо розвитку нових технологій.

Також у Верховній Раді зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення"[11]. Йдеться, насамперед, про уточнення питань, пов'язаних з необхідністю розкриття інформації про справжнього власника ЗМІ та джерел фінансування аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації. Законопроект не розглядали депутати, хоча, на нашу думку, його ухвалення сприятиме покращенню національного інформаційного середовища, дасть змогу споживачеві самому оцінити незаангажованість та об'єктивність того чи іншого засобу масової інформації, знаючи джерела його фінансування, а також унеможливить фінансування з боку Російської Федерації, а отже – сприятиме зменшенню поширення дезінформації в інформаційному просторі України.

Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення" щодо протидії інформаційній війні передбачає додаткову заборону телерадіоорганізаціям трансляцію висловів, які заперечують факт агресії Російської Федерації стосовно України чи заперечують факт окупації

країною-агресором частини території України та/або ведення агресором гібридної війни проти України. Однак, на наш погляд, ухвалення цього законопроекту не справить значного впливу і не спричинить помітних змін у чинному законодавстві, адже заперечення факту агресії та окупації частини території України вже є правопорушенням у низці інших нормативно-правових актів. Однак законопроект з розгляду наразі не знято. Натомість 9 грудня 2021 р. Кабінет Міністрів України на своєму засіданні затвердив два нові законопроекти, які передбачають зміни до адміністративного кодексу щодо відповідальності за публічне заперечення агресії РФ проти України [12].

При цьому зазначимо, що деякі зареєстровані у Верховній Раді законопроекти, навпаки, передбачають пом'якшення реакції держави, спрямованої на протидію деструктивному інформаційному впливові з боку Російської Федерації як країни-агресора. Зокрема, Проект Закону про внесення змін до частини восьмої статті 72 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" [13], внесений народним депутатом Н. Шуфричем, фактично забороняє державному регулятору притягати телерадіоорганізацію до відповідальності за те, що вона транслює або ретранслює інформацію, спрямовану на дискредитацію України та знищення її як держави. Проте, на нашу думку, ймовірність ухвалення цього законопроекту в сесійній залі Верховної Ради невелика.

Якщо ж ми повернемося до вже ухвалених нормативно-правових актів, то у загальному масиві законодавчих норм виявимо багато питань, які потребують свого вирішення та врегулювання. Передусім, це стосується не до кінця чітко прописаних правових норм, які, враховуючи нові українські умови, потребують уточнення. Так, у ст. 302 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК) зазначено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, при цьому особа зобов'язана переконатися в її достовірності [14]. Натомість, закон не вказує механізмів і способів такої перевірки.

Також важливою проблемою, на якій наголошують вітчизняні науковці, є певна несистемність, коли "законодавчі акти ухвалюються з метою вирішення тактичних завдань, без урахування стратегічних орієнтирів та об'єктивних українських умов" [15] створення та прийняття певних законодавчих норм. Зокрема, це стає наслідком їх неузгодження між собою та порушення того, що нормативно-правові акти ухвалюються для вирішення тактичних завдань, без урахування стратегічних орієнтирів. Так, кілька років ми мали ситуацію, коли спочатку був підписаний Указ Президента, потім – Постанова Кабінету Міністрів, далі – наступні укази Президента і тільки після цього – Закон України "Про національну безпеку України", який мав глобальне для держави значення, оскільки визначав і розмежовував повноваження державних органів у сферах національної безпеки та оборони. У результаті "Стратегія національної безпеки України" від 26 травня 2015 року [16] не враховувала положень нового закону про національну безпеку України, оскільки її було ухвалено раніше, ніж сам закон, який набув чинності 21 червня 2018 року.

Окремо варто зауважити, що низка нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки України, які було

ухвалено останніми роками, має як принципові недоліки категоріально-понятійного апарату, так і містить не вирішені питання методологічного характеру. Так, уже згаданий Закон України "Про національну безпеку України" визначає основи та принципи національної безпеки та оборони, цілі й основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. І, як зазначено в цьому законі, "запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони". Однак закон не дає визначення самому поняттю "стратегія інформаційної безпеки", хоча змістовно визначає інші стратегії – кібербезпеки, національної, воєнної, громадської безпеки та цивільного захисту, розвитку оборонно-промислового комплексу.

Ще одну, на наш погляд, особливу проблему становить термінологічна невизначеність поняття "дезінформація". З огляду на те, що ця категорія згадується в таких засадничих документах, як Закон України "Про національну безпеку України", "Доктрина інформаційної безпеки України", "Стратегія національної безпеки України", але ніде не розрифровується, настала нагальна потреба дати правове визначення цьому поняттю. При цьому зазначимо, що чинне законодавство України передбачає реагування на поширення дезінформації, але не використовує самого слова "дезінформація". Так, у Законі України "Про інформацію", а також у статті 173-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [17] та статтях 297 і 299 Цивільного кодексу України прописано процедури реагування на поширення неправдивої і недостовірної інформації. Однак за умов сучасних інформаційних технологій виникає потреба у певний спосіб переосмислити це поняття, оскільки одним із найважливіших чинників, що становлять загрозу інформаційній безпеці суспільства, є його дезінформація.

Зауважимо, що на початку 2020 року Міністерство культури, молоді та спорту України зробило спробу дати правове визначення цього поняття [18], однак громадськість і журналісти негативно сприйняли таку ініціативу, зокрема через те, що розробники законопроекту не виправдано звузили поняття дезінформації, не давши йому точного та детального визначення, і цим не забезпечили належної якості закону.

Проблеми неузгодженості термінології у сучасному інформаційному законодавстві вимагають чіткого визначення на законодавчому рівні також таких понять, як "інформаційно-психологічна безпека", "інформаційно-психологічний вплив", "державна інформаційна політика", "національний інформаційний простір" та інших. Некоректне або недостатньо чітке визначення цих дефініцій, які набули швидше політологічного змісту, аніж правового, проте згадуються у нормативно-правовій документації, дає підстави використовувати їх довільно й трактувати на власний розсуд.

Висновки. Проаналізувавши нормативно-правові акти у сфері забезпечення інформаційної безпеки України, можна дійти висновку щодо нагальної потреби удосконалення її інформаційного законодавства.

Головним недоліком правового регулювання інформаційної безпеки України є розпорошення його окремих норм у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили. Причому порушується ієрархія стратегічних документів: важливі положення нормативно закріплюються не на

законодавчому рівні, а на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які можуть ухвалюватися Кабінетом Міністрів чи Радою національної безпеки і оборони. Звідси випливає також проблема неузгодженості нормативно-правових актів між собою.

Другою особливістю інформаційного законодавства України є декларативний характер значного масиву норм без зазначення шляхів їх реалізації. Крім того, велика кількість бланкетних правових норм, наявність численних абстрактних чи політологічних понять, що потребують чіткого правового визначення або офіційного тлумачення, термінологічна неврегульованість базових дефініцій, таких як "інформаційна безпека" чи "дезінформація"), створюють додаткові джерела загроз у національному інформаційному просторі.

Перспективами подальших наукових досліджень, на нашу думку, є аналіз та оцінювання відповідності українського законодавства численним викликам та загрозам в умовах геополітичного інформаційного протистояння, з одного боку, та забезпечення конституційного права громадян на свободу слова, свободу думки та вільне вираження своїх поглядів і переконань – з іншого.

Список використаної літератури

1. Карпенко О.В. Вироблення стратегічних підходів та практичних рекомендацій із протидії поширенню в Україні дезінформації засобами соціальних медіа. Вісн. НАДУ. Серія "Державне управління". 2021. № 1 (100). С. 7-14
2. Аксьонова Н. Законодавчі акти протидії поширенню дезінформації, фейкових новин в інформаційному просторі (міжнародний досвід) / Н. Аксьонова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2018. – Вип. 50. – С. 241-255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2018_50_20. (дата звернення: 3.12.2021).
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 3.12.2021).
4. Закон України "Про національну безпеку України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 3.12.2021).
5. Закон України "Про інформацію". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (дата звернення: 3.12.2021).
6. Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>. (дата звернення: 3.12.2021).
7. Закон України "Про захист персональних даних". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. (дата звернення: 3.12.2021).
8. Указ Президента України від 27 лютого 2017 року "Про Доктрину інформаційної безпеки України". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. (дата звернення: 3.12.2021).
9. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>. (дата звернення: 3.12.2021).
10. Проект Закону про медіа. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2693-%E4&skl=10. (дата звернення: 3.12.2021).

11. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення" щодо протидії інформаційній війні URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2072&skl=10. (дата звернення: 3.12.2021)

12. Офіційний телеграм-канал Прем'єр-міністра України URL: https://t.me/Denys_Smyhal/1933. (дата звернення: 10.12.2021)

13. Проект Закону про внесення змін до частини восьмої статті 72 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" щодо забезпечення свободи слова та вираження поглядів. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68168 (дата звернення: 3.12.2021)

14 Цивільний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 3.12.2021)

15 Додонов О.Г., Литвиненко О.В., Янішевський С.О. Інформаційна політика органів державної влади: напрями удосконалення // Стратегії розвитку України: теорія і практика. К.: НІСД, 2002. С. 637.

16 Указ Президента України від 26 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>. (дата звернення: 3.12.2021)

17 Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 3.12.2021)

18. Порівняльна таблиця до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації". URL: https://mkp.gov.ua/files/pdf/Disinformation_Draft_2020.pdf (дата звернення: 3.12.2021).

Статтю подано: 03.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Zhyvotova Kseniia Viktorivna

Graduate student of the Department of National Economics and Public Administration of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0002-5791-5303

email: kseniiazhyvotova@kneu.ua

PECULIARITIES OF LEGISLATIVE REGULATION OF THE SPHERE OF INFORMATION SECURITY: PROBLEM ISSUES AND TERMINOLOGICAL COLLISIONS IN UKRAINE

Problem setting. For a long time, the issues of information security have been considered in the national legislation of Ukraine through the prism of indirect legal regulation, and only in recent years there has been a tendency to develop new legal mechanisms in this area and streamline the legal system. This approach is due primarily to the fact that in the context of information aggression by the Russian Federation requires a clear regulatory framework for methods and means of combating threats to national security of Ukraine, ensuring a coordinated position of the authorities.

In general, the legislative and regulatory framework for the functioning of Ukraine's information sphere meets European standards, which is confirmed by the OSCE representatives, who have repeatedly conducted external examinations. The state policy of forming a secure information space provides for solving problems in several areas: 1) protection of national information sovereignty and public consciousness from destructive information and

psychological influences; 2) guaranteeing the individual, society and the state the realization of their constitutional rights to information; 3) ensuring a sufficient level of information awareness of citizens and government agencies to make informed decisions.

Given the above tasks, the system of legal regulation of information security in Ukraine is undergoing further transformational changes, but this process is marked by some inconsistencies and sometimes inconsistencies, as a result of which the legal framework in the field of information security remains imperfect.

Recent research and publications analysis. Theoretical and practical aspects of the formation of state information policy and the development of the legislative framework in the field of information security of Ukraine were studied by such well-known Ukrainian scientists as G. Pocheptsov, N. Aksonova, O. Karpenko, O. Dodonov, Y. Nesteryak, I. Aristova, V. Bryzhko, O. Khitra, I. Franchuk and others. However, a certain inconsistency between certain legislative and regulatory norms, as well as the legal uncertainty of a number of legal terms that have appeared in legislative texts recently, remain unresolved.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. The purpose of the article: to develop practical recommendations for resolving conflicts of regulatory and legal support in the field of information security.

Presenting main material. Significant strengthening of the influence of false, distorted and manipulative information observed in the global and domestic media space requires clearer legal regulation of public information relations.

Given the large volume of regulations governing the field of information security, and their certain inconsistency and the presence of cases of inconsistencies between them, the regulatory framework for information security should be considered through the criteria of legal force.

In view of this, the legislation of Ukraine on information security can be divided into: 1) norms of constitutional law; 2) laws of Ukraine in the field of information security; 3) bylaws relating to various aspects of protection and security of the information space of Ukraine.

We can state that the concept of information security has a constitutional nature, as it is enshrined in part 1 of art. 17 of the Basic Law of Ukraine, which establishes the rule that information security is one of the most important functions of the state. However, the Constitution of Ukraine does not disclose the content of this function of the state. The Constitution of Ukraine regulates information security of citizens more thoroughly. In particular, art. 31, 32 contain a set of rules for personal information security, and art. 34 guarantees the right of a person to information and freedom of thought and speech, free expression of their views and beliefs.

Even more substantively, the sphere of information security is regulated by general and special laws of Ukraine, in particular, the law "On National Security of Ukraine", "On Information", "On Printed Mass Media (Press) in Ukraine", "On Personal Data Protection" and others.

Among the main ones that define the conceptual principles of information security are the Doctrine of Information Security of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine of February 25, 2017 №47 / 2017 and the National Security Strategy of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 year №392 / 2020.

Problems of inconsistency of terminology in modern information legislation require a clear definition at the legislative level of such concepts as "information and psychological security", "information and psychological impact", "state information policy", "national information space" and others. Incorrect or insufficiently clear definition of these definitions, which have acquired a political rather than legal meaning, but are mentioned in the legal documentation, allows you to use them arbitrarily and interpret at its discretion.

Conclusions of the research and prospects for further studies. Analysis of regulations in the field of information security of Ukraine allows us to conclude that it is necessary to improve its information legislation.

The main shortcoming of the legal regulation of information security of Ukraine is the scattering of its individual norms in numerous regulations of various legal force. Moreover, the hierarchy of strategic documents is violated: important provisions are not regulated at the legislative level, but at the level of bylaws that can be adopted by the Cabinet of Ministers or the National Security and Defense Council. Hence the problem of inconsistency of legal acts with each other.

The second feature of the information legislation of Ukraine is the declarative nature of a significant array of rules without specifying ways to implement them. In addition, the large number of blanket legal norms, the presence of numerous abstract or political concepts that require a clear legal definition or official interpretation, terminological inconsistency of basic definitions such as "information security" or "misinformation"), create additional sources of threats in the national information space.

Prospects for further research, in our opinion, are to analyze and assess the compliance of Ukrainian legislation with numerous challenges and threats in the context of geopolitical information confrontation on the one hand, and ensuring the constitutional right of citizens to freedom of speech, freedom of thought and expression – on the other.

Key words: national information space; information aggression; misinformation; information and psychological impact; informational security; media.

References

1. Karpenko, O. (2021). *Vyroblennia stratehichnykh pidkhodiv ta praktychnykh rekomendatsii iz protydii poshyrenniu v Ukraini dezinformatsii zasobamy sotsialnykh media*. Kyiv: Visn. NADU. Seriiia "Derzhavne upravlinnia", pp. 7-14. [In Ukrainian].
2. Aksonova, N. (2018). *Zakonodavchi akty protydii poshyrenniu dezinformatsii, feikovykh novyn v informatsiinomu prostori (mizhnarodnyi dosvid)*. Kyiv: Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, issue 50, pp. 241-255. [In Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254 k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), № 30. (1996). [In Ukrainian].
4. On the national security of Ukraine: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
5. About information: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 48. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Pro drukovani zasoby masovoi informatsii (presu) v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.11.1992 №2782-XII. Verkhovna Rada Ukrainy. of Ukraine. Legislation of Ukraine. (1992). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
7. On Personal Data Protection: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2297-17>
8. The doctrine of information security of Ukraine, approved by Decree of the President of Ukraine vid 25.02.2017 № 47/2017. Retrieved from: <http://president.gov.ua>
9. About the Strategy for the National Security of Ukraine, Decree of the President of Ukraine vid 6.05. 2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
10. About the media draft law. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2693-%E4&skl=10

11. On Television and Radio Broadcasting "on Counteracting the Information War draft law. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2072&skl=10
12. Official telegram channel of the Prime Minister of Ukraine. Retrieved from: https://t.me/Denys_Smyhal/1933
13. About television and radio roadcasting: Zakon Ukrainy vid 21.12.1993 № 3759-KhII. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68168
14. The Civil Code of Ukraine: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
15. Dodonov, O. (2002). Information policy of public authorities: areas for improvement. Kyiv: Stratehii rozvytku Ukrainy: teoriia i praktyka. NISD, 637 p. [In Ukrainian].
16. On the National Security Strategy of Ukraine. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 25.05.2015. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>
17. Code of Ukraine on Administrative Offenses vid 07.12.1984 № 80731-X. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
18. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Ensuring National Information Security and the Right to Access Reliable Information Comparison table of the draft law. Retrieved from: https://mkp.gov.ua/files/pdf/Disinformation_Draft_2020.pdf

Paper submitted: 03.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Животова К. В. Особливості нормативно-правового регулювання сфери інформаційної безпеки: проблемні питання та термінологічні колізії в Україні // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250434>).

Citation: Zhyvotova, K. V. (2021). Peculiarities of legislative regulation of the sphere of information security: problem issues and terminological collisions in Ukraine. Democratic governance, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250434>).

УДК 351.778

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250435

Романюк Оксана Федорівна

*аспірантка, головний спеціаліст регіонального відділу адміністрування Державного
реєстру виборців апарату Волинської облдержадміністрації, Волинська
облдержадміністрація*

ORCID: 0000-0003-1723-6821

e-mail: vip.oksana555@gmail.com

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ ЛІДЕРСТВА

Досліджено сучасні підходи до гендерних аспектів лідерства в управлінні з урахуванням особливостей розвитку сучасного суспільства. Здійснено аналіз теоретичних підходів та емпіричних досліджень щодо гендерних аспектів лідерства в управлінській практиці та стереотипів, які існують в суспільстві стосовно управлінської діяльності жінок. Охарактеризовано найпоширеніші погляди на ролі жінок, які перешкоджають їх кар'єрному зростанню і розвитку у сфері управління. Розглянуто результати досліджень щодо відмінностей чоловіків та жінок-управлінців. Визначено перспективні тенденції досліджень гендерного аспекту лідерства.

Ключові слова: лідерство; гендер; управління; гендерний менеджмент; лідер; керівник; гендерні стереотипи; жіноче лідерство.

Постановка проблеми. Історія свідчить, що людське суспільство постійно поділялось на групи з певними ієрархічними структурами і на певному етапі їхнього розвитку завжди з'являвся лідер.

Відповідно завжди неабияку зацікавленість зумовлювала здатність одних осіб впливати на інших. А в періоди соціальної напруги, урядових катаклізмів феномен лідерства набуває особливого, не тільки теоретичного, а й практичного значення, що змушує науковців досліджувати та аналізувати витоки, фактори впливу, моделі, наслідки прояву та інші важливі аспекти цього явища. Звідси й закономірний та зрозумілий інтерес науковців до феномену лідерства.

Водночас особливої актуальності проблемі додає й швидке зростання у сучасному суспільстві вирівнювання соціальних прав чоловіків і жінок, що призводить до зміни традиційних уявлень лідерської ролі. Проте, незважаючи на зміни у сучасному "глобалізованому" світі, суспільство продовжує вірити у гендерні стереотипи. Зокрема, що обіймати керівні посади у різних сферах діяльності може тільки чоловік, що сім'я та кар'єра для жінки – це речі несумісні, жінки більш емоційні та менш схильні до ризику і т. ін.

Однак усі ці стереотипи з погляду численних наукових досліджень сьогодні уже є неактуальними, оскільки ґрунтуються лише на психологічних та фізіологічних особливостях жінок.

Відповідно новим сьогодні у вивченні лідерства є його гендерний аспект, що потребує додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше гендерні дослідження лідерства здійснили Уайт (1945), Харвел (1953) та ін. у США. Власне у цей період в зарубіжній науковій думці розпочинається новий етап жіночих (women's studies) та феміністичних (feminist studies) досліджень, що виникли через активну феміністичну критику традиційних поглядів після виходу книги Симони де Бовуар "Друга стаття" (1949 р.).

Для розкриття проблематики жіночого лідерства та управління є досить багато наукових розробок відомих зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: К. Бартолі, Д. Мартін, Р. Кентер, Я. Джорстад, Г. Штайнс, Д. Левінсон, Т. Бендас, Е. Чугунова, В. Шаховий, І. Калабіхіна, А. Чирикова, А. Шестаков, Д. Віткін, А. Ліпенцев, С. Загурська, І. Тюріна, Т. Хохлова та ін. Гендерним проблемам лідерства присвячені роботи Е. Іглі, Д. О'Лірі, Дж. Боумен, С. Суттон та ін. Ретроспективи цих досліджень і їх розвиток за сучасних реалій відображено у роботах таких науковців, як Н. Підбуцька і В. Спіцина, А. Весельська, С. Загурська, В. Ярошенко, Л. Кормич, О. Посуховська, Л. Усанова й М. Нестеренко та ін.

На гендерну тему опубліковано великий масив книг і статей, видано багато міжнародних спеціалізованих журналів ("Politics and Gender", "Journal of Women, Politics & Policy", "International Feminist Journal of Politics", "Social Politics: International Studies in Gender, State & Society"), також функціонують наукові школи, які досліджують різні напрями гендерних відносин.

Усе зазначене вище дає нам змогу переглянути досягнення сучасної лідерології з урахуванням статі. Ключовим питанням усіх цих досліджень є феномен гендерного лідерства. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, усе ж таки єдиного погляду щодо цього феномену та аспектів гендерної проблематики, які є актуальними й потребують ґрунтовних досліджень, серед науковців немає.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання вивчення сучасних підходів до дослідження гендерних аспектів лідерства є *актуальним* для публічного управління. З огляду на це автор проаналізувала теоретичні підходи та емпіричні дослідження щодо гендерних аспектів лідерства в управлінні з урахуванням вимог сьогодення.

Метою роботи є узагальнення базових гендерних теорій і класифікація сучасних підходів до дослідження гендерних аспектів лідерства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Україна усі свої 30 років незалежності жила у якомусь межичассі, певній невизначеності майбутнього на довготривалу перспективу та в дивному очікуванні "супер героя", що вирішить усі її проблеми.

Проте уже сьогодні суспільно-політичні та соціально-економічні зміни та фінансово-економічна криза, яка пов'язана з усесвітньою пандемією коронавірусу, вимагають негайного створення на державному рівні нових моделей і механізмів стратегічного управління, що потребує ефективного лідерства.

Відповідно наразі українське суспільство переживає повне перезавантаження органів влади, що призводить не тільки до зміни владної команди, але й до зміни її персонального складу на усіх щаблях та рівнях управління. Водночас під час формування на основі демократії нового

покоління української влади й з'являється потреба в лідерах нового формату. Власне такого лідера, який зможе вплинути на організаційні, інституційні, економічні та політичні сфери українського суспільства, стане рушійною силою, яка знайде ефективні шляхи та методи подолання кризи. Це лідер, який володіє індивідуальними особливостями та лідерськими компетентностями керівника, який повинен ініціювати ефективний процес стратегічного розвитку органів влади, і є не формальним, а функціональним лідером. Відповідно особливого значення набуває питання про роль і місце жінки у системі публічного управління.

У сучасному світі надзвичайно швидко зростає кількість жінок, які беруть участь в управлінській діяльності на макро- і мікрорівнях. Звідси й досить популярною стає думка, що жінки, хоча й становлять меншість в органах влади, проте теж можуть виконувати роль лідера. Так, Маргарет Тетчер стверджувала, що "Будь-яка жінка, яка розуміє проблеми, що виникають при управлінні домом, може зрозуміти проблеми, які виникають при управлінні країною" [1].

Що ж до України, то явище використання жіночої праці в управлінні й досі залишається незвичним та новим, незважаючи на те, що жінки переважають не тільки за своєю кількістю (53,7 %), а й становлять майже половину працюючого населення країни (47,7 %), як свідчить проаналізований нами статистичний аналіз Державної служби статистики України "Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році" (січень-червень) [2].

Дедалі більше жінок приходять в політику та бізнес, беруть активну участь й у роботі органів виконавчої та законодавчої влади, долучаються до процесу прийняття управлінських рішень. Сьогодні жінці уже не відводиться роль виключно берегині сім'ї, продовжувачки роду та домогосподарки. До цих незмінних ролей додалася ще одна, на нашу думку, не менш важлива та актуальна роль – дружина і мама, що працює. Вважаємо, що саме це й сприяло зародженню окремого суспільного прошарку із жінок-управлінців та жінок-лідерок.

Ми проаналізували значну частину наукового дискусу, теорій та практик щодо вивчення феномену лідерства. І як наслідок, дійшли висновку, що жінці-лідеру у них відводиться вельми скромна роль. На наш погляд, це пов'язано з тим, що до середини ХХ ст. традиційне лідерство досліджували без урахування соціальних та психологічних, культурних відмінностей між жінками та чоловіками. Практично усі наукові дослідження, феномени, експерименти, теорії та концепції стосувались виключно чоловіків і чоловічих груп.

Власне з 80-х років ХХ ст. вивчення гендерного підходу стало невід'ємною частиною економічних досліджень у США, Західній Європі та Австралії. Що ж до теоретичного аналізу цієї проблеми, то вважаємо, що він став найважливішою передумовою до подальших соціальних змін, скерованих на переосмислення ролі жінки у соціально-політичних процесах, а саме подолання традиційних уявлень про жінок як продовжувачок роду, виконання репродуктивних функцій, народження дітей тощо.

Також привернула увагу дослідників й поява великої кількості жінок на керівних посадах та стрімке збільшення їх частки за досить короткий проміжок

часу (від 16 % всього управлінського персоналу США у 70-х роках, до 40 % у 90-х роках). Щораз більше стала поширюватися думка, що жінки теж можуть виконувати роль лідера. Так, у світовій практиці існують достатньо вдалі приклади паритетності, зокрема – у скандинавських країнах представництво обох статей на всіх рівнях влади визначає співвідношення не менше 40 %, але не більше 60 % [3].

Що ж до радянської України, то "жіноче питання" також цікавило партійних ідеологів цього періоду. У радянській науці "жіноче питання" розглядали переважно в межах марксистської парадигми, зокрема процес підпорядкування жінки визнавали результатом не біологічних відмінностей статей, а соціальних відносин (передусім відносин власності).

Власне увага радянських науковців була зосереджена на діяльності жінки-трудівниці та питаннях закріплення на законодавчому рівні рівності жінок з чоловіками, однак здебільшого у виробничій сфері. Також, аби уникнути "негативного" впливу феміністичних організацій Заходу та підмінити благодійні й освітні жіночі товариства, на території України було створено жінвідділи КП(б)У з роботи серед жінок, що працюють. Головним завданням цих структур було виховувати жінок, як активних будівників соціалістичного суспільства та забезпечувати їхню участь у суспільному виробництві й громадсько-політичному житті країни.

З 90-х років ХХ ст. питання жіночого лідерства набуло поширення і ґрунтувалось на демократичних процесах суспільного розвитку України як незалежної держави.

Стрімкий розвиток суспільства за останні десятиліття й активна діяльність жінок у суспільному житті спонукають наукове середовище до вивчення проблем гендерного аспекту лідерства.

Науковці дедалі частіше зазначають, що вивчення лідерства без урахування всієї сукупності чинників обмежує обсяг знань у цій сфері. Найчастіше дослідники наголошують на необхідності дослідження впливу на лідерство гендеру та культури [4]. Тому у соціальній психології та соціології аналізують передумови і фактичну появу у сферах політики і бізнесу жінок-лідерів (О. Здравомислова, А. Тьомкіна, І. Кльоцина). Акмеологія розглядає динаміку гендерних стереотипів та їх вплив на професійну самореалізацію жінок (Р. Гаджієва). Онтопсихологія (А. Менегетті) пропонує соціально-психологічну модель ідеальної жінки-лідера. У клінічній психології (К. Хорні) вивчають невротичні бар'єри до лідерства у жінок [5].

У зарубіжній гендерній науці (психології, економіці, соціології, політології) з'являються чисельні дослідження, в яких проаналізовано перешкоди, які долають жінки під час кар'єрного зростання (Дж. Ландау, С. Марлоу, Т. Меламед та ін.) Згідно з висунутими гіпотезами становища жінки в суспільстві, діловому світі, жінок розглядав Дж. Маршалл як "інопланетян", що не можуть співіснувати у чоловічому середовищі. Теорія Г. Штайнса "зіркової хвороби" описує явище упередженого ставлення жінки-керівника не до чоловіків-підлеглих, а до жінок [6].

Затребуваність і зацікавленість до цієї проблематики породили безліч діаметрально протилежних поглядів, концепцій і досліджень у цій сфері, зокрема, аналіз літератури показав, що існують дві основні позиції з питання

гендерних відмінностей у менеджменті. Одні дослідники переконані в існуванні особливого, властивого тільки жінкам, способу прийняття рішень в економіці і політиці, стилі управління, цінностей. Прихильники ж другої позиції не виводять таких відмінностей, зважаючи на гендерну типізацію [7].

До базових теорій, які розкривають феноменологію жінки-управлінця, відносять: підготовку і професійне зростання жінок (Є. Комарова); з'ясування психологічних чинників (І. Ладанова); адаптацію до нових соціально-економічних умов (А. Чирикова); порівняльні аспекти жінок-керівників та чоловіків (В. Біркенбіль, П. Вайнцвайг, Дж. Віткін, М. Вудкок, В. Зігерт, Д. Кортис, М. Мескон, Д. Френсіс, Ф. Хедоурі та ін.) [8].

Водночас, здійснюючи джерельний аналіз вітчизняної наукової риторики, цілком погоджуємось з думкою О.І. Кулачек [9]. А саме, що складний та міждисциплінарний характер проблеми зумовили різні концептуальні засади визначення ролі жінки у сім'ї та суспільстві, зокрема в управлінській сфері, їх можна умовно поділити на три напрями, що мають різні, іноді протилежні, позиції вітчизняних вчених. З одного боку, оспівування й обожнювання жінки, визнання її активної, навіть домінантної ролі у сім'ї та в суспільстві, з іншого – повне заперечення можливої участі жінок в управлінні, зневажливе ставлення до них, застосування основ подвійної моралі, стереотипу меншовартості жінки. Існує також думка, що ця проблема штучно створена, що традиційно в українському суспільстві не було і немає статевої дискримінації.

Окрім того, ми також з'ясували, що науковці виділяють чотири підходи до дослідження лідерства та гендеру. Зокрема, перший підхід ґрунтується на тому, що лідерство біологічно детерміноване, тобто вроджене, і може бути тільки у чоловіків. Другий підхід визнає роль соціалізації в цьому процесі та досліджує поняття гендерної ролі, як одного з визначальних чинників лідерства. Третій підхід охоплює цілу низку факторів, серед яких і ідентифікація, що формує гендерну роль та впливає на ефективність керівництва. Четвертий підхід визначає відмінності у тому, як саме чоловіки і жінки досягають лідерства [10].

Також вважаємо, що заслуговує на увагу й думка В.М. Ярошенко. Зокрема, концептуальні підходи до гендерних проблем лідерства вона поділяє на дві основні категорії, у напрямку яких проводиться дослідження:

- група дійових взаємовідносин;
- група інтимних стосунків [11].

Дослідниця вважає, що пошук причин гендерної диспропорції лідерства, розходжень або наявності спільного між керівниками-чоловіками і керівниками-жінками ведуть за п'ятьма напрямками. Зокрема, до першого належать традиційні для психології теоретичні підходи (когнітивізм, біхевіоризм, фрейдизм). Другий напрям пов'язаний з біологічними чинниками, третій – зі статевими, що ж до четвертого, то сюди належать власне гендерні теорії лідерства, а до п'ятого – роботи, що не мають чіткої пропорції щодо статевих ознак.

Ми встановили, що в основі гендерного аналізу лідерства є декілька груп наукових теорій, які визнають домінування гендерного чинника над лідерським або ж доводять пріоритетність лідерського чинника над гендерним або розглядають ці аспекти як рівнозначні. Відповідно у табл. 1 схематично

зображено ці групи з урахуванням теорій/концепцій/моделей, що входять до них.

Таблиця 1

Групи наукових теорій гендерного виміру лідерства

Домінування гендерного чинника над лідерським фактором	Домінування лідерського фактора над гендерним чинником	Рівнозначність гендерного чинника та лідерського фактора
1. Концепція гендерного потоку (Б. Гутек)	1. Статусний підхід	1. Теорія інформаційної обробки (Д. Гамільтон)
2. Теорія гендерного відбору лідерів (Дж. Боумен, С. Суттон)	2. Ситуаційно-посадовий підхід (Р. Хауз; Дж. Хант)	2. Теорія схеми (С. Тейлор, Дж. Крокер)
3. Концепція андрогінії (Дж. Спенс, С. Бем)	3. Теорія Г. Граена LMX (Leader – Member Exchange Theory)	
4. Концепція токенізму (Р. Кентер)		3. Соціально-рольова теорія гендерних відмінностей лідерів (Е. Іглі)
5. Теорія прихильників фрейдизму (Я. Джорстад)		
6. Теорія вражаючого менеджменту (impression management)		
	4. Ймовірнісна модель лідерства (Ф. Фідлер)	

Окрім того, під час дослідження ми проаналізували зазначені вище групи наукових теорій, а також концепції й моделі, що входять до них.

Зокрема, з'ясовано, що перша група щодо домінування гендерного чинника над лідерським фактором характерна тим, що на керівні посади переважно призначають чоловіків, тоді як жінки входять на них досить символічно. А також встановлено, що у суспільстві наявні та дієві консервативні стереотипи стосовно переваг чоловіків-лідерів над жінками – лідерами.

Здебільшого прихильники цих теорій, на нашу думку, акцентують увагу на тому, що жінці важко стати лідером у групі, оскільки це не властиво їй стати й суперечить принципу жіночності, а якщо ж комусь із жінок і вдається досягти успіху, то це тільки ті жінки, котрі використовують методи "менеджменту, що справляє враження".

Автори та прихильники теорії *гендерного потоку* (gender – role, spill – over) припускають, що фактор статі є домінантним: він потужніший, ніж інші чинники, зокрема і лідерство. Статевість стає більш значущим, ніж усі інші чинники. Виникає, так званий, гендерний ефект. Відповідно до цієї концепції, сприйняття лідера залежить, насамперед, від його статі. Дійсно, сучасна практика показує, що жінки сприймаються як менш компетентні лідери, особливо якщо експерти-підлеглі є прихильниками традиційних, а не егалітарних поглядів на лідерство [12].

Що ж до теорії *гендерного відбору*, то її теоретики Дж. Боумен, С. Суттон наголошують, що до лідерів різних статей висуваються різні вимоги, однак через певні упередження вимоги до жінок-лідерів завжди вищі. Зокрема, аби отримати вищу посаду, жінка повинна продемонструвати більшу компетентність, щоб подолати упереджене ставлення до себе. Варто нагадати, ці упередження є настільки стійкими, що сприймаються як природний порядок речей, що відображає жіночі і чоловічі природні здібності. Очевидно, що

подолати їх дуже не просто, а тому кар'єрна ієрархія породжує гендерну асиметрію або навіть і гендерну дискримінацію [13].

Також, як стверджують І.В. Костюк та В.В. Стадник [12], у процесі професійного становлення й набуття практичного досвіду роботи в конкретному колективі у жінок переважає соціально-психологічна складова адаптації, а в чоловіків – професійно-дієва. А багатовікова панівна позиція чоловіків у суспільстві та сім'ї надала їм перевагу й в управлінській діяльності, навіть згодом сформувавши певний стереотип і в органах публічної влади.

За таких умов вважаємо за доцільне згадати і про професійну сегрегацію за статтю. Оскільки власне вона спричиняє диференціацію доходів. Відомо, що жінки за однакову роботу з чоловіками отримують значно меншу заробітну плату. Хоча за умов світової кризи та пандемії коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), як показують дослідження, саме ці обставини ставлять жінок у вигідніше становище. Так, керівники приватних підприємств аби заощадити витрати на заробітну плату частіше звільняють "дорогих" керівників-чоловіків і ставлять на їх місце більш "дешевих" керівників-жінок, які за знаннями, компетентністю та здібностями нічим не програвать своїм попередникам.

Дослідниця Дейл О'Лірі вивчала зв'язок між статево-рольовими стереотипами і виправданням повільного кар'єрного зростання жінок. На її думку, без будь-яких об'єктивних підстав жінкам приписують низку настанов на роботу, які і визначають її статус. Серед них запевнення про те, що жінки працюють тільки заради "шпилькових" грошей (тобто невеликої заробітної плати); у роботі їх більше цікавлять суто комунікативні та емоційні моменти; жінкам більше подобається робота, що не потребує інтелектуальних зусиль; вони цінують самоактуалізацію і кар'єрне зростання менше, ніж чоловіки. Основою цих упереджень є, вважає Д.О'Лірі, інші, не менш хибні уявлення про відсутність у жінок компетенції, незалежності, змагальності, логіки, домагань і т.ін. Жінка має більше шансів обійняти керівну посаду середньої ланки, тоді як вищі керівні посади, зазвичай, беззастережно віддаються чоловікам. Серед механізмів кар'єрної дискримінації принцип "скляної стелі", що відображає "штучні бар'єри, засновані на відносинах чи усталених в організації упередженнях, які перешкоджають просуванню кваліфікованих співробітників на керівні посади" [14, с. 294].

Разом з тим Л. Усанова та М. Нестеренко [15] зазначають, що ставлення до жінки-керівника не однозначне. Так, і жінки, і чоловіки схильні вважати, що жінки-керівники мають деякі переваги перед чоловіками-керівниками. Група західноєвропейських вчених, провівши дослідження в більш ніж десяти країнах, виявила, що більшість чоловіків визнають, що обіймаючи керівну посаду, жінки рідше "зриваються", з ними легше вирішувати будь-які питання, вони менше залежать від настрою і краще дбають про підлеглих.

Окрім того, дослідниці [15] вважають, що жінки частіше керуються критеріями "подобається – не подобається", а не "корисно – не корисно". А тому у колективах, очолюваних жінками, завжди є улюбленці, плітки, підсиджування, невмотивовані підвищення і звільнення. Роботу своїх співробітників жінки схильні оцінювати не за результатом (обсягом виручки, рейтингом ділової активності), а за підказкою почуттів. Очевидно, що ця позиція значною мірою визначається панівними стереотипами фемінності/

маскулінності, тоді як на сьогодні подібні протиставлення не рівнозначні співвідношенню емоційності/розсудливості.

Концепція андрогінії, яку запропонувала С. Бем, поставила під сумнів переконання і припущення про те, що гендерні ролі, окрім того що є протилежними та біполярними, ще й є несумісними. Зокрема, дослідниця припустила, що вимір фемінності й маскулінності можна поділити на дві сфери: людина з високими маскулінними й низькими фемінними показниками буде визначена як "маскулінна". Що ж до людини з високими фемінними й низькими маскулінними показниками, то вона буде визначена як "фемінна". Разом з тим індивіди з високими показниками по обох категоріях будуть вважатися як "андрогінні", а з однаково низькими показниками – як "недиференційовані".

Власне в основу концепції андрогінії покладено ідею про відсутність відмінностей між лідерами різної статі. Зокрема, Дж. Спенс разом із колегами вважала, що андрогінність – це поєднання показників високої маскулінності та високої фемінності, тоді як в уявленні С. Бем андрогінність – це баланс між цими двома категоріями. Андрогінності віддавали перевагу й інші вчені, так, приміром А. Серджент стверджувала, що ефективний лідер повинен переймати краще, що є в якостях іншої статі, і інтегрувати чоловічі та жіночі характеристики [16].

Проте аналіз емпіричних даних не підтвердив ні традиційне уявлення про психологічне благополуччя (за яким чоловіки повинні бути маскулінні, а жінки – фемінінні), ні обидві гіпотези, що віддають перевагу андрогінності. Психологічне благополуччя виявилось пов'язаним з переважанням маскулінних рис, а не андрогінних або фемінінних [17]. Зрештою й сама С. Бем у своїй останній книзі (1993) визнає, що ця концепція далека від реального стану справ, оскільки перехід особистості до андрогенії вимагає змін не особистісних особливостей, а структури суспільних інститутів. Крім того, існує небезпека втрати того позитивного, що несе в собі згладжування дихотомії чоловічого-жіночого.

І хоча у цій концепції бачимо низку суперечностей і неточностей, проте вважаємо, що С. Бем усе ж вдалось привернути увагу науковців до того, що для суспільства можуть бути однаково привабливими та корисними як чоловічі, так і жіночі якості.

Щодо публічного управління, то за результатами проведеного нами анонімного опитування серед працівників Волинської облдержадміністрації щодо переважання маскулінності/фемінності у публічній службі, приходимо до висновку, що маскулінність дає більше переваг для індивіду, ніж фемінінність. Зокрема, значна частина респондентів вважає, що жінки, працюючи у традиційно чоловічих колективах та сферах діяльності, усіляко намагаються демонструвати маскулінний тип поведінки та наслідувати маскулінний лідерський стиль. Проте ми вважаємо, що одночасне володіння і маскулінними, і фемінінними рисами може загрожувати особистості дисфункціональним внутрішнім конфліктом.

Що ж до концепції *токенізму* (token), яку розробила американська дослідниця Р. Кентер, то роль жінки у груповій динаміці значною мірою визначається співвідношенням представників різних культурних категорій у

групі (зокрема, гендерної та расової приналежності). В асиметричній групі більшість названо домінантою, а тих, хто представлений лише символічно, кількісно названо "токенами" (символи). Токени через свою нечисленність є помітнішими, сприймаються більш стереотипно, їх характеристики перебільшуються порівняно з домінантами. Тобто жінки в чоловічій групі і жінки-лідери в чоловічому діловому світі виступають як токени, відіграючи одну з чотирьох неформальних ролей (виявлених емпірично) [17].

К. Бартолі і Д. Мартін показали, що жінки-лідери серед чоловіків-лідерів виконують роль токенів, граючи одну з чотирьох неформальних ролей [3], які впливають на визначення жіночого лідерства, а саме: 1 – "мати"; 2 – "звабниця"; 3 – "іграшка"; 4 – "залізна леді".

Сутність кожної з них наведено в табл. 2 (сформовано за [3]).

Таблиця 2

Неформальні ролі жінки-лідера в чоловічому колективі (за Р. Кентер)

"Мати"	"Звабниця"	"Іграшка" або "Талісман"	"Залізна леді"
від жінки очікується емоційна підтримка, а не ділова активність та ініціативність у роботі	жінка оцінюється лише як сексуальний об'єкт та зумовлює обурення у колег-чоловіків	мила жінка, яка "приносить" удачу, але не сприймається як ділова жінка	жінка, що наділена нежіночою жорсткістю та зазвичай ізольована від групи

Детально проаналізувавши неформальні ролі жінки-лідера в чоловічому колективі, приходимо до висновку, що незважаючи на привабливість цих ролей з погляду жіночності, власне ці ролі перешкоджають жінкам зайняти достойне місце у групі домінантів, а також знижують їхні можливості щодо службового зростання. Також варто зауважити, що жінки, перебуваючи в чоловічому середовищі, є менш активними і зазвичай не претендують на роль стихійного лідера. Водночас ці токени потребують певних компенсаторних витрат у межах, так званого, вражаючого менеджменту для зрівняння шансів з чоловіками і для реалізації спроможності бути привабливою з позицій лідерства [18]. Тоді як чоловіки докладають максимум зусиль аби домінувати над представниками своєї статі.

Для подолання негативних стереотипів і перебільшень у сприйнятті ділових і особистісних якостей токенів Е. Джоунс, Р. Лайден і Т. Мітчелл запропонували низку методів інграціяції, як способів подолання негативних побічних явищ, пов'язаних зі стереотипністю і перебільшенням у сприйнятті ділових і особистісних якостей токенів [5].

Проте, на нашу думку, цей підхід пропагує власне негативне ставлення до поняття "жіноче лідерство" і не сприяє його становленню у сучасних владних відносинах. Однак вважаємо, що вплинути на ситуацію та змінити її на краще можливо шляхом збільшення кількості жінок на керівних посадах в органах влади.

Прихильники *фрейдизму* асоціювали лідерство з ненатуральною маскулінною гендерною роллю та висловлювали негативне ставлення до жіночого лідерства, трактували його як нездорову гендерну ідентичність та прояв неповноцінності жінки або як заздрість чоловікові. Я. Джорстад, на підставі своєї практики, встановив, що лідерство не входить в систему життєвих цінностей багатьох жінок [17]. А це відповідно й пояснює думку

дослідників про те, що жінки-лідери програють в ефективності керівництва лідерам-чоловікам, оскільки наділені меншою владою і впливом. Однак варто зауважити, що так, як показали Маккобі та Джеклін, буває не завжди, оскільки за більш тривалого спілкування в колективі жінки усе ж наздоганяють чоловіків стосовно лідерства.

Схожі тенденції стосовно жінки-лідера притаманні і сучасному українському суспільству. Так, за результатами проведеного нами анонімного анкетування працівників Волинської облдержадміністрації встановлено, що керівні посади, зазвичай, віддані чоловікам, а жінки-лідери сприймаються як менш компетентні порівняно з лідерами-чоловіками. На нашу думку, це пояснюють тим, що більшість підлеглих сьогодні є прихильниками традиційних поглядів стосовно лідерства та вважають, що лідерська роль є виключно маскуліною. Разом з тим варто звернути увагу, що такої думки серед респондентів дотримуються здебільшого чоловіки. Також цікавим є той факт, що значна частина жінок (35 %) не вважає себе здатною виконувати керівні функції і погоджується з думкою, що кар'єра та жінка – поняття навряд чи сумісні.

Що ж до *теорії вражаючого менеджменту* (impression management), то це – спосіб вплинути на інших людей, сформувати у них належне враження про себе за допомогою слів, жестів, дій і поглядів. Одним із проявів такого менеджменту є інграціяція – здатність людини бути привабливою для інших людей. Людину, яка викликає таке ставлення в оточуючих, називають інграціатором, а об'єкт інграціяції – мішенню. Вважають, що інграціяція може допомогти жінкам-лідерам зрівняти свої шанси з чоловіками, зокрема, у встановленні добрих взаємовідносин з підлеглими. Тим більше, що, за даними досліджень, роль інграціатора більше підходить жінці, ніж чоловікові [17].

Тож проаналізувавши цю групу теорій приходимо до висновку, що шлях до влади для жінки пов'язаний з подоланням постійних суспільних стереотипів та перешкод, навіть якщо вона володіє усіма необхідними знаннями і здібностями, тоді як для чоловіка це реалізація своїх можливостей. Відповідно правило, сформульоване багатьма науковцями, що жінці аби піднятися по кар'єрній драбині потрібно бути вдвічі кращою від чоловіка, знаходить своє підтвердження.

Щодо особливостей *другої групи теорій* (домінування лідерського фактору над гендерним чинником), то з'ясовано, що для неї найголовнішим є місце/посада, яку займає людина в офіційній структурі, а не її стать. Зокрема, жінки та чоловіки відрізняються між собою лише за лідерською ефективністю при використанні різних стилів керівництва, що не залежать від гендеру. Проте у певних ситуаціях, як стверджують науковці, позиція лідера – представника тієї чи іншої статі може істотно програвати, тому вчені наголошують на необхідності прогнозування та врахування таких ситуацій.

Ця група охоплює такі підходи та моделі, як: ситуаційно-посадовий підхід; статусний підхід; біхевіористська динамічна модель або LMX (*leader-member exchange* – обмін між лідером і послідовником); імовірнісна модель.

Проаналізувавши зазначені підходи та моделі, ми визначили їх основні положення та систематизували у табл. 3 (сформовано за [5; 11; 18]).

Таблиця 3

Основні положення підходів та моделей теорій домінування лідерського фактору над гендерним

Підхід/модель	Основні положення групи теорій домінування лідерського фактору над гендерним
Ситуаційно-посадовий підхід (Р. Хауз, Дж. Хант)	- на перше місце ставиться посада, яку обіймає людина в організації, а не її стать. - чоловіки і жінки, які в організації займають схожі посади та виконують подібні лідерські ролі, не повинні істотно відрізнятися ні за поведінкою, ні за факторами ефективності. Тобто формальна позиція впливає на вербальну поведінку і оточуючі за таких умов однаково оцінюють лідерів різної статі. Жінки, які мають владу, ведуть себе як чоловіки і, як наслідок, отримують їхню домінантність.
Статусний підхід або теорія рангових очікувань (Дж. Бергер)	- поведінка людини у ділових ситуаціях і малих групах зумовлена її статусом у суспільстві загалом. Проте оскільки у суспільстві у різних статей статус різний, то і в діловому світі чоловік, згідно із стереотипами, спочатку сприймається як особа з вищим статусом, аніж жінка; - через суспільні стереотипи жінці доводиться долати більше перешкод та докладати більше зусиль для кар'єрного зросту, навіть коли у неї більше здібностей та знань; - чоловік – високостатусний і провідний, жінка ж – низькостатусна.
Біхевіористська модель або LMX (Г. Граєв, Б. Басс, Дж. Хант)	- аналіз взаємного впливу лідерів та підлеглих. Лідер диференціює своїх підлеглих за їхньою компетентністю, а мірою довіри до них є прагнення брати на себе більшу відповідальність; - високотрансформаційний лідер, який формує унікальні взаємовідносини з кожним підлеглим; - жінкам-лідерам важче формувати взаємини з підлеглими з довірою, підтримкою, продуктивністю та задоволеністю, особливо з чоловіками-підлеглими. Але високо трансформаційний лідер незалежно від статі перетворює підлеглих та мотивує їх на досягнення.
Імовірнісна модель (Ф. Фідлер, К. Шнейер)	- гендерний фактор і лідерська позиція є рівнодійними; - ефективність пов'язана зі стилем лідерства, а не зі статтю. Жінки і чоловіки будуть відрізнятися за лідерською ефективністю лише у тому разі, якщо будуть демонструвати різний лідерський стиль.

У межах *третього напрямку* велика кількість досліджень присвячена вивченню впливу стереотипів у сприйнятті ролі лідерів як чоловічої, так і жіночої статі [19]. Власне, на думку науковців, щоб досягти успіху чоловіки-лідери та жінки-лідери повинні відповідати гендерному стереотипу.

Проаналізувавши цей напрямок з'ясовано, що науковці серед концепцій рівноцінності гендерного чинника і лідерського фактору виділяють теорію інформаційного оброблення, теорію схеми та соціально-рольову теорію.

Зазначені теорії стверджують, що стереотипи, які існують і щодо лідерства, і щодо гендеру, однаково впливають на рольову поведінку людей, а також можуть породжувати конфлікт між гендерною і лідерською ролями. Та його можна долати з допомогою гендерного менеджменту, коли пріоритетними визнаються реальні успіхи та демократичний, орієнтований на взаємини стиль [18]. Власне тоді, на наш погляд, так звані, "захисні стратегії" з суперфункціональними та специфічними методами стають непотрібними для реалізації жіночого лідерства.

Концепцію інформаційного оброблення та пов'язану з нею теорію схем розробляють у межах когнітивного підходу. Суть їх полягає у тому, що людина, сприймаючи навколишній світ, стикається з величезним обсягом інформації. Відповідно, щоб полегшити її сприйняття і впорядкувати отримані знання про навколишній світ, людині доводиться вдаватись до спрощення і у цьому їй допомагають стереотипи, шаблони або схеми, які можна поділити на особистісні, ситуаційні, рольові.

Соціально-рольова теорія Е. Іглі пояснює багато емпіричних даних, які виявляють схожість та відмінність лідерів різної статі за ефективністю, стилем, мовною поведінкою в діловій ситуації, враховують і стереотипи в поведінці чоловіків і жінок. Під час дослідження цієї теорії з'ясовано, що її прихильники вважають, що для того аби бути прийнятим у суспільстві, лідери обох статей повинні вести себе відповідно до їхніх гендерних ролей, та відповідати гендерним стереотипам. А також ця теорія показує й негативні установки щодо жінок-керівників у суспільстві.

На думку Е. Іглі, зважаючи на стереотипи, ця роль є маскулінною, тому жінки-лідери відчуватимуть конфлікт між гендерною роллю та лідерською. Упередження проти жінок-лідерів може зумовлювати в них зниження самооцінки, непевність у собі та, відповідно, погіршення ефективності роботи. Хоча компетентні жінки здатні подолати ці складності, чоловіки отримують перевагу порівняно з жінками-лідерами, оскільки таких бар'єрів для них не існує [20].

Також під час розгляду сучасних підходів до дослідження гендерних аспектів лідерства ми з'ясували, що окремі дослідження Е. Кук та К. Гласс [21] були зосереджені на вивченні індивідуальних відмінностей, що сприяють появі потенційних і реальних жінок-лідерів. Виявилося, що жінки-лідери для свого розвитку витрачають більше часу та енергії, порівняно із представниками чоловічої статі. Стилі управління жінок з боку протилежної статі недооцінюються і це відповідно вплинуло на те, що сьогодні жінки-лідери усе частіше проникаючи у світ чоловічих захоплень, переймають їх, що своєю чергою дає змогу їм стати "своїм хлопцем" у корпоративному світі чоловіків.

Разом з тим науковці І.В. Костюк і В.В. Стадник [12] досить вдало систематизували основні лідерські якості, стилі управління та професійне самовизначення, що притаманні жінкам та чоловікам під час здійснення ними управлінської діяльності у табл. 4.

Відповідно приходимо до висновку, що жінкам-лідерам більш притаманний демократичний стиль управління, аніж чоловікам. Жінки зорієнтовані на розвиток колективу, на взаємодію з підлеглими, вміння їх мотивувати та підтримувати, а для реалізації прийнятих рішень жінкам характерний чіткий розподіл обов'язків та вміння надавати допомогу. Тоді як чоловіки-лідери в керівництві застосовують переважно авторитарний стиль управління, що побудований на владі та контролі.

Разом з тим *під час розгляду різних підходів дослідження гендерних аспектів лідерства* з'ясовано, що характерною ознакою риторики багатьох дослідників стала суперечність у поглядах стосовно впливу гендерного аспекту на лідерську позицію в органах влади. Так, одна частина науковців стверджує, що відмінності лідерів різної статі є віддзеркаленням загальних гендерних

відмінностей, тоді як інша група вважає, що лідери-жінки не відрізняються від лідерів-чоловіків ні за лідерським стилем, ні за ефективністю своєї діяльності, ні за поведінкою. Що ж до третьої групи науковців, то вони наголошують, що лідери-жінки відрізняються від чоловіків, однак це зовсім не пов'язано з гендерними відмінностями.

Таблиця 4

Відмінності у якостях, стилях управління, професійному самовизначенні успішних жінок і чоловіків

Жінки	Чоловіки
Лідерські якості	
вміння йти на компроміс; товариськість; більша витривалість до стресових ситуацій; сміливість та активність у налагодженні соціальних контактів; доброзичливість; емпатія; гнучкість поведінки в різних ситуаціях; відкритість; ясне уявлення про цілі	здатність до ризиків; відсутність страху; впевненість у собі; високі вимоги до підлеглих; об'єктивність; вміння протистояти тиску; орієнтованість на постійні нововведення; змагальність; ініціативність; владність
Стиль управління	
Демократичний (роль соціального лідера) вплив через винагороду	Авторитарний (директивний); вплив через примушування
Професійне самовизначення	
Орієнтованість на соціальну взаємодію, безпечні умови праці, стабільність та економічну незалежність	орієнтованість на підприємницьку активність, змагальність, новизну. Важлива оцінка професійної діяльності

Тож маємо підстави стверджувати, що вимоги до жінки-лідера в суспільстві досить суперечливі. Зокрема, з одного боку, вона має добитися визнання, а з іншого – такі якості і риси вдачі в поведінці жінки, як наполегливість, упертість і стійкість вважають у суспільстві далеко "не жіночими".

Відповідно у контексті нашого дослідження приходимо до висновку, що сьогодні уже не так актуальна відповідь на запитання чи може жінка бути лідером, як власне важливішими є відповіді на питання як та в межах яких стратегій українська жінка-лідер зможе реалізуватись та бути найефективнішою для органів влади. Вирішення цього питання сьогодні є важливим не тільки для жінок, але і для усього сучасного українського суспільства, якщо воно не хоче втратити лідерський потенціал найбільшої соціальної групи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи досвід вітчизняних і зарубіжних досліджень та здійснивши певний аналіз наявних теорій, концепцій та моделей феномену гендерного лідерства – ті, де гендерний чинник вважається головним, ті, в яких перевага надається лідерському фактору, а також теорії, в яких обидва аспекти розглядають як рівнозначні, варто зазначити, що результати емпіричних досліджень є досить суперечливі і зовсім не структуровані, а це відповідно вимагає розроблення певного концепту.

Разом з тим гендерну нерівність у лідерстві науковці пояснюють, зазвичай, наявністю певних гендерних і культурних стереотипів. Зокрема:

- до компетентності жінки-лідера суспільство ставить вищі вимоги, аніж до лідера-чоловіка;

- у групах, де домінують жінки, перевагу надають чоловікам, іноді виключно за статевою ознакою;
- жінка з маскулініними рисами у "маскулінному суспільстві", зазвичай, приречена на внутрішній конфлікт, а це відповідно буде істотно впливати на ефективність її діяльності;
- бажання жінки стати лідером може розцінюватись як боротьба з комплексом власної неповноцінності;
- первинне сприйняття чоловіка-лідера, зазвичай, є вищим, оскільки у суспільстві його статус теж є вищим.

Відповідно приходимо до висновку, що поза увагою науковців залишається питання формування особистості жінки-лідера в органах влади, актуалізації та розвитку її лідерського потенціалу, впливу жінки-лідера на прийняття рішень та діяльність органів влади, мотиви поведінки та ставлення жінки до себе, проблеми та труднощі, з якими вона стикається на шляху до керівних посад, а також після їх досягнення.

Тому вважаємо, що відповідно до спрямованості нашого дослідження, а саме вивчення гендерних аспектів лідерства в органах влади, варто звернути увагу на уже наявні моделі поведінки сучасних жінок-лідерів в органах влади, а також на розвиток окремих індивідуально-психологічних якостей, що дали б змогу жінкам надалі проявити лідерські здібності і сприяти продуктивності їхньої діяльності та обрати найефективніші моделі для подальшого їх використання в органах влади. А також розпочати пошук методів та способів для поєднання жіночого й чоловічого типів лідерства в управлінні органів влади аби сформувати такий стиль управління, що міг би забезпечити повну гендерну синергію в управлінні.

Список використаної літератури

1. Жіноче лідерство. ПРОЕКТ КЕШЕР: веб-сайт. URL: <https://www.projectkesher.org.ua/direction/zhinoche-liderstvo/> (дата звернення: 25.11.2021).
2. Статистичний аналіз "Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році" (січень-червень) веб-сайт Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Bartol K.M., Martin D.C. Women and men in task groups II Ashmore R.D., Delboca F.K. (eds). The social psychology of female – male relations. N.Y., London, Acad. Press., 1986, P. 252-310.
4. Ayman R. Leadership. Why Gender and Culture Matter / Roya Ayman, Karen Korabik // American Psychologist. – April, Vol. 65, No. 3. – 2010. – P. 157-170
5. Весельська А.Л. Гендерний аспект лідерства: теоретичний аналіз / А.Л. Весельська // Наука і освіта. – 2014. – № 5 (122). – С. 19-24.
6. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.: (Серия "Учебное пособие").
7. Попова Л.В. Лидерский потенциал женщин в информационном обществе / Л.В. Попова // Материалы второй международной междисциплинарной научнопрактической конференции. – Минск, 2001. – С. 187-201.
8. Шевченко Р.М. Становлення рольових функцій "ділової жінки" у сфері менеджменту / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології. – Випуск 1. Київ– Ніжин. Видавець "ПП Лисенко М.М.". 2018. – С. 341-352. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/34.pdf> (дата звернення: 19.10.2021).

9. Кулачек О.І. Гендерна паритетність у державному управлінні: становлення та тенденції розвитку в Україні/ автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/ec5b97dd-4e90-414e-b271-9ad3ba40e8a2.pdf (дата звернення: 20.11.2021).

10. Appelbaum S. Gender and leadership? Leadership and gender? A journey through the landscape of theories / Steven H. Appelbaum, Lynda Audet, Joanne C. Miller // *Leadership & Organization Development Journal*. – 2003. – Р. 43-51.

11. Ярошенко В. М. Гендерні дослідження політичного лідерства // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Політологія. – 2016. – Т. 273, Вип. 261. – С. 23-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_273_261_6 (дата звернення: 01.11.2021).

12. Костюк І. В. Гендерні аспекти лідерства у сфері управління / І.В. Костюк, В.В. Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2019. – № 2. – С. 57-61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_2_13 (дата звернення: 21.11.2021).

13. Бендас Т.В. Гендерные исследования лидерства [Електронний ресурс] / Т.В. Бендас – Режим доступу до ресурсу: <http://library.kr.ua/women.html/gendislid.html>. (дата звернення: 30.10.2021).

14. Киммел М. Гендерное общество /Пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2006. – С.274-314. (Гендерная коллекция – зарубежная классика).

15. Усанова Л.А. Гендерні стереотипи та проблеми лідерства / Л.А. Усанова, М.М. Нестеренко // Філософські обрії. – 2015. – № 33. – С. 98-106. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_11 (дата звернення: 25.11.2021).

16. Гаращенко С.В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Гаращенко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/.../12_garaschenko_sv.PDF. (дата звернення: 25.11.2021).

17. Загурська С. Гендерний підхід у вивченні політичної діяльності та лідерства // Український науковий журнал "Освіта регіону". – №3. – 3012016.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social science.com.ua/article/853>. (дата звернення: 28.11.2021).

18. Кормич Л.І. Гендерний аспект феномену політичного лідерства: теоретичні засади / Л.І. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – С. 19-26.

19. Eagly A.H. Sex differences in social behavior: A socialrole interpretation / Eagly A.H. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987. P. 305

20. Eagly A.H., Karau S.J., Makhijani M.G. Gender and effectiveness of leaders: a meta-analysis. // *Psychol Bull*. – 1995. – № 117(1).

21. Cook A. Women and Top Leadership Positions: Towards an Institutional Analysis / Alison Cook and Christy Glass // Gender, Work and Organization – Vol. 21 – No. 1 – January, 2014.

Статтю подано: 07.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Romaniuk Oksana Fedorivna

Graduate student, Chief Specialist of regional department of administration State Register of Voters staff of the Volyn Regional State Administration, Volyn Regional State Administration

ORCID: 0000-0003-1723-6821

e-mail: vip.oksana555@gmail.com

MODERN APPROACHES TO RESEARCH GENDER ASPECTS OF LEADERSHIP

Problem setting. History has shown that human society has been constantly divided into groups with certain hierarchical structures, and at a certain stage of their development there has always been a leader.

Accordingly, the ability of some people to influence others has always been of great interest. And in times of social tension, government cataclysms, the phenomenon of leadership acquires special, not only theoretical, but also practical value, forcing scientists to study and analyse the origins, factors, models, consequences and other important aspects of this phenomenon. That is why the natural and understandable interest of scientists in the phenomenon of leadership.

At the same time, the rapid growth in the modern society of equalization of social rights of men and women adds to the urgency of the problem. In return it leads to a change in traditional notions of leadership role. However, despite changes in today's "globalized" world, society continues to believe in gender stereotypes. In particular, only a man can hold a leading position in various spheres of activities, that a family and a career for a woman are incompatible, that women are more emotional and less prone to risk, and so on.

However, all these stereotypes in terms of numerous scientific studies are no longer relevant today, as they are based only on the psychological and physiological characteristics of women.

Accordingly, what is new today in the study of leadership is its gender aspect, which requires further research.

Recent research and publications analysis. For the first time, gender leadership research was conducted by White (1945), Harwell (1953), and others in the United States. During this period a new stage in women's studies and feminist studies began in foreign scientific thought, which arose through active feminist critique of traditional views after the publication of Simone de Beauvoir's book *The Second Sex* (1949).

Many scientific developments of well-known foreign and domestic scientists are devoted to the issues of women's leadership and management, namely: K. Bartoli, D. Martin, R. Kenter, J. Jorstad, G. Steins, D. Levinson, T. Bendas, E. Chugunova, V. Shakhovy, I. Kalabikhina, A. Chirikova, A. Shestakov, D. Vitkin, A. Lipentsev, S. Zahurska, I. Tiurina, T. Khokhlov and others. The works of E. Eagle, D. O'Leary, J. Bowman, S. Sutton and others are devoted to gender issues of leadership. Retrospectives of these studies and their development in modern realities can be seen in the works of such scientists as N. Pidbutska and V. Spitsyna, A. Veselska, S. Zahurska, V. Yaroshenko, L. Kormych, O. Posukhovska, L. Usanova and M. Nesterenko and others.

A significant number of books and articles on gender has been published, and a number of international specialized journals (*Politics and Gender*), *Journal of Women, Politics & Policy*, *International Feminist Journal of Politics*, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, there are also scientific schools that study different areas of gender relations.

All of the above gives us the opportunity to review the achievements of modern leadership in the light of gender. The key issue of all these studies is the phenomenon of gender leadership. However, despite the large number of scientific papers, there is still no consensus among scientists on this phenomenon and aspects of gender issues that are relevant and in need of thorough research.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. The issue of studying modern approaches to the research of gender aspects of leadership is relevant for public administration. In this regard, the author analysed theoretical approaches and empirical research on gender aspects of leadership in management, taking into account the requirements of today.

Paper main body. In considering different approaches to the study of gender aspects of leadership, we found that a characteristic feature of the rhetoric of many researchers was the contradiction in views on the impact of gender on leading position in government. For example, some scholars argue that differences between leaders of different sexes are a reflection of common gender differences, while another group argues that female leaders do not differ from male leaders in leadership style, performance, or behavior. As for the third group of researchers, they emphasize that women's leaders are different from men, but this is not due to gender differences.

Therefore, we have reason to say that the requirements for a woman leader in society are quite contradictory. In particular, on the one hand, she has to achieve recognition. On the other hand – such qualities and traits in the behaviour of a woman as persistence, stubbornness and resilience are considered in society far from "non-feminine".

Accordingly, in the context of our study, we conclude that today the answer to the question of whether a woman can be a leader is less relevant than the answers to the question of how and within which strategies the Ukrainian woman leader can be implemented and be most effective for the authorities. Resolving this issue today is important not only for women, but also for the whole of modern Ukrainian society, if it does not want to lose the leadership potential of the largest social group.

Conclusions of the research and prospects for further studies. Summarizing the experience of domestic and foreign research and conducting some analysis of existing theories, concepts and models of the phenomenon of gender leadership – those where gender is considered the main factor, those in which the leadership factor is preferred, and theories in which both aspects are considered equivalent, it is useful to mention that the results of empirical research are quite contradictory and not structured, and accordingly this requires the development of a certain concept.

At the same time, as a rule, gender inequality in leadership is explained by scientists by the existence of certain gender and cultural stereotypes. In particular:

- society places higher demands on the competence of a woman leader than on a man leader;
- in groups dominated by women, preference is given to men, sometimes solely on the basis of gender;
- a woman with masculine traits in a "masculine society" is usually doomed to internal conflict, and this will significantly affect the effectiveness of her activities;
- a woman's desire to become a leader can be seen as a struggle with a complex of their own inferiority;
- the initial perception of a man-leader, as a rule, is higher, because in society his status is also higher.

Accordingly, we conclude that the issue of forming a woman leader's personality in government, actualization and development of her leadership potential, the influence of women leaders on decision-making and government activities, motives of behaviour and attitude of women, problems and difficulties which she faces on the way to management positions, as well as after their achievement.

Therefore, we believe that in accordance with the focus of our study, namely the study of gender aspects of leadership in government, we should pay attention to existing models of behaviour of modern women leaders in government, as well as the development of individual psychological qualities that would allow women further to demonstrate leadership skills and promote their productivity and select the most effective models for their further use in government. And start looking for methods and ways to combine female and male leadership in government to develop a style of management of authorities that can be able to ensure full gender synergies in governance.

Key words: leadership; gender; management; gender management; leader; manager; gender stereotypes; women's leadership.

References

1. Zhinoche liderstvo. PROEKT KESher: veb-sait. Retrieved from: <https://www.projectkeshher.org.ua/direction/zhinoche-liderstvo/>
2. Statystychnyi analiz "Robocha syla za stattiu, typom mistsevosti ta vikovymi hrupamy u 2021 rotsi" (sichen-cherven) veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Bartol, K. M., & Martin, D. C. (1986). Women and men in task groups II Ashmore R.D., Delboca F.K. (eds). The social psychology of female – male relations. N.Y., London, Acad. Press., pp. 252-310.
4. Ayman, R. Leadership, & Korabik, Karen. (2010). Why Gender and Culture Matter. American Psychologist. Vol. 65, no. 3, pp. 157-170.
5. Veselska, A. L. (2014). Hendernyi aspekt liderstva: teoretychnyi analiz. Nauka i osvita, 5(122), pp. 19-24. [In Ukrainian].
6. Bendas, T. V. (2006). Hendernaia psykholohiya: uchebnoe posobyie. (Seriia "Uchebnoe posobyie"). SPb.: Pyter, 431 p. [In Russian].
7. Popova, L. V. (2001). Lyderskyi potentsyal zhenshchyn v ynformatsyonnom obshchestve. Materyaly vtoroi mezhdunarodnoi mezhdystsyplynarnoi nauchnopraktycheskoi konferentsyy. Mynsk, pp. 187-201. [In Ukrainian].
8. Shevchenko, R. M. (2018). Stanovlennia rolovykh funktsii "dilovoi zhinky" u sferi menedzhmentu. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Tom XIV: Metodolohiia i teoriia psykholohii. Issue 1. Kyiv – Nizhyn. Vydavets "PP Lysenko M.M.", pp. 341-352. Retrieved from: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/34.pdf>
9. Kulachek, O. I. (). Henderna parytetnist u derzhavnomu upravlinni: stanovlennia ta tendentsii rozvytku v Ukraini. avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia. Retrieved from: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/ec5b97dd-4e90-414e-b271-9ad3ba40e8a2.pdf
10. Appelbaum, S., Audet, Lynda, & Miller, Joanne C. (2003). Gender and leadership? Leadership and gender? A journey through the landscape of theories. *Leadership & Organization Development Journal*, pp. 43-51.
11. Iaroshenko, V. M. (2016). Henderni doslidzhennia politychnoho liderstva. Naukovi pratsi. Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriia: Politolohiia. Vol. 273, issue 261, pp. 23-28. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_273_261_6

12. Kostiuk, I. V., & Stadnyk, V. V. (2019). Henderni aspekty liderstva u sferi upravlinnia. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2, pp. 57-61. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_2_13
13. Bendas, T. V. (). Hendernye yssledovaniia lyderstva. Retrieved from: <http://library.kr.ua/women.html/gendislid.html>
14. Kymmel, M. (2006). Hendernoe obshchestvo. (Hendernaia kollektsiia – zarubezhnaia klassyka). Trans. from English. Moscow: ROSSPĖN, pp. 274-314.
15. Usanova, L. A., & Nesterenko, M. M. (2015). Henderni stereotypy ta problemy liderstva. *Filosofski obrii*, 33, pp. 98-106. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_11
16. Harashchenko, S. V. (). Henderna rivnist yak chynnyk demokratychnykh peretvoren v Ukraini. Retrieved from: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/.../12_garaschenko_sv.PDF
17. Zahurska, S. (). Hendernyi pidkhid u vyvchenni politychnoi diialnosti ta liderstva. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal "Osvita rehionu"*, 3. Retrieved from: <http://socialscience.com.ua/article/853>
18. Kormych, L. I. (2014). Hendernyi aspekt fenomenu politychnoho liderstva: teoretychni zasady. *Aktualni problemy polityky*, 52, pp. 19-26. [In Ukrainian].
19. Eagly, A. H. (1987). Sex differences in social behavior: A socialrole interpretation. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 305 p.
20. Eagly, A. H., Karau, S. J., & Makhijani, M. G. (1995). Gender and effectiveness of lea ders: a meta analysis. *Psychol Bull*, 117(1).
21. Cook, A. (2014). Women and Top Leadership Positions: Towards an Institutional Analysis. Alison Cook and Christy Glass. *Gender, Work and Organization*. Vol. 21, no. 1.

Paper submitted: 07.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Романюк О. Ф. Сучасні підходи до дослідження гендерних аспектів лідерства // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250435>).

Citation: Romaniuk, O. F. (2021). Modern approaches to research gender aspects of leadership. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250435>).

УДК 35.071:321.01

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250439

Петровський Петро Михайлович

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та публічної служби Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID:0000 0001 8521 2384

e-mail: petro_petrovskyy@ukr.net

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СФЕРИ ПУБЛІЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто зміст і структуру науково-методологічної культури сфери публічності як засвоєння, розуміння та практичного впровадження її суб'єктами передового досвіду успішної діяльності з модернізації суспільства. Розкрито раціональну й ціннісну складові вказаної культури та низку її соціально важливих функцій. Обґрунтовано необхідність використання науково-методологічної культури як дієвого чинника протистояння різним формам псевдо культури та забезпечення соціального розвитку.

Ключові слова: сфера публічності, культура, освіта, науково-методологічна культура, чинник розвитку, логічна структура, основні рівні та функції теоретико-методологічної культури, спотворені форми теоретико-методологічної культури.

Постановка проблеми. Перед сучасною Україною, що здійснює публічно-управлінську модернізацію, стоять складні завдання як практичного, так і теоретичного плану. Дійсно, демократичний розвиток, перехід економіки на засади ринкової конкуренції та новітніх інформаційних технологій, а також забезпечення сталого розвитку українського суспільства актуалізують вирішення низки питань світоглядно-методологічного значення. Значення такого вирішення усугубляється тим, що для реформування життєдіяльності всіх сфер соціуму на демократичних засадах, необхідно здійснити глибоке теоретичне обґрунтування, звернутися до смислових підвалин сучасного цивілізаційного розвитку.

Водночас, складні внутрішні виклики сьогодення підсилюється гібридною війною проти України з боку РФ, яка проявляється, насамперед у жорстоких воєнних діях, що призводять до щоденних людських втрат, понівечених доль і здоров'я молодих людей, їх рідних і близьких. Поряд з цим, агресія здійснюється на економічному, політичному, дипломатичному та інформаційному фронтах. Складовою гібридної війни є також смислова або світоглядно-методологічна війна – боротьба за свідомість і ставлення

людей до реальних процесів, прагнення змінити їх адекватні бачення та замінити раціонально обґрунтовані установки на хибні уявлення (чутки, псевдофакти, спотворені смисли та цінності тощо). Окремим напрямом агресивної активності та ідеологічно-пропагандистських атак з боку Кремля стали умови пандемії Ковід-19, зокрема питання її природи, засобів боротьби та необхідність вакцинації. Заперечення значення останньої здійснюється шляхом відкидання висновків науки, принципів гуманізму та врешт-решт заперечення цінності людського життя. Зрозуміло, що така варварська позиція ґрунтується на засадах ура-патріотизму, імперської політичної доцільності. Варто також зазначити, що вона орієнтується на використання неготовності значної частини громадян протистояти подібним атакам, їх низький рівень усвідомлення цінності наукових даних та визначати своє ставлення до викликів сьогодення апробованими досягненнями науки та практики.

Тому важливим соціальним завданням сучасної науки є необхідність активно включатися у вирішення гострих проблем сьогодення, формувати достовірне розуміння складних трансформаційних процесів і засвоєння цивілізаційних цінностей у широких кіл громадськості. На наш погляд, вказане завдання фокусується у визначенні, поширенні та дотриманні науково-методологічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики науково-методологічної культури може бути здійснений в декількох напрямках. Насамперед, необхідно констатувати, що не можна не звернутися до робіт класиків з питань розкриття сутності науково-методологічної культури та визначення сфери публічності.

Історично перше розширене значення терміну «культура» як не просто обробітку землі, а як процес розвитку людського розуму шляхом навчання і виховання запровадив давньо римський філософ Марк Тулій Ціцерон. Лінія розгляду культури як чинника розвитку людської духовності була підтримана і теоретично обґрунтована представниками німецької класичної філософії (І. Кант, Фіхте, Шеллінг, Гегель). Вони розглядали різноманітні форми культури через призму еволюції свідомості та ствердження свободи.

На відміну від цієї лінії розгляду культури, існує традиція її трактування через акцентування уваги на специфіці культур окремих народів чи регіонів, фіксації їх самобутності та вкоріненості в організацію суспільства (А. Тойнбі, Е. Кассілер, П. А. Сорокін, П. Рікер та інші). У цьому ж руслі розглядається культура як сфера образного освоєння дійсності.

Питання культури сфери публічності та її наукового аспекту висвітлювалися відомими зарубіжними авторами (М. Вебер, К. Поппер, Ж. Марітен, Ф. А. Гаєк, Р. Д. Патнем, К.-О. Апелъ, Ю. Габермас, П. Рікер, Ф. Фукуяма та інші). Вони наявні у нормативно-правових документах українського державотворення та набувають все більшого обґрунтування у вітчизняній науковій літературі [1; 2; 3; 4; 5]. Таким чином відбувається усвідомлення важливої закономірності, що необхідною умовою вирішення сучасних завдань реформування системи демократичного врядування та

розвитку українського суспільства є впровадження науково-методологічної культури.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Аналіз праць названих авторів дає підстави стверджувати, що проблематики соціального значення культури та її наукового різновиду досить глибоко розкрита в класичному варіанті. Водночас необхідно констатувати, що сучасні глибинні трансформації сфери публічності формують нові виклики для суспільства, публічного управління та політики, ставлять завдання теоретичного осмислення ресурсів і чинників соціального розвитку. Тому необхідно більш глибоко висвітлювати цивілізаційну роль науки, її інноваційні можливості, що, зокрема кристалізуються у науково-методологічній культурі та виконують роль каталізатора розвитку сфери публічності. Це стає особливо важливим в сучасних умовах протистояння гібридній війні з боку РФ та боротьбі з наслідками пандемії Ковід-19. Відповідно **мета** пропонованої статті визначається як обґрунтування значення науково-методологічної культури для розвитку сфери публічності України.

Виклад основного матеріалу. Українське сьогодення відрізняється особливою напругою суспільно-владних відносин, доповненням зовнішніх загроз і небезпек внутрішніми проблемами економічного, політико-правового, соціального і гуманітарного плану.

До основних викликів сьогодення, що стоять перед українським суспільством і державою та вимагають свого вирішення, необхідно віднести наступні:

По-перше, гострі проблеми демократичної модернізації суспільства і влади, що охоплюють широкий спектр відносин і лише частково артикулюються як процес децентралізації та деконцентрації влади.

По-друге, тривала військова агресія з боку РФ та гібридна війна, що здійснюється також у вигляді інформаційних атак як намагання нівелювати ідейні смисли та цінності демократії та гуманізму.

По-третє, незавершеність ідейного становлення світогляду українців, трансформації радянських стереотипів у сучасний цивілізаційний формат.

У конкретних вимірах вказані виклики зумовлюють низку соціально-психологічних проблем, які можна визначати як:

- невизначеність і/чи довільність істинних критеріїв сприйняття та розуміння реальної ситуації;
- девальвація ціннісних, зокрема моральних, оцінок подій та їх учасників;
- розмивання прикметних рис соціальної й політичної ідентичності;
- відсутність чітких орієнтирів і стратегій суспільного розвитку тощо.

Тому для науки публічного управління вельми актуальним стає завдання – вийти за рамки руйнівного когнітивного дисонансу, виробити стійке прагнення розкрити істину, подолати аморфний стан невизначеності соціальних цінностей та сформулювати концептуальне розуміння складних трансформаційних процесів українського сьогодення, включно із

визначенням засобів його модернізації. За цих умов, у процесі підготовки фахівців публічного-управління та формування активних учасників сфери публічності важливим є завдання формування науково-методологічної культури як дієвого чинника подолання існуючих проблем забезпечення суспільного розвитку.

Формат нашого розгляду науково-методологічної культури передбачає виокремлення її із загального контексту культури, як часткового прояву загальних досягнень освоєння природних і соціальних можливостей.

Культура як така – це сукупний результат освоєння природних і соціальних можливостей, досягнутий рівень раціонального опосередкування людських думок і дій. У своїй загальності культура протистоїть природності, що зберігається на сьогодні у вигляді не освоєних людиною матеріальних формах і проявляється як стихії тощо. Прикладом такого універсального розгляду культури може бути подкаст «культура всього» в Українській правді, де розглядаються різноманітні прояви культури у всіх сферах діяльності [6]. Доречно додати, що загально-теоретичний зріз культури є тотожним розумінню її сутності, що існує як ноумен і не може бути зведеним до окремих проявів чи феноменів.

Відомий дослідник соціології Скот Леш розглядає культуру як сектор економіки та вказує на те, що особливістю культурних продуктів є їх «знакова цінність», що міститься в означниках – репрезентаціях, символах та інформації [7, с. 57-58]. Дійсно, продукування значень, зокрема і символічних, невіддільне від процесу культури, але для їх соціального відтворення потрібні інтелектуальні зусилля реальних суб'єктів, їх прагнення освоїти та перевершити досягнутий стан.

Зрозуміло, що науково-методологічна культура - це частковий варіант загальної культури, що проявляється в майстерності творчого застосування існуючого досвіду пізнання предметних форм дійсності та продукування на його основі нових теоретичних і практичних форм. Своєю чергою, науково-методологічна культура сфери публічності окреслює рівень засвоєння, розуміння та практичного впровадження передового досвіду успішної діяльності з модернізації суспільства.

Необхідність її артикулювання та мультиплікації зумовлена виконанням нею низки соціально важливих функцій, до яких відносяться: аналітична, критична, концептуальна (обґрунтування) та стратегічна.

Повноцінне й системне використання вказаних функцій становить необхідну теоретико-методологічну основу ефективного соціального розвитку, обґрунтування реалістичних і продуктивних управлінських рішень, а також досягнення високого рівня суспільної довіри та порозуміння.

Для вирішення соціально важливого завдання з формування науково-методологічної культури важливо глибоко розуміти її зміст, значення окремих елементів і цінність їх органічного поєднання в діяльності учасника публічно-управлінської сфери. Базовою ознакою виокремленого аспекту культури є її раціональність, іншими словами опосередкованість ставлень до

існуючої практики розумом, рефлексивним співставленням різних граней дійсності з метою формування сутнісного її розуміння та необхідних теоретичних форм подальшої модернізації. Можна констатувати, що ключовим елементом науково-методологічної культури є знання, яке за М. Поповичем необхідно структурувати на трьох рівнях – семантики, синтаксису та прагматики [8]. Так, семантика визначає відношення понять до дійсності, до предмету їх значення та встановлює їх істинність чи хибність. У цьому контексті актуальним завдання залишається формування достовірної (адекватної) картини дійсності.

Рівень синтаксису розкриває узгодженість значень понять між собою, їх логічну послідовність і забезпечує розумність суб'єкта соціальних перетворень. А прагматика відповідає за ставлення носія знань до існуючої чи пропонованої практики та визначає значущість знання й моделі діяльності як для особи, так і суспільства. Для представника публічно-управлінської сфери особливе значення має цілісне наукове розуміння дійсності доповнене концептуальним усвідомленням можливостей її практичного перетворення.

Тим самим культура невіддільна від пошуків і дотримання істинного знання, що в сучасному публічному вимірі ускладнюється окремими трендами змін у суспільстві, зокрема такими, як:

- підміна знання інформацією, заперечення необхідності доповнення знання розумінням;
- розмивання цінності знання в умовах інформаційної війни та заміна його міфічними образами й ідеологічними сурогатами;
- складність розуміння багатогранної публічно-управлінської сфери, що вимагає міждисциплінарного наукового підходу;
- розширення кількісного та якісного складу суб'єктів суспільних процесів, необхідність реальної полі суб'єктності для прийняття ефективних управлінських рішень;
- наростаюча невизначеність публічних трансформацій, що зумовлює інваріантність знання та підсилює значення інтерсуб'єктивного (спільного для багатьох) розуміння як переконання.

Можна констатувати, що в публічно-управлінській сфері стверджується формула Ю. Габермаса, що «знання – це спосіб порозуміння», а достовірне знання виступає основою узгоджених рішень і забезпечення успішної взаємодії суб'єктів соціальних процесів.

Логічна структура теоретико-методологічної культури включає в себе вертикальний і горизонтальний зрізи, демонструє наявність трьох ієрархічно зв'язаних рівнів (семантика, синтаксис і прагматика), соціально-практична цінність яких розкривається через здійснення конкретних функцій її суб'єктами. А виконання ними завдань аналітичної, критичної, концептуальної та стратегічної функцій ґрунтується на відповідних якостях їх мислення як ще однієї необхідної складової теоретико-методологічної культури. Зміст і логічні зв'язки останньої можна унаочнити наступним чином:

Табл. 1. Логічна структура теоретико-методологічної культури

Основні рівні культури	Функції теоретико-методологічної культури				Основні характеристики мислення
	Аналітична (аналіз знання та його значення для рівнів культури)	Критична (подолання спотворених форм знання)	Концептуальна (обґрунтування достовірності знання та засоби її встановлення)	Стратегічна (розуміння значення знання для практики ПУ)	
Прагматика	значущість	Ідеї-фікс, прожекти, ідеологеми	Дотримання принципу реалізму у визначенні стратегії	Теоретико-методологічна основа стратегій розвитку	Стратегічне, інноваційне, креативне
Синтаксис	розумність	Симулякри (спотворені смисли)	Рефлексія, опосередкування (дискурс)	Знання – спосіб порозуміння (інтерсуб'єктивна цінність)	Концептуальне, розуміння сутності, визначення смислів
Семантика	істинність	Чутки, псевдофакти, фейки	Верифікація та фальсифікація	Знання - об'єктивна передумова змін	Адекватне (притомне)

Таким чином, надана таблиця дозволяє унаочнити складну структуру теоретико-методологічної культури, розкрити взаємозв'язок її основних елементів та специфіку виконання нею важливого соціального призначення – бути чинником модернізації сфери публічності. Підкреслюючи цю продуктивну здатність культури, відомий теоретик Поль Рікер стверджував, що «більша частина нашої культури породжена ідеями про майбутнє, які не є лише зображеннями, чи навіть прихованими зображеннями того часу, за якого вони постали». Ідеї культури «відкриті у бік нових часів» і «мають спрямовану у майбутнє здатність» [9, с. 377].

Прагматичну спрямованість культури в цілому і науково-методологічної зокрема Макс Вебер узгоджує із цінностями та констатує, що «поняття культури є поняттям ціннісним. Емпірична дійсність є для нас, «культурою», оскільки ми співвідносимо її з ціннісними ідеями (і тією мірою, як це ми робимо); культура охоплює ті, і *лише* ті елементи дійсності, які, з огляду на віднесення до цінності, стають *значимими* для нас» [10, с. 221]. При цьому підкреслюється, що надання ціннісного значення певному елементу

культури та перетворення його в спонукальний мотив практичних перетворень «несумісне з ... аналізом дійсності за допомогою законів та упорядкування її в загальних поняттях», де останні складають кінцевий етап руху думки або відносно завершений результат пізнання. [11, с. 221]. Тим самим ми можемо стверджувати, що науково-методологічна культура не обмежується пізнавальним відтворенням об'єктивної даності, а виходить на **рівень продукування нових форм реальності**.

Іншими словами «культура охоплює ті, і *лише* ті елементи дійсності, які, з огляду на віднесення до цінності, стають *значимими* для нас» [12, с. 221]. Таке трактування культури класиком ґрунтується на визнанні інтенційного (теоретичного чи духовного) співставлення індивідом емпірично даного з усталеною системою пріоритетних потреб, інтересів і цілей.

Все сказане, дозволяє стверджувати що культура визначається як віртуально існуюча система усталених ціннісних значень, що включає апробований досвід та здійснює преформативну функцію щодо подальших практичних кроків. А фіксація індивідуального факту її прояву базується на визнанні сутнісної риси – біль-менш повної його опосередкованості соціально ціннісними значеннями.

Практична спрямованість культури стверджується класиком за допомогою положення, що «ми самі є культурними людьми, маємо відповідну здатність і волю, які дозволяють нам свідомо обрати відповідну позицію щодо світу і надати останньому сенсу. Яким би цей сенс не був, він є основою наших суджень про певні явища дійсності людського життя і змушує нас ставитися до них (позитивно чи негативно) як до чогось значимого для себе» [13, с. 227].

Ще одним важливим аспектом розгляду науково-методологічної культури є визначення її специфіки шляхом відокремлення від різноманітних форм псевдокультури, що мають як окремі випадкові прояви, так і спеціально стверджені форми. Протистояння науково обґрунтованій культурі здійснюється шляхом використання різного виду історичних міфів, сучасних забобонів, псевдо фактів, фейків тощо. У цьому контексті Поль Рікер стверджує, що до моделей спотвореного відображення дійсності, які продукує «культурна уява», «ставлячи під сумнів наявний стан речей» необхідно віднести ідеологію та утопію [14]. Їх методологічна функція як своєрідних ненаукових утворень культури проявляється у прагненні бути «дороговказами чи парадигматичними моделями організації досвіду». Насправді, ідеологія та утопія моделюють орієнтацію учасників публічних процесів на реалізацію заангажованих владою поглядів, на часткових інтересів (партій, груп впливу тощо) як загально народних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Науково-методологічна культура виокремлена із загального контексту культури як частковий прояв загальних досягнень в освоєнні природних і соціальних можливостей. Зміст науково-методологічної культури сфери публічності окреслює рівень засвоєння, розуміння та практичного впровадження

передового досвіду з модернізації суспільства. Визначено, що базовою ознакою теоретико-методологічної культури є її раціональність, знання та розуміння дійсності, що структурується на трьох рівнях – семантики, синтаксису та прагматики. Обґрунтовано також, що вказана культура як система ціннісних значень виконує низку соціально важливих функцій та є чинником розвитку сфери публічності. Перспективи подальших досліджень проблематики науково-методологічної культури стосуються необхідності глибшого аналізу її конкретних форм, обґрунтування шляхів її формування та реалізації у відкритій до модернізації сфері публічності.

Список використаної літератури

1. Бистрицький Є. К., Пролеєв С. В., Зимовець Р. М. Ідея культури: виклики сучасної цивілізації /– К.: «Альтерпрес», 2003. – 192 с.
2. Гаєвський Б. Культура державного управління: Організаційний аспект: монографія / Б. Гаєвський, В. Ребкало. — К. : Вид-во УАДУ, 1998. — 144 с.
3. Нижник Н. Політична культура державних службовців / Вісник державної служби України. 1998.- №3. -С. 64-70.
4. Петровський П. М. Гуманітарна складова сучасної адміністративної культури / П. М. Пет // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. –Харків: ХарІДУ НАДУ, 2007, вип..3 (22) – С. 27 – 35.
5. Попович М. Наука как часть культуры. Попович М. Философия свободы. – Харків: Фоліо, 2018. – 524 с.
6. Культура всього. Українська правда. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/podcasts/5dd2899f869d4/>
7. Скот Леш. Соціологія постмодернізму./ Перекл. з англ. Юрія Олійника. – Львів: Кальварія, 2003. – 344с.
8. Попович М. Бути Людиною.- К.: Наукова думка, 2012. – 198 с.
9. Рікер П. Ідеологія та утопія /Пер. з англ. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. – 386 с.
10. Вебер М. «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання. - Соціологія. Загальноісторичні аналізи / Пер. з нім. Олександр Погорілий.- К.: Основи, - 1998. – 534 с.
11. Там само.
12. Там само
13. Там само
- 14 Рікер П. Ідеологія та утопія /Пер. з англ. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. – 386 с.

Petro Petrovskyy

Doctor of Public Administration, Professor,
Head of the Department of Public Administration
and Public Service

Lviv Polytechnic National University

ORCID:0000 0001 8521 2384

tel.: 050-370-97-47

e-mail: petro_petrovskyy@ukr.net

ABSTRACTS

Scientific and Methodological Culture as a Factor in the Development of Public Sphere in Ukraine

Problem statement. Modern Ukraine, which carries out the public management modernization, faces challenging tasks, both practical and theoretical. To solve them, it is necessary to make an in-depth theoretical substantiation and refer to the semantic foundations of the development of modern civilization. It is particularly important in current circumstances, when the Russian Federation, along with military aggression, wages a semantic or ideological and methodological war, i.e. a struggle for consciousness, awareness and an adequate attitude of people to real processes. The problems of the Covid-19 pandemic, in particular issues concerning its nature, ways to control it and need for vaccination, have become a separate direction in this hybrid war.

Therefore, an important social task of modern science is the need to develop among the representatives of the public sphere a fair understanding of complex transformation processes and civilizational values and the ability to substantiate their actions with the proven achievements of science and practice. In our view, this task focuses on the definition, dissemination and observance of scientific and methodological culture.

Presentation of basic material. It has been determined that the consideration of scientific and methodological culture provides for it to be distinguished from the general context of culture as a partial manifestation of the general achievements in the development of natural and social opportunities. The scientific and methodological culture of public sphere outlines the level of assimilation, understanding and practical implementation of the best practices of successful modernization of society. It performs a number of socially significant functions, which include analytical, critical, conceptual (substantiation) and strategic functions. The use of these functions constitutes a required basis for the effective social development and achievement of a high level of public trust and understanding.

The basic feature of the theoretical and methodological culture is its rationality, knowledge and understanding of reality, which is structured on three levels: semantics, syntax and pragmatics. The presented logical structure of theoretical and methodological culture includes vertical and horizontal sections and

demonstrates the unity of these three levels and their implementation through the specified functions. Its content includes a set of reasonable values that act as a factor in further development.

Another important aspect of considering the scientific and methodological culture is setting it apart from various forms of pseudo-culture, denial of various types of historical myths, prejudices, pseudo-facts, fakes, ideologemes, etc.

Conclusions and suggestions relate to the need for further analysis of specific forms of scientific and methodological culture, substantiation of the ways of its formation and implementation in the public sphere open to modernization.

Keywords: public sphere, culture, scientific and methodological culture, development factor, logical structure, main levels and functions of theoretical and methodological culture, distorted forms of theoretical and methodological culture.

УДК 351.76-77

DOI: 10.33990/2070-4038.28.2021.250441

Юкало Марія Василівна

аспірант кафедри публічного управління та публічної служби Інституту державного управління Національного Університету "Львівська політехніка"

ORCID: 0000-0002-2845-7729

e-mail: yukalo1991@gmail.com

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Досліджено проблематику впровадження етичних норм у формування та реалізацію державної політики організації медичних послуг. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення етичної поведінки та деонтології медичних працівників в Україні, етики надання платних медичних послуг. Розглянуто можливості розбудови етичної інфраструктури у сфері надання медичних послуг в Україні. Запропоновано алгоритм розроблення чи перегляду досліджуваної державної політики.

Ключові слова: етика; державна політика; медична послуга; управління у сфері охорони здоров'я; етична інфраструктура.

Постановка проблеми. Стрімкі суспільні події останнього часу, передусім пандемія COVID-19, кризи у системі охорони здоров'я, довготривалість та незавершеність реформ у цій системі показали недосконалість чинного законодавства та управлінських рішень щодо формування державної політики охорони здоров'я загалом у нашій країні, організації надання медичних послуг як її частини. Наслідком цього є критичне ставлення населення України до реформування системи охорони здоров'я, незадоволеність якістю та організаційними формами надання медичних послуг, лавина повідомлень у ЗМІ та соціальних мережах щодо порушень реалізації права на здоров'я з боку громадян, перенавантаження медичних працівників, їх звільнення, акції протесту громадян і медичних працівників в Україні тощо. Можливий вихід із ситуації, що склалася, це перегляд державної політики організації надання медичних послуг, як тактичне рішення у стратегічному плануванні державної політики охорони здоров'я.

Зазначимо, що соціальний запит щодо організації надання медичних послуг від населення здебільшого містить проблематику "справедливості", прозорості, заплутаності процедур та доступності медичних послуг різної вартості для мешканців на всій території України (зокрема і за територіальним, організаційним, економічним показниками). Таке нерозуміння великої частини споживачів послуг та посадових осіб, які приймають організаційні рішення щодо процедур надання медичних послуг, породжує скоріше протистояння етично-деонтологічне. Саме тому в цій роботі дослідимо етичні засади формування державної політики організації надання медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я та її складових в публічно-управлінському контексті розглядають такі вчені, як: М. Білінська, Н. Васюк, В. Князевич, Я. Радиш та ін. (аспекти розуміння державної політики у

сфері охорони здоров'я, формування відповідної державної політики, організаційно-нормативна система тощо); З. Гладун, О. Гуляєв, Н. Калашник, Л. Клос, О. Худоба та ін. (галузеві політики охорони здоров'я, зміна пріоритетів у різних сферах охорони здоров'я, організація надання медичних послуг на різних рівнях системи охорони здоров'я тощо); І. Синюта, Д. Хайдис, І. Чесховська та ін. (правові та організаційні засади етики медичної діяльності).

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий суспільний запит та певну розробленість питань формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я загалом та організації надання медичних послуг, як її складової, питання етичних засад формування державної політики організації надання медичних послуг потребують додаткового вивчення та пошуку шляхів подолання сучасної кризи медичної сфери, з акцентом досліджень на ментальний та етико-деонтологічний характер цієї кризи.

Виклад основного матеріалу. Хоча основні принципи медичної діяльності сформував ще у давньому суспільстві видатний лікар Гіппократ, сучасне суспільство періодично здійснює спроби визначити підходи до розуміння етики медичної діяльності, зокрема і в міжнародному законодавстві (1949, 1968, 1983, 1997 рр.). Серед низки базових положень, таких як прийняття рішень виключно в інтересах пацієнта, нерозголошення медичної таємниці, чесність з пацієнтами та колегами тощо, які не спричиняють жодних дискусій, питання етичних засад під час формування державної політики організації надання медичних послуг досі залишається нагальним. Кожна держава, формуючи політику охорони здоров'я, вирішує це питання в межах власного розуміння, суспільної традиції, громадської думки та наявних ресурсів.

Події пандемії 2020-2021 рр. сконцентрували увагу всіх секторів публічного адміністрування на секторі медичної допомоги. З новою гостротою постало питання балансу необхідності гарантування права на життя (в контексті надання медичної допомоги) та фінансових можливостей державного або муніципального бюджетів; межі оплати медичних послуг державою та самим пацієнтом тощо [10]. Це спонукало країни переглянути державні політики у сфері надання медичних послуг.

Стрімкий розвиток технологій останніх двох десятиріч, зокрема і в медичній сфері, створив величезну розгалужену сферу медичних послуг, що забезпечують як збереження життя, так і покращення його якості. Основна дилема полягає у тому, що є моральною межею у визначенні доступності медичної послуги для переважної кількості населення, як ці засади впровадити під час державної політики організації надання медичних послуг. Означеній проблематиці і присвячене це дослідження. Основну увагу сфокусовано на створенні бази для формулювання етичних засад формування, перегляду та реалізації державної політики організації надання медичних послуг за сучасних умов.

За сучасних умов насамперед йдеться про всесвітню пандемію COVID-19 та невідпинні процеси глобалізації, ми переосмислюємо право на здоров'я через призму викликів професійної медичної етики та сприйняття суспільством цінності життя в індивідуальному та громадському вимірах. Особливої уваги потребує соціальний компонент розуміння права на здоров'я та зміни у принципах співпраці людини і держави для реалізації права на здоров'я в нових умовах періоду посткоронавірусної пандемії. При цьому етику розглядаємо як

певні правила життя у суспільстві, унормування поведінки різних груп населення залежно від їх ролі (соціальної, професійної тощо).

Актуальність проблеми змін принципів етичної взаємодії людини і держави в ракурсі реалізації права на здоров'я та формування державної політики організації надання медичних послуг набагато ширше від сфери охорони здоров'я чи державної політики. Соціальне здоров'я людини і суспільства містить у собі аспекти гідного рівня життя, роботи, харчування та навколишньої інфраструктури, доступу до різних (не тільки екстрених) медичних та соціальних послуг, реалізацію духовних і соціальних потреб і т.ін. Саме у площині реалізації духовних і соціальних потреб лежать питання етики, зокрема етики надання медичних послуг, їх доступності та збігу світоглядів тих людей, які формують державну політику на різних рівнях та споживачів послуг. Тобто в реалізацію права на здоров'я залучені, крім самої людини і держави, бізнес, сектор спорту/фізичної культури (контент збереження здоров'я), освіта, релігійні громади, сектор безпеки тощо. Наше дослідження має прикладний характер, тому що зміни в принципах співробітництва людини і держави розпочинаються з усвідомлення кожної людини – прийняття або відмова від прийняття – нових умов спільного життя, зокрема й етичних.

Міжнародний кодекс медичної етики загалом формулює норми етики, які умовно можна об'єднати в групи: загальні обов'язки лікаря, перелік неетичних видів діяльності лікаря, обов'язки лікаря стосовно пацієнта, обов'язки лікаря стосовно колег [6]. Як бачимо, в контексті формування державної політики щодо етики процесів з організації надання медичних послуг цей нормативний акт є достатньо рамковий. Він не врегульовує взаємодію держави, суспільства та бізнесу в сфері надання медичних послуг. Отже, зміна політики медичної етики щодо організації медичних послуг нині полягає у компетенції держави та істотно залежить від активності громадян у захисті власного права на здоров'я.

Державна політика України в галузі охорони здоров'я – це комплекс прийнятих загальнодержавних рішень чи взятих зобов'язань щодо збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я та соціального благополуччя населення держави як найважливішої складової частини її національного багатства шляхом реалізації сукупності політичних, організаційних, економічних, правових, соціальних, культурних, наукових та медичних заходів для збереження генофонду української нації, її гуманітарного потенціалу та врахуванням вимог нинішнього і майбутніх поколінь, в інтересах як конкретної людини (особистості), так і суспільства загалом [5, с. 106]. У нашому дослідженні спираємося саме на це визначення. Розглядаючи державну політику щодо організації надання медичних послуг як складову частину державної політики України в галузі охорони здоров'я, наголосимо на наявності в ній аналогічних складових.

Для розроблення та запровадження ефективної державної політики реформування галузі охорони здоров'я науковці вважають, що система має пройти три такі стадії: прийняття політичних і управлінських рішень, їх реалізація та оцінювання результатів реформ [5, с. 108]. У контексті реформування державної політики у галузі охорони здоров'я постає питання трансформацій у державному регулюванні надання медичних послуг, а відповідно й етичних засад цієї політики.

У контексті посиленого дефіциту ресурсів (державних, регіональних і місцевих) та розвитку ринкових відносин дедалі актуальнішим стає питання надання платних медичних послуг населенню. Нині в Україні визначено декілька магістральних напрямів реформування сфери охорони здоров'я, а саме: підвищення заробітної плати медичним працівникам, розвиток цифрових трансформацій в охороні здоров'я, медичні кадри, освіта і наука, діяльність психіатричної та туберкульозної служб [4]. Якість надання медичних послуг залежить від кожного зі зазначених напрямів. Державне регулювання у сфері організації надання медичних послуг нині в Україні ще перебуває у стані свого формування. На сьогодні базовим документом є Перелік платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах [1]. Але цей документ є досить широким за своїми формулюваннями та не враховує визначених МОЗ та НСЗУ всіх аспектів магістральних напрямів, а отже, потребує уточнення в контексті останніх трансформацій. Наприклад, у Програмі медичних гарантій 2020 року визначено п'ять пріоритетних медичних послуг, які перебувають у фокусі особливої уваги: лікування гострого мозкового інсульту; лікування гострого інфаркту міокарда; допомога при пологах; допомога у складних неонатальних випадках; інструментальні обстеження для ранньої діагностики онкологічних захворювань [4].

На 2021 р. було закладено такі пріоритетні напрями: медична допомога пацієнтам з COVID-19; на лікування онкологічних захворювань; медична допомога вагітним, роділлям, породіллям та новонародженим; лікування пріоритетних серцево-судинних захворювань, зокрема інфаркти та інсульти; лікування пацієнтів із нирковою недостатністю в амбулаторних умовах [7]. Як бачимо, деякі пріоритетні напрями повторюються, а деякі ні. Основними критеріями для визначення пріоритетності напрямку розвитку є поширеність захворювання та економічна спроможність забезпечити зазначену медичну послугу (медичну гарантію). Але право на здоров'я та медичну допомогу мають всі однаково, незалежно від розповсюдженості хвороби.

Інша етична дилема полягає в тому, чи достатньо року для налагодження системи надання медичних послуг за певним напрямом на всіх рівнях медичної допомоги. Алгоритм зміни державної політики організації надання медичних послуг, порівняно із запропонованим експертами В. Князевичем, Я. Радишом та Н. Васюк [5], на нашу думку, має бути доповнений ще однією компонентою-стадією, а саме: визначення соціальної потреби/найзапитаніших видів медичних послуг, прийняття політичних і управлінських рішень, їх реалізація та оцінювання результатів реформ. Має бути застосований індикативний підхід, залежно від показників-індикаторів визначатимуть пріоритетний напрям розвитку.

Аналіз нормативних актів у сфері охорони здоров'я демонструє фокус уваги законодавців на етичній поведінці та деонтології медичних працівників, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації. Стаття 78. Основ законодавства України про охорону здоров'я регламентує професійні обов'язки медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації. Серед іншого ці категорії фахівців зобов'язані: дотримуватися вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю. Також законодавство регламентує обмеження, встановлені для медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації під час здійснення ними професійної діяльності, які здійснюючи

професійну діяльність не мають права одержувати від суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво та/або реалізацію лікарських засобів, медичних виробів (виробів медичного призначення), технічних та інших засобів реабілітації, їх представників неправомірну вигоду [8]. Отже, фокус на поведінці працівників, їх поводженні з пацієнтами та доброчесності.

Іншим аспектом медичної етики є приватна практика лікаря та надання платних медичних послуг. Нині, право лікаря на приватну практику регулюється законом. Лікар має право на матеріальну винагороду своєї праці у встановленому законом порядку, він повинен захищати право на справедливую оцінку й оплату своєї праці з боку держави, уникати принижень і фінансової дискримінації, працюючи у приватних установах і під час приватної практики.

Водночас лікар не повинен:

- здійснювати недобросовісну рекламу і дозволяти використовувати своє ім'я та висловлювання для реклами недостовірної медичної інформації;
- розповсюджувати для прибутку лікарські засоби та вироби медичного призначення, за винятком окремих, визначених законодавством обставин;
- брати участь у змові з лікарями, фармацевтами, представниками медичної та фармацевтичної промисловості, іншими фізичними чи юридичними особами для отримання незаконного прибутку;
- приймати винагороди від виробників і розповсюджувачів за призначення запропонованих ними лікарських засобів, лікувальних, діагностичних і гігієнічних медичних виробів, продуктів дієтичного харчування, за винятком окремих, визначених законодавством, обставин;
- здійснювати іншу діяльність, несумісну з його професійною честю й авторитетом;
- використовувати свою виборну, адміністративну чи іншу службову посаду для необґрунтованого збільшення кількості пацієнтів власної лікарської практики або закладу охорони здоров'я, який ним очолюється;
- створювати передумови для нелегального отримання винагород та ухилятися від сплати податків [3].

Можна зробити висновок, що Етичний кодекс лікаря містить ширше поле етичних засад для формування державної політики організації медичних послуг, ніж Основ законодавства України про охорону здоров'я. З іншого боку, цей документ регламентує діяльність тільки лікарів, відповідно інші види медичних працівників, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації залишаються поза увагою нормотворців.

Хочемо звернути особливу увагу на те, що лікар повинен надавати медичну допомогу за спеціальністю хворим незалежно від віку, статі, раси, національності, віросповідання, соціального стану, політичних поглядів, місця проживання, громадянства та інших немедичних ознак, включаючи матеріальне положення; дії лікаря у разі застосування новітніх медичних технологій (трансплантація людських органів і тканин, втручання в геном людини, у репродуктивну функцію тощо) визначаються етико-правовими і законодавчо-нормативними актами України, рекомендаціями та вимогами Всесвітньої організації охорони здоров'я, Біоетичного комітету ЮНЕСКО та Комісії з питань біоетики; при відборі хворих, які потребують проведення складних профілактичних, діагностичних і особливо лікувальних заходів (наприклад, трансплан-

тація органів), лікарі, які вимушено встановлюють черговість у наданні допомоги, повинні виходити лише із медичних показань, приймаючи рішення самостійно чи колегіально за участю членів етичного комітету (комісії) [3]. Зазначені етичні засади дають змогу регулювати відносини у сфері надання платних медичних послуг, у ситуаціях прямої загрози для життя і здоров'я, державно-приватного партнерства у сфері надання медичних послуг тощо. Але залишається питання як впровадити норми поведінки фахівця (фактично індивідуального характеру) до державної політики (відповідно зробити/реалізувати їх у нормах загального характеру).

Звернемося до міжнародних вимог та досвіду. Ще у 1996 р. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) підготувала доповідь "Ethics in the public service". У доповіді регламентувалася така категорія, як етична інфраструктура. Вона визначена як сукупність засобів, що використовуються для регулювання неналежної і заохочення належної поведінки [11]. Розвитку розуміння категорія етична інфраструктура знайшла у роботах польських науковців І. Богуцької та Т. Петріковської, за їх визначенням це сукупність елементів, що підтримують створення та функціонування етичних стандартів у відповідному професійному середовищі [цит. за 9]. Ми поділяємо думку науковців, які стверджують, що добре функціонуюча етична інфраструктура підтримує високі стандарти поведінки публічних службовців, що своєю чергою сприяє підвищенню довіри до них з боку суспільства. Польський учений Д. Хайдіс зазначає, що етична інфраструктура має містити такі компоненти:

- політична підтримка (висока моральна поведінка вищих керівних кадрів, політична воля);
- дієвий закон, що регулює стандарти поведінки;
- механізми забезпечення відповідальності та підтримки етичної поведінки, інтегрованої в систему управління;
- просвітницька та навчальна діяльність серед фахівців, що пропагують високі стандарти поведінки;
- відповідні умови праці [9].

Експерти Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (OECD) визначили інші основні елементи етичної інфраструктури, до яких вони віднести: політичну волю, законодавство, кодекси поведінки, механізми звітності та нагляду, громадський контроль, професійну соціалізацію, координаційні органи, умови підтримки діяльності. Експерти запропонували розглядати складові крізь призму таких функцій: контроль (control), керування (guidance), управління (management) [12]. За аналогією розробки етичної інфраструктури на публічній службі можемо запропонувати функції етичної інфраструктури надання медичних послуг.

Функція контролю може бути досягнута за допомогою: правової бази, яка забезпечувала б процедури нагляду, проведення досліджень та застосування покарань у разі порушення етичних стандартів; ефективних механізмів звітності та нагляду, тобто процедур проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту діяльності органів та установ, парламентського нагляду тощо; громадського контролю за діяльністю, тобто налагодження процедур, які забезпечують доступ громадян до інформації, прозорість процесів публічного управління (в медичній сфері зокрема).

Функція керування: добре сформульоване зобов'язання від політичного керівництва (політична воля); кодекси поведінки, що виражають цінності та стандарти для фахівців загалом і для окремих органів влади, зокрема; професійна соціалізація, що включає освіту та навчання фахівців стандартам поведінки.

Функція управління реалізується завдяки розробленню: умов підтримки певної діяльності, заснованих на ефективній кадровій політиці (оплата праці, механізми захисту працівника від свавілля керівництва тощо); координація роботи працівників з боку спеціального органу, який відповідає за дотримання етичних стандартів.

Висновки. Базуючись на аналізі наукових підходів та нормативно-правової бази, пропонуємо такий алгоритм формування/перегляду державної політики організації надання медичних послуг: визначення соціальної потреби/найзапитаніших видів медичних послуг (обидві компоненти є однаково важливими), прийняття політичних і управлінських рішень, їх реалізація та оцінювання результатів реформ. Має бути застосований індикативний підхід, залежно від показників-індикаторів визначатиметься пріоритетний напрям розвитку.

Застосувати для формування державної політики організації медичних послуг такі компоненти етичної інфраструктури: політичну волю, законодавство, кодекси поведінки, механізми звітності та нагляду, громадський контроль, професійну соціалізацію, координаційні органи, умови підтримки діяльності.

До напрямів подальшого дослідження можна віднести вивчення та деталізацію складових етичної інфраструктури формування державної політики організації медичних послуг.

Список використаної літератури

1. Верховна Рада України (2021). Перелік платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах; Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1138 зі змінами (2019). Доступ за URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF#Text>

2. Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол.моногр.: у 2 ч. / [кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білінської, проф. Я.Ф. Радиша]. – К.: НАДУ, 2013. – Ч. 1. – 396 с.

3. Етичний кодекс лікаря України. Всеукраїнський з'їзд лікарських організацій. 27.09.2009. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09#Text>

4. Кабінет Міністрів України (2020). *Урядовий портал Медична реформа (2020)*. Доступ за URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>

5. Князевич В.М., Радиш Я.Ф., Васюк Н.О. Державна політика України в галузі охорони здоров'я як організаційно-нормативна система владних дій та управлінських рішень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 7. С. 105-110. Доступ за URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/23.pdf

6. Міжнародний кодекс медичної етики, 1949 зі змінами. Доступ за URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_002#Text

7. Національна служба здоров'я України (2021). Порядок реалізації Програми медичних гарантій у 2021 році (2021). Доступ за URL:

<https://nszu.gov.ua/vimogi-pmg-2021/daily-news/poryadok-realizaciyi-programi-medichnih-garantij-u-2021-roci-75>

8. Основи законодавства України про охорону здоров'я Закон України № 2801-XII від 19.11.1992. Доступ за URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?find=1&text>

9. D. Hajdys. (2016). Etyka w administracji publicznej [w:] I.D. Czechowska (red.), Etyka w relacjach instytucji finansowych z gospodarstwami domowymi, ser. Ekonomia, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, pp. 287-308. Retrieved from: <https://docplayer.pl/40721299-Dagmara-hajdys-etyka-w-administracji-publicznej.html>

10. Kalashnyk, N., & Krasivsky, O. (2020). Interaction in Society – New Approaches to State and International Administration in the Post-COVID-19 Period. *Postmodern Openings*, 11(1Supl2), 49-58. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup2/139>

11. OECD. (1996). Ethics in The Public Service. Current Issues and Practice. *Public Management Occasional Papers*, 14. Retrieved from: <https://www.oecd.org/gov/ethics/oecdprinciplesformanagingethicsinthepublicservice.htm>

12. OECD. (2017). Trust and Public Policy: How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust, *OECD Public Governance Reviews*. Paris. Retrieved from: <https://doi.org/10.1787/9789264268920-en>.

Статтю подано: 04.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Yukalo Mariia Vasylivna

Candidate for PhD degree under the program of the Department of Public Administration and Public Service of the Institute of Public Administration of the Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-2845-7729

e-mail: yukalo1991@gmail.com

ETHICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF THE STATE POLICY OF ORGANIZING THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES

The thesis is devoted to the agenda on promotion of ethical norms in the formation and implementation of state policy of organizing the medical services. The legislative environment of ethical behavior and deontology of medical workers in Ukraine and ethics of providing paid medical services have been analyzed. The possibilities of building ethical infrastructure in the field of medical services in Ukraine have been considered. The algorithm for developing or revising the state policy under study has been proposed

Articulation of the problem. The rapid recent public events, especially the COVID-19 pandemic, the crises in the healthcare system, the long duration and incompleteness of reforms in this system have shown the imperfection of the current legislation and administrative decisions on state healthcare policy formation in general in our country and, in particular, the process of organizing the provision of medical services as its part. The possible way out of this situation is a review of the state policy of organizing the provision of medical services, as a tactical decision in the strategic planning of state healthcare policy.

Analysis of recent studies and publications. The issue of formation and implementation of state policy in the field of healthcare and its components in the public and administrative context is considered by such scientists as Bilynska M., Vasiuk N., Kniazevych V., Radysh Y. et alia (aspects of understanding the state policy in the field of healthcare, formation of the corresponding state policy, organizational and statutory system, etc.); Hladun Z., Huliaiev O., Kalashnyk N., Klos L., Khudoba O. et alia (sectoral healthcare policies, change of priorities in different areas of healthcare, organizing the provision of medical services at different levels of the

healthcare system, etc.); Syniuta I., Haydis D., Cheskhovska I. et alia (legal and organizational principles of ethics of medical activity).

Allocation of previously unresolved parts of the overall agenda. The issues of ethical principles of formation of the state policy of organizing the provision of medical services require additional study and search for ways to overcome the current crisis in the medical field, with a focus on studies of the mental and ethical and deontological nature of this crisis.

Presentation of the main material. The rapid development of technology over the past two decades, including in the medical field, has created a huge and extensive field of medical services providing both saving of life and enhancing its quality. The main dilemma is what is the moral limit in determining the availability of medical service for the vast majority of the population, how to implement these principles in the state policy of organizing the provisions of medical services. It is the context of realization of spiritual and social needs that includes the issues of ethics, including the ethics of providing medical services, their accessibility and coincidence of worldviews of those people who form the state policy at different levels and consumers of services. In other words, in addition to the individual and the state, the business, sports/physical education sector (health preservation content), education, religious communities, security sector, etc. are involved in the realization of the right for health. Our study is of an applied nature, because changes in the principles of cooperation between the individual and the state begin with the awareness of each person – that is acceptance or refusal to accept – of new conditions for living together, including ethical ones.

In order to develop and implement an effective state policy for healthcare field reformation, the system must go through the following three stages: taking political and administrative decisions, their implementation and evaluation of the reform results. The main criteria for determining the priority of the development direction are the prevalence of the disease and the economic ability to provide the specified medical service (medical guarantee). But everyone has the same right for health and medical care, regardless of the prevalence of the disease. Another ethical dilemma is whether a year term is enough to establish a system of providing medical services in a particular area at all levels of the medical care system.

Conclusions. We propose the following algorithm for forming / revising the state policy of organizing the provision of medical services: determining the social need / the most popular types of medical services (both components are equally important), taking political and administrative decisions, their implementation and evaluation of the reform results. The indicative approach should be applied and, depending on the indicators, the priority direction of development will be determined. The following components of ethical infrastructure shall be used to form the state policy of organizing the provision of medical services: political will, legislation, codes of conduct, reporting and supervision mechanisms, public control, professional socialization, coordinating bodies, conditions for supporting activities. The areas of further study include the reviewing and detailed treatment of the components of ethical infrastructure of the formation of the state policy of organizing the provision of medical services.

Key words: ethics; state policy; medical service; administration in the field of healthcare; ethical infrastructure.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Perelik platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh i komunalnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh; Zatverdzhnyi postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 veresnia 1996 r. № 1138 zi zminamy (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF#Text>
2. Radysh, Ya. F. (2013). Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovia: kol. monohr.: u 2 part; peredm. tazah. red. prof. M.M. Bilynskoi, prof. Ya. F. Radysha. Kyiv: NADU, part 1, 396 p. [In Ukrainian].

3. Etychnyi kodeks likaria Ukrainy. Vseukrainskyi zizd likarskykh orhanizatsii. 27.09.2009. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09#Text>

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). Uriadovyi portal Medychna reforma. (2020). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudsko-go-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>

5. Kniazevych, V. M., Radysh, Ya. F., & Vasiuk, N. O. (2015). Derzhavna polityka Ukrainy v haluzi okhorony zdorovia yak orhanizatsiino-normatyvna systema vladnykh dii ta upravlynskykh rishen. Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 7, pp. 105-110. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/23.pdf

6. Mizhnarodnyi kodeks medychnoi etyky, 1949 zi zminamy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_002#Text

7. Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy. (2021). Poriadok realizatsii Prohramy medychnykh harantii u 2021 rotsi. (2021). Retrieved from: <https://nszu.gov.ua/vimogi-pmg-2021/daily-news/poryadok-realizaciyi-programi-medichnih-garantij-u-2021-roci-75>

8. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia Zakon Ukrainy № 2801-XII vid 19.11.1992. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?find=1&text>

9. Hajdys, D. (2016). Etyka w administracji publicznej [w:] I.D. Czechowska (red.), Etyka w relacjach instytucji finansowych z gospodarstwami domowymi, ser. Ekonomia, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, pp. 287-308. Retrieved from: <https://docplayer.pl/40721299-Dagmara-hajdys-etyka-w-administracji-publicznej.html>

10. Kalashnyk, N., & Krasivsky, O. (2020). Interaction in Society – New Approaches to State and International Administration in the Post-COVID-19 Period. *Postmodern Openings*, 11 (1Supl2), pp. 49-58. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup2/139>

11. OECD. (1996). Ethics in The Public Service. Current Issues and Practice. *Public Management Occasional Papers*, 14. Retrieved from: <https://www.oecd.org/gov/ethics/oecdprinciplesformanagingethicsinthepublicservice.htm>

12. OECD. (2017). Trust and Public Policy: How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust, *OECD Public Governance Reviews*. Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264268920-en>

Paper submitted: 04.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Юкало М. В. Етичні засади формування державної політики організації надання медичних послуг // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250441>).

Citation: Yukalo, M. V. (2021). Ethical principles of formation of the state policy of organizing the provision of medical services. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250441>).

Сембай Наталія Миколаївна

аспірантка Навчально-наукового інституту державного управління Національного університету "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0684-4514>

e-mail: nsembay71@gmail.com

МОДЕРНІЗАЦІЯ ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Обґрунтовано основні напрями публічного управління розвитком харчової промисловості в Україні за сучасних трансформаційних умов, пов'язаних із кризою виробництва, зміною векторів попиту та пропозиції і ринків збуту. У контексті сталого розвитку окреслено пріоритети та ключові можливості модернізації харчової промисловості в Україні: посилення конкурентоспроможності, розкриття внутрішнього і зовнішнього потенціалів, інновації у сфері виробництва, відповідність ідеям та принципам сталого розвитку. Обґрунтовано перспективи розвитку галузі з позицій удосконалення публічно-управлінських підходів: моніторингу, диверсифікації джерел постачання, інтеграції у процес виробництва міжнародних систем управління тощо.

Ключові слова: харчова промисловість; публічно-управлінські підходи; сталий розвиток; модернізація; потенціал; конкурентоспроможність; інновації.

Постановка проблеми. За умов перманентної кризи виробництва, реструктурування соціально-економічних відносин на макро- і мікрорівні, зміни векторів попиту та пропозиції й ринків збуту харчова промисловість України залишається важливою галуззю, розвиток і підтримка якої потребує сучасних інноваційних публічно-управлінських підходів, орієнтованих на нарощування виробництва.

Економічне зростання в будь-якій країні пов'язують з підвищенням продуктивності праці і задоволенням працездатного населення необхідною кількістю робочих місць, універсальним для чого є інновації. Власне, інноваційна діяльність передбачає не тільки звільнення від застарілих технологій, технологізацію виробництва, сертифікацію продукції, створення потужної системи кредитування, а й впровадження у традиційні форми бізнесу нових підходів, які істотно підвищують ефективність компаній.

Йдеться головно про інноваційну діяльність – процес, спрямований на реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у певний продукт та процес, реалізований на ринку та використовуваний у практичній діяльності [6, с. 20].

Харчова промисловість України посідає особливе місце серед інших галузей, адже є одним із системотвірних елементів національної економіки – вона входить в першу п'ятірку галузей за наповненням державного бюджету, посідає друге місце (після металургії та оброблення металу) за обсягами виробництва продукції у структурі промислового виробництва України, забезпечу-

ючи одні з найвищих темпів росту обсягів виробництва продукції серед інших галузей економіки [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика публічного управління галуззю харчової промисловості є предметом численних наукових досліджень. Зокрема, питання розвитку харчової промисловості та напрями її модернізації розглянуто у працях низки науковців, серед яких: В. Антонюк, М. Бердар, О. Губарь, А. Гулей, О. Коваленко, П. Купчак, Л. Назарова, Л. Пашнюк, О. Пилипенко, О. Семененко, О. Шеремет та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас ґрунтовнішого дослідження потребують питання, пов'язані із висвітленням пріоритетності і значення харчової промисловості у контексті сталого розвитку України, конкурентоспроможності та інновацій, активізації інтеграційних і глобалізаційних процесів, загального аналізу та перспектив розвитку підприємств харчової промисловості на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Мета роботи полягає в окресленні актуального потенціалу функціонування галузі харчової промисловості в Україні та обґрунтуванні публічно-управлінських підходів до її модернізації у контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. В Україні розвиток ринкових відносин характеризується впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, ефективністю господарювання та управління виробництвом, підвищенням конкурентоспроможності продукції [2, с. 135].

Харчову промисловість, як провідну системотвірну галузь вітчизняної економіки, завжди вважали для України пріоритетною і стратегічно важливою галуззю, що здатна забезпечити не лише потреби внутрішнього ринку, а й зовнішні вектори діяльності [2, с. 113].

Основні вектори нашого дослідження побудуємо довкола чотирьох найважливіших, з нашого погляду, можливостей харчової промисловості в Україні:

- конкурентоспроможності галузі;
- потенціалу відповідно до внутрішніх і зовнішніх модернізаційних процесів;
- інновацій на ринку харчової промисловості;
- перспектив у контексті цілей сталого розвитку.

Відомо, що вітчизняна харчова промисловість об'єднує 22 спеціалізовані галузі, до яких входить понад 40 основних виробництв. Серед провідних галузей – м'ясна, олійно-жирова, кондитерська, молочна, спиртова, борошномельна, цукрова.

Важливу роль у цьому сенсі посідає питання конкурентоспроможності галузі, що можна визначити як сукупність виробничо-економічних та ресурсних критеріїв, завдяки яким досягаються певні конкурентні переваги харчової продукції та певною мірою задовольняють попит на внутрішньому та зовнішньому ринках [4, с. 82-87].

Зауважимо, що певні заходи державної протекції та належність до транснаціональних корпорацій можуть знижувати можливості конкуренції на ринку харчової промисловості, проте загалом головну роль дедалі більше відіграють сучасні технології.

Необхідно наголосити, що на конкуренцію у сфері харчової промисловості впливає безліч факторів, серед яких можна виокремити:

- техніко-економічні, що являють собою процеси та явища макро-, мезо- та макрорівнів, які впливають на параметри та індикатори ефективності господарювання суб'єктів харчової промисловості;
- фінансово-економічні, що втілюються у чинниках, які впливають на рівень фінансових параметрів та індикаторів на діяльність суб'єктів харчової промисловості;
- соціально-економічні, котрі формують систему явищ, які мають вплив на рівень продуктивності праці у харчовій промисловості з урахуванням рівня забезпеченості працівників, їх працездатності, компетентності та ін.;
- екологічно-економічні, зумовлені явищами та процесами, які за сучасних умов господарювання визначають вплив екологічної ситуації, рівня екологізації технології та виробництва тощо [11, с. 174].

Разом з тим, конкуренція у харчовій промисловості є невід'ємною частиною ринкового середовища і є базовою умовою ефективного розвитку національного макроекономічного простору [11, с. 191]. Це очевидно, адже мета функціонування будь-якого підприємства впливає із досягнення високого кінцевого результату функціонування та забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції.

За сучасних умов харчова промисловість України щораз більше зазнає інтенсивної модернізації структури виробництва і витрат, зокрема, завдяки інноваційним процесам, що стимулюють взаємодію усіх господарських формувань для забезпечення себе необхідними ресурсами й засобами виробництва. Така модернізація передбачає створення бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових центрів, інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, інформаційно-консультативних установ тощо.

Модернізаційні заходи також передбачають забезпечення умов гармонізації національної системи технічного регулювання та стандартів у харчово-промисловому виробництві до європейських та міжнародних норм (НАССР, TSO, EN, Кодексу Аліментаріус) та заохочення підприємств харчової промисловості до впровадження європейських стандартів виробництва і систем управління якістю та безпечністю харчової продукції.

Наприклад, це передбачає організацію моніторингу сировини та компонентів, що використовуються для виробництва продуктів харчування, забезпечення перевірки стану гігієни виробничих та складських приміщень, засобів, праці, техніки, обладнання, формування механізмів відповідного моніторингу [2, с. 218].

Особливої уваги для вітчизняних реалій, з нашого погляду, заслуговують інновації у сфері харчової промисловості. Інноваційна діяльність охоплює багато учасників, які мають власні цілі, формуючи організаційні структури. Це зумовлює різноманітність елементів інноваційної інфраструктури – від консалтингових фірм та інноваційних центрів – до індустріальних парків, які допомагають реалізувати інноваційні бізнес-проекти, забезпечують спеціальні умови та фінансові преференції [6, с. 142].

Для реалізації сучасних ринкових стратегій важливі інновації, що стосуються, зокрема, спеціальної платформи форсайт, системи стратегічного контролю, а також технологічних платформ за напрямками біотехнологій.

Приміром, застосування платформи форсайт дає змогу візуалізувати ймовірні тенденції функціонування та розвитку сегментних складових харчової промисловості, що дає змогу виокремити стратегічні пріоритети її модернізації за видами економічної діяльності, забезпечити реалізацію ринкових стратегій з орієнтацією на інноваційно-інвестиційний розвиток [11, с. 280-291].

Система стратегічного контролінгу у харчовій промисловості уможливує ширше функціональне забезпечення системи управління, ніж звичайний контроль, акцентуючи на застосуванні різноманітного інструментарію (прийоми, процедури, способи, методи тощо) та забезпечуючи отримання більшої кількості результатів. Загалом стратегічний контролінг дає змогу контролювати та цілеспрямовано реагувати на різні ситуації у будь-який момент часу і приймати ефективні стратегічні рішення в системі внутрішньогалузевого оперативного, тактичного та стратегічного управління [2; с. 287, 296].

Аналізуючи стан інноваційних ринків у харчовій промисловості, варто звернути увагу на розвиток біоіндустрії та ринку біотехнологій. Їх сутність полягає у широкому використанні живих організмів, біологічних продуктів і біотехнологічних систем у виробничій сфері, що дає змогу створювати нові живі організми, покращувати властивості наявних, додаючи важливі та необхідні для людини якості.

Створені в сучасній Європі технологічні платформи за напрямками біотехнологій "Промислова біотехнологія", "Їжа для життя", "Рослини для майбутнього", "Лісове господарство" та ін. є новими стратегіями, що здатні охопити сфери охорони здоров'я, продовольчу безпеку, сільське господарство та акумулювати науково-технологічні розробки, ефективно планування, управління, підготовку кадрів, мобілізації людських і фінансових ресурсів для випуску інноваційних продуктів [6, с. 87].

Сукупність різних напрямів і векторів інновацій у харчовій промисловості потребує певної збалансованості та застосування цілісного системного підходу, переосмислення багатьох фундаментальних положень суспільно-економічного розвитку, накреслення певної програми дій.

Такою програмою може бути доктрина інноваційного розвитку харчової промисловості, мета якої полягає в окресленні перспективних шляхів вдосконалення державної економічної політики щодо забезпечення інноваційного розвитку цього сектору економіки та визначення ключових напрямів його розвитку, тобто об'єднання зусиль усіх зацікавлених економічних суб'єктів та встановлення відповідних "правил гри" [6, с. 220-221].

Для розуміння динаміки і сутнісних трансформацій харчової промисловості України необхідним є звернення до концепції сталого розвитку, що узгоджується із наведеною вище доктриною.

Як відомо, ця концепція є системною суспільно-соціальною доктриною [9, с. 34]., яка спрямована на зміну стосунків людини і природи для розширення можливостей економічного зростання та створення глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження природних ресурсів, відновлення різних природних спільнот.

Дослідження наголошують, що механізм управління сталим розвитком підприємства повинен включати такі елементи, як:

- оцінювання процесів, що тривають на підприємстві, з погляду його сталого розвитку;
- вибір стратегічного напрямку сталого розвитку підприємства;
- визначення додаткових тактичних пріоритетів сталого розвитку;
- оцінювання стратегічного і тактичного напрямів розвитку з позиції його сталості;
- розроблення плану заходів із вдосконалення механізму управління сталим розвитком відповідно до визначених стратегічних і тактичних пріоритетів [5, с. 25].

Послідовність зазначених елементів переконливо свідчить про дієвість сталого управління, адже перебування сучасних ринкових економічних систем в умовах постійної трансформації та реформування соціально-економічних процесів свідчить про необхідність структурних і динамічних змін у галузевому сегменті, що забезпечить зростання та розвиток суб'єктів харчової промисловості [11, с. 324].

Проведене дослідження дає змогу засвідчити значний потенціал розвитку харчової промисловості України, адже харчова галузь залишається провідним сектором національного виробництва, будучи найважливішою сферою економічної діяльності у досягненні цілей сталого розвитку не тільки в Україні, але й у світі, що підтверджується значним внеском у задоволення потреб населення в харчових продуктах та вирішення проблеми голоду.

Найважливішими факторами, які забезпечують зростання ефективності виробництва харчових продуктів за сучасних умов, можна вважати: застосування у виробництві новітніх досягнень науково-технічного прогресу, постійне вдосконалення системи менеджменту підприємств і розвиток організаційних форм для найефективнішого використання матеріальних ресурсів, зменшення собівартості продукції, що виготовляється [1, с. 10].

Разом з тим, на думку дослідників, у харчовій промисловості є чимало складних, невирішених проблем, які стосуються питань адаптації законодавства, гармонізації стандартів та розроблення технічних регламентів, вдосконалення системи державної підтримки, пошуку нових світових ринків збуту, удосконалення ціноутворення [3].

Зокрема, основними перешкодами для розвитку галузі в контексті збільшення обсягів виробництва є недостатня ефективність ринків сільськогосподарської продукції, монополія великих торговельних компаній, низька якість сировини та кінцевої продукції, невідповідність системи державного регулювання, неефективна система надання кредитних ресурсів, високий рівень зношеності матеріально-технічної бази і низький рівень інноваційних впроваджень [2, с. 134].

Окреслюючи перспективи розвитку вітчизняної харчової промисловості в умовах реформування та модернізації галузі, треба наголосити на низці важливих кроків, які будуть корисними для врегулювання різних процесів, що відбуваються в галузі, зокрема:

- постійне якісне проведення моніторингу ринків попиту із використанням різних систем (зокрема, системи гнучких прогнозів [8, с. 69]);
- диверсифікація джерел постачання продукції (зокрема, сировини);
- мінімізація наслідків пандемії у процесі усунення різних дисбалансів за допомогою чітко окреслених алгоритмів роботи та відповідних заходів;

- акцентування уваги на підтримку і розвиток бізнесу із відповідним моніторингом можливих ризиків;
- здійснення моніторингу ризиків та забезпечення підтримки бізнесу;
- інтеграція у процес виробництва міжнародних систем управління безпечністю та якістю [7, с. 133];
- активне просування продукції українських підприємств харчової промисловості на закордонні ринки.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, визначаючи важливість удосконалення публічного управління розвитком харчової промисловості в Україні, потрібно відзначити її багатовекторність, що відповідає конкурентоспроможності галузі, потенціалу відповідно до внутрішніх та зовнішніх модернізаційних процесів, інноваціям та цілям сталого розвитку. Зазначені елементи можуть слугувати орієнтирами для перспектив майбутніх досліджень у цьому напрямі.

Модернізаційні процеси розвитку харчової промисловості передбачають відповідні ресурси та потенціал, що значною мірою пов'язано з актуалізацією ролі у цих процесах органів публічного управління як на загальнодержавному, так і регіональному (місцевому) рівнях. У контексті сталого розвитку перспективи реформування галузі повинні бути орієнтовані на збалансованість, стійкість та інноваційність діяльності промислових підприємств, супроводжуватись глибинними соціально-економічними перетвореннями, що неможливо без активної державної підтримки.

Список використаної літератури

1. Антонюк В.П. Цілі сталого розвитку України та роль харчової промисловості у їх досягненні // *Modern Economics*. 2018. №11(2018). С.6-12. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-01)
2. Бердар М.М. Модернізаційний стан підприємств харчової промисловості України в сучасних умовах. Чернівці: ЧНТУ, 2018. 324 с.
3. Боярчук А.І. Напрями розвитку міжнародної торгівлі: на прикладі харчової промисловості // Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів: матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин, 11 квітня 2019 р. Житомир, 2019. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/103-1.pdf>
4. Губарь О.В. Конкурентоспроможність харчової промисловості України в умовах євроінтеграційних процесів // *Економічний вісник Національного гірничого університету* 2015. №4. С.82-87.
5. Гулей А.І. Управління сталим розвитком у сучасних умовах на вітчизняних харчових підприємствах // *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 24-27.
6. Коваленко О.В. Інновації та бізнес у харчовій промисловості: монографія. К.: ННЦ "ІАЕ", 2015. 300 с.
7. Мудрак Р.П. Стан і перспективи розвитку харчової промисловості України // *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 125-134.
8. Римар О.Г., Мазуркевич І.О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України // *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 66-70. – [http://www.economy.in.ua/? op=1&z=4885&i=10](http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4885&i=10)

9. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку // *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 8. С. 33-37.

10. Шелудько Е.І. Структурно-технологічні засади модернізації харчової промисловості України // *Ефективна економіка*. 2010. № 11. – [http://www.economy.nayka.com.ua/? op=1&z=404](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=404)

11. Шеремет О.О. Теоретико-методологічні засади забезпечення та реалізації ринкових стратегій у харчовій промисловості: Монографія. Харків: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. – 374 с.

Статтю подано: 09.10.2021

Статтю схвалено: 04.12.2021

Sembay Natalia Mykolayivna

Graduate student of the Educational and Scientific Institute of Public Administration of the National University "Lviv Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0684-4514>

email: nsembay71@gmail.com

MODERNIZATION OF THE FOOD INDUSTRY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE: PUBLIC-MANAGEMENT ASPECT

Problem setting. The food industry of Ukraine holds a unique position among other industries, as it is one of the backbone elements of the national economy, is in the top five industries in terms of filling the state budget, ranks second in terms of production in the structure of industrial production in Ukraine, providing one of the highest growth rates of production volumes among other sectors of the economy.

Recent research and publications analysis. Such topic is the subject of countless scientific studies. In particular, the food industry development and its modernization directions were considered in the scholarly works of a number of scientists, including: V. Antoniuk, M. Berdar, O. Hubar, A. Hulei, O. Kovalenko, P. Kupchak, L. Nazarova, L. Pashniuk, O. Pylypenko, O. Semenenko, O. Sheremet, etc.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. At the same time, it is required more thorough research of the issues related to highlighting the priority and importance of the food industry in the context of sustainable development of Ukraine, competitiveness and innovation, activation of integration and globalization processes, general analysis and prospects for the development of food industry enterprises in domestic and foreign markets.

The purpose of the article is to determine the current potential for food industry functioning in Ukraine and substantiate the prospects for its modernization in the context of sustainable development.

Paper main body. The main vectors of our research are based on the four most important, in our opinion, opportunities of the food industry in Ukraine: the competitiveness of the industry; potential in accordance with internal and external modernization processes; innovations in the food industry market; perspectives in the context of the sustainable development goals.

It should be noted that competitiveness in the food industry is influenced by many factors, among which are: technical and economic (these are processes and phenomena of the macro-, meso- and microlevels that affect the parameters and indicators of the economic efficiency of food industry entities); financial and economic, embodied in factors affecting the level of financial parameters and indicators on the activities of food industry entities); socio-economic (which form a system of phenomena that affect the level of labor productivity in the food industry, taking into account the level of material wellbeing of workers, their efficiency, competence, etc.); environmental and economic (due to phenomena and processes that determine the

impact of the environmental situation, the level of greening technology and production in modern economic conditions).

Modernization measures also require the enabling of national system harmonization of technical regulation and standards in the food industry production with European and international norms (HACCP, TSO, EN, Codex Alimentarius), as well as encouraging food industry enterprises to implement European production standards and quality and food safety management systems.

For the implementation of modern market strategies, innovations are important, concerning, in particular, a special foresight platform, a strategic controlling system, as well as technological platforms in the areas of biotechnology. The combination of different directions and vectors of innovation in the food industry requires a certain balance and the use of a holistic systematic approach, rethinking many fundamental provisions of socio-economic development, and defining a specific activities plan.

Conclusions of the research and prospects for further studies. Determining the developmental character of the food industry in Ukraine, it ought to be remarked its multi-vector nature, corresponding to the competitiveness of the industry, potential in accordance with internal and external modernization processes, innovations and sustainable development goals. These elements may serve as guidelines for the future research prospects in this direction.

The modernization processes of the food industry development presuppose appropriate resources and potential, which is largely associated with the actualization of the government institution role in these processes, both at the national and regional (local) levels. In the context of sustainable development, the prospects for reforming the industry should be focused on the balance, sustainability and innovativeness of the activities of industrial enterprises, as well as be accompanied by profound socio-economic transformations, which is impossible without active government support.

Key words: food industry; sustainable development; modernization; management; modernization technologies, potential, competitiveness, innovations.

References

1. Antonyuk, V. P. (2018). Cili stalogo rozvy'tku Ukrayiny' ta rol' xarchovoyi promy'slovosti u yix dosyagnenni // Modern Economics, 11, pp. 6-12. [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-01)
2. Berdar, M. M. (2018). Modernizacijny'j stan pidpry'yemstv xarchovoyi promy'slovosti Ukrayiny' v suchasny'x umovax. Chernigiv: ChNTU, 324 p. [In Ukrainian].
3. Boyarchuk, A. I. (2019). Napryamy' rozvy'tku mizhnarodnoyi torgivli: na pry'kladi xarchovoyi promy'slovosti. Rozvy'tok mizhnarodnoyi torgivli v umovax global'ny'x ekonomichny'x dy'sbalansiv: materialy' vy'stupiv Vseukrayins'kogo forumu z problem mizhnarodny'x ekonomichny'x vidnosy'n, 11 kvitnya 2019 r. Zhy'tomy'r. Retrieved from: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/103-1.pdf>
4. Gubar', O. V. (2015). Konkurentospromozhnist' xarchovoyi promy'slovosti Ukrayiny' v umovax yevrointegracijny'x procesiv. Ekonomichny'j visny'k Nacional'nogo girny'chogo universy'tetu, 4, pp. 82-87. [In Ukrainian].
5. Gulej, A. I. (2013). Upravlinnya staly'm rozvy'tkom u suchasny'x umovax na vitchy'znyany'x xarchovy'x pidpry'yemstvax. Investy'ciyi: prakty'ka ta dosvid, 10, pp. 24-27. [In Ukrainian].
6. Kovalenko, O. V. (2015). Innovaciyi ta biznes u xarchovij promy'slovosti: monografiya. Kyiv: NNCz "IAE", 300 p.

7. Mudrak, R. P. (2020). Stan i perspektyvy' rozvy'tku xarchovoyi promy'slovosti Ukrainy'. *Ukrayins'kyj zhurnal pry'kladnoyi ekonomiky'*, 5(3), pp. 125-134. [In Ukrainian].

8. Rymar, O. G., & Mazurkevych, I. O. (2021). Problemy' ta perspektyvy' rozvy'tku xarchovoyi promy'slovosti Ukrainy'. *Ekonomika ta derzhava*, 3, pp. 66-70. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/? op=1&z=4885&i=10>

9. Trofymova, V. V. (2010). Konceptiya stalogo rozvy'tku yak osnova postindustrial'ny'x modelej rozvy'tku. *Investy'ciyi: prakty'ka ta dosvid*, 8, pp. 33-37. [In Ukrainian].

10. Shelud'ko, E. I. (2010). Strukturno-texnologichni zasady' modernizaciyi xarchovoyi promy'slovosti Ukrainy'. *Efekty'vna ekonomika*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/? op=1&z=404>

11. Sheremet, O. O. (2019). Teorety'ko-metodologichni zasady' zabezpechennya ta realizaciyi ry'nkovy'x strategij u xarchovij promy'slovosti: monografiya. Xarkiv: OLDI-PLYuS, 374 p.

Paper submitted: 09.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Сембай Н. М. Модернізація галузі харчової промисловості у контексті сталого розвитку України: публічно-управлінський аспект // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250444>).

Citation: Sembay, N. M. (2021). Modernization of the food industry in the context of sustainable development of Ukraine: public-management aspect. *Democratic governance*, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua> (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250444>).

УДК: 327.57

Войтович Радмила Василівна

*д-р наук з державного управління; ректор Інституту підготовки кадрів державної
служби зайнятості*

ORCID: 0000-0001-7610-9940

Email: site-ipk@ukr.net

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК НОВИЙ ТИП РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА Й УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ГЕОСТРАТЕГІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Розглянуто глобалізацію як новий тип суспільного розвитку в контексті формування нової геостратегічної реальності, що супроводжується утвердженням нових ціннісних координат, якісною зміною принципів і структури світу, модернізацією соціальної, політичної, економічної та державно-управлінської систем. Узагальнено теоретико-методологічні основи дослідження проблем глобалізації в міждисциплінарному дискурсі. Проаналізовано альтернативні форми та виклики глобалізації національним державам і соціальним практикам, професійної ідентичності та національної свідомості службовців. Запропоновано створити Кодекс взаємодії держав в умовах глобалізації, що може стати дієвим інструментом у міждержавних відносинах.

Ключові слова: глобалізація; державна політика; цінності державного управління; державна служба.

Постановка проблеми. Глобалізацію розглядають як новий тип суспільного розвитку, внаслідок якого відбувається утвердження нових ціннісних координат, якісна зміна принципів і структури світу, модернізація соціальної, політичної, економічної та державно-управлінської систем. Глобалізація упродовж останніх років стала одним із найпопулярніших об'єктів наукового дослідження у міждисциплінарному дискурсі, хоча в сучасних умовах поляризація її теоретичних конструкцій ставить під сумнів можливість формування цілісного теоретичного бачення змісту глобалізації, закономірностей її впливу та перспектив розвитку світу загалом. Це дає підстави ототожнювати глобалізацію із соціальним міфом, який приходить на зміну великим утопіям XX ст.

Україна, порівняно з іншими пострадянськими державами, є максимально відкритою до процесів глобалізації. Отже, відповідно, і більшою мірою підпадає під вплив деструктивних проявів глобалізації. Така відкритість, що цілком відповідає структурі українського менталітету, є, з одного боку, могутнім фактором модернізаційної динаміки суспільного розвитку, а з іншого – гальмівним фактором у формуванні та реалізації власної національно регламентованої стратегії розвитку. Така відкритість позначається здебільшого на лібералізації економічної сфери, що у майбутньому може призвести до нездатності України контролювати та ефективно управляти іншими негативними проявами глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна методологія дослідження глобалізації сформована на міждисциплінарній основі. Проблематику

виникнення глобалізації та визначення сутності цього поняття досліджували У. Бек та Е. Гранде. Особливості глобалізації в світовому вимірі стали предметом дослідження А. Гідденса. С. Хантінгтон досліджував зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку. Д. Хендерсон вивчав глобалізацію в контексті становлення та розвитку інформаційних технологій. І. Валлерстайн розглядав глобалізацію як епоху переходу до нового світового порядку.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, єдиної концептуальної системи поглядів щодо розуміння її сутності та характеру впливу на суспільство і управління досі не сформовано, що актуалізує тему.

Мета статті – розглянути глобалізацію як універсальну форму історичної динаміки та запропонувати авторський підхід до створення єдиної концептуальної системи поглядів щодо розуміння її сутності та характеру впливу на суспільство і управління, зокрема для України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях передумови глобалізаційних процесів мають принципові відмінності. Зокрема, надзвичайна більшість науковців вважає, що процеси глобалізації об'єктивно відбуваються наприкінці ХХ ст. і характеризуються концептуальною новизною та будь-якими способами, схожими на ситуацію, що існувала на початку ХІХ-ХХ століть. Тому теоретичний та методологічний підходи розробляються і стикаються з чітким розмежуванням передумов, точності періоду виникнення цих процесів, а також напрямів їх розвитку. Зокрема, на думку С. Хантінгтона, "глобалізація розвивається на тлі глобального процесу диференціації місцевих цивілізацій". Отже, це "природний процес універсалізації культурних цінностей, підготовлений цілим циклом людського розвитку". Далі вчений дає підґрунтя для розуміння глобалізації як "нового поштовху до динаміки та діалогу сучасних цивілізацій" [3, с. 34]. Таке розуміння глобалізації, як останнього етапу багатовікового процесу інтернаціоналізації суспільного життя, дає підставу деяким дослідникам шукати її початок наприкінці ХІХ, або навіть у ХУІ ст., ідентифікуючи глобалізацію з розвитком міжнародних торговельно-економічних відносин із зростанням фінансової взаємозалежності національних економік та ін.

Американський дослідник Д. Хендерсон був надто здивований, виявивши, що з 70-х років ХІХ ст. до 1914 року ступінь економічної взаємозалежності промислово розвинених країн був істотно нижчим, ніж наприкінці ХХ століття. Цей конкретний період, на думку вчених, є "зенітним періодом колоніалізму, який передбачає ВВП серед провідних країн економічного розвитку, включених до міжнародної торгівлі" [4]. Варто зазначити, що на сьогодні більшість науковців наполягають на розумінні цього як одного з етапів інтернаціоналізації економічного, політичного та культурного життя, особливо стосовно ліберального підходу до трактування глобалізації. На погляд І. Валлерштейна, у перспективі це поставило західний світ у необхідність прискореної адаптації суспільства до нових умов соціального розвитку [8].

Більшість дослідників також намагаються ідентифікувати процеси глобалізації за допомогою відповідних соціокультурних факторів залежно від того, наскільки вони впливають на організацію загальних стандартів економічного життя, у межах якого розглядають мотиваційний аспект виникнення глобаліза-

ції як засобу розвитку сьогоденної людини та реалізації її економічних інтересів. Згідно з цим дослідницьким підходом до з'ясування факторів глобалізації розвиток поставив роль відповідних правових норм, адміністративних рішень, що панують в суспільстві, цим самим створюючи необхідні умови для нової глобальної економічної системи з її цінностями, пріоритетами та традиціями.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. головною передумовою виникнення глобалізації є інформаційна революція, яка породила нову форму соціальної організації – інформаційне суспільство, яке стало його головним ідеологічним попередником. Унаслідок інформаційної революції значно спростився глобальний характер сучасного світу. Отже, на думку А. Гідденса, "глобальна природа як фактор – це єдність світу, в якому окремі регіони стають взаємопов'язаними та взаємозалежними, а в чому сама регіональність вже не визначається класичними геополітичними принципами. Таку взаємозалежність можна визначити як "активізацію світових соціальних відносин, що пов'язують віддалені населені пункти таким чином, що місцеві події формуються подіями, що відбуваються за багато тисяч миль, і навпаки" [2, с. 64]. З огляду на це він підтверджує, що саме інформаційне суспільство створило найбільш адекватні передумови для виникнення та динамізації глобалізації, забезпечуючи "швидкість торгівлі, пересування, комунікації, інновації та просування ринку... в основному рушійною силою глобалізації є такі технології, як комп'ютеризація, мініатюризація, супутниковий зв'язок, волоконна оптика та Інтернет" [7].

На думку відомого німецького вченого У. Бека, глобалізація – це "сам об'єктивний процес, якому не тільки не загрожує ніяка катастрофа, але він може вирішити низку ескалаційних соціальних, політичних та культурних проблем людства" [1].

У межах європейських досліджень глобальних проблем глобалізацію розглядають у взаємозв'язку із сучасними інтеграційними процесами, крім того, з позицій деяких науковців, глобалізація є найвищою формою соціальної інтеграції. Доцільність соціальної інтеграції, на погляд С. Рейсмита, пов'язана з необхідністю створення такої форми організації людського життя, яка базувалася б на повазі прав людини та основних свобод, культурному та релігійному різноманітті, соціальній справедливості з урахуванням особливих потреб певних груп [6, с. 29]. У цьому сенсі глобалізація – це такий тип соціального розвитку, який дає змогу подолати проблему бідності та нерівності, насправді більшість із них пов'язані з надмірним приростом населення в розвинених країнах, де глобалізація є процесом її вирівнювання. Зокрема, Роберт Макнамара вважає, що глобалізація в сучасному світі виконує коригувальну функцію, оскільки "розвинений світ споживає набагато більше на душу населення, ніж ті країни, які перебувають у стадії розвитку", і, своєю чергою, визначає необхідність коригування встановлених норм споживання так, щоб зменшити екологічну небезпеку, забезпечуючи стійкий розвиток усіх жителів планети [5, с. 23].

Особливо важливо для кожної національної спільноти усвідомити чи доцільно дотримуватись традиційного варіанта суспільного розвитку, чи все ж таки обрати шлях адаптації до нової реальності. Відповідь на це питання законномірно лежить у площині історичного досвіду, специфіки політики національної держави, а головне в її здатності запропонувати свою альтернативну форму розвитку, яка відповідає її менталітетові, а тим більше і нав'язати її, якщо це

дозволяє потенціал держави, завдяки цьому державі вдасться відпозиціонувати себе як "могутню" та конкурентну державу у світі.

Сьогодні вже є очевидним, що модернізація світу не може здійснюватись за єдиним вектором розвитку, а для цього необхідною є інституціоналізація різних національних і регіональних ціннісних систем, які виборюють своє право на глобальний вплив. Зважаючи на це нам видається можливим спрогнозувати ймовірність виникнення таких обернених форм глобалізації, як регіоналізація, американізація, китаїзація та бразилізація, які визначають геополітичну стратегію розвитку сучасного світу.

Глобалізація, як достатньо нове та не досить вивчене явище, привносить у світ більше викликів і небезпек, ніж переваг. За умов поглиблення і більшого поширення взаємозалежності та взаємозв'язку у світовому співтоваристві істотно змінюється вертикальна структура владних відносин, якісно змінюється зміст міжнародних політичних відносин, зазнає певної трансформації і система державного управління. Все це є результатом виникнення та впливу глобальних викликів суспільного розвитку, які не можуть не позначатись на загальнонаціональних і державно-управлінських системах світу.

Унаслідок цього кожна національна держава постає перед необхідністю протистояти глобалізаційним викликам. Це, своєю чергою, вимагає від них створення нових модернізаційних проєктів з урегулювання локальних і цивілізаційних конфліктів, вироблення ефективних механізмів управління глобалізаційними процесами. Така стратегія протистояння глобалізаційним викликам досить часто супроводжується впровадженням універсалізованих принципів управління суспільно-політичним розвитком, стандартизацією технології прийняття державно-управлінських рішень, унаслідок чого національні системи державного управління здобувають глобальну відкритість, яка унеможливорює збереження власної національної ідентичності, а це, своєю чергою, провокує виклики національної безпеки.

Головним викликом суспільного розвитку в умовах глобалізації стає підміна національного інтересу глобальним, проте національний інтерес жодною мірою не може підмінятись глобальним інтересом, оскільки це реально позбавляє національну державу можливості реалізації власної стратегії суспільного розвитку. На сучасному етапі світового розвитку національний інтерес зазнає такої радикальної трансформації, що вже не може бути ефективною формулою функціонування національної держави.

Підміна національних інтересів глобальними породжує нові виклики національної безпеки, наявним підтвердженням чого є спроби окремих світових держав підпорядкувати собі інтереси іншої національної держави. Негативними наслідками цього стає: наростання соціально-політичних та етнічних конфліктів, які виводять систему суспільного розвитку з динамічної рівноваги, позбавляючи її можливості стабільного розвитку та ефективного функціонування. Саме тому основна мета національної безпеки в умовах глобалізації має зводитися до створення умов для реалізації інтересів особи, суспільства та держави, що відповідає системі національних інтересів, яка обов'язково має бути узгоджена з глобальною системою інтересів.

Одним із глобалізаційних викликів національної безпеки є глобальний тероризм, що є одним із факторів геополітичного реструктурування світу, який

підтверджує небажання перемовин, діалогу та компромісу в налагоджуванні міждержавних відносин. Основними суб'єктами реалізації глобального тероризму стають так звані "мережі субдержавних злочинців", "неурядові організації насилля". Протистояти йому надзвичайно складно, оскільки в умовах глобалізації такі національні інститути (армія, поліція, служби безпеки та розвідки, міністерства закордонних справ), які мали б гарантувати безпеку своїх громадян та відповідний рівень захисту від терористичних акцій, виявляються бездієвими.

В умовах глобалізації змінюється специфіка систем державного управління, основними механізмами функціонування якої стає адаптація, трансформація та модернізація до нових умов розвитку. Ці процеси тісно взаємопов'язані між собою. Так, зокрема, адаптація – це процес прилаштування, пристосування та облаштування системи управління окремої держави до нових умов глобалізаційного розвитку. Трансформація як механізм та процес характеризує різні форми радикальних змін, яких зазнає геополітична система світу та кожна національна система державного управління в умовах глобалізації. Глобальна інтеграція на сьогодні є основним базовим фактором геополітичної трансформації світу, відповідно до якої змінюється система міжнародних відносин (перехід від біполярної до однополярної), відбувається структурно-морфологічна перебудова всієї міжнародної системи.

Модернізація як один із варіантів суспільного розвитку, який приводить до вдосконалення та нагромадження позитивних кількісних та якісних змін у розвитку певного явища (економічних, соціальних, демографічних, культурних та ін.), що охоплює більшість країн, може привести сучасний транснаціональний світ до повної його невпізнанності, внаслідок цього вона породжуватиме й чимало проблем, які можуть спровокувати небезпечний конфлікт, що позначиться на специфіці політики національних держав.

Унаслідок впливу різних інтеграційних форм суспільного розвитку сучасний світ зазнає якісних змін, які приводять до трансформації його політичної системи, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації, яка пов'язується з його переходом від однополярної та біполярної до багатополлярної структури світу.

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до якісних та кількісних змін у функціонуванні перехідних суспільств. Відповідно до цього вона є новою концептуальною схемою розвитку сучасного світоустрою з його відповідною організаційною та ціннісною ієрархією. Перехідні суспільства найбільшою мірою підпадають під виклики глобалізації, більшість із них виявляються навіть не готовими їм протистояти. Така нерівність у розвитку між державами в особливій формі увиразнюється саме в умовах глобалізації, в кінцевому підсумку це призводить до геополітичного розколу світу на лідерів та аутсайдерів глобалізації. Аби здолати таку нерівність, мають бути уніфіковані правила "геополітичної гри" та розвитку економічного сектора для всіх суб'єктів глобального простору. Це дасть змогу здолати відставання в розвитку, виробити конкурентніші позиції, унеможливити дії "подвійних" стандартів розвитку (національних і глобальних) так, аби забезпечити належні умови реалізації власних інтересів, не перешкоджаючи при цьому інтересам іншої держави. Досягнути цього перехідне суспільство у змозі, якщо буде реалізовано принципи глобальної демократії, які визначатимуть відповідну паритетність у реалізації глобальних і національних інтересів у державному управлінні пере-

хідних суспільств. Важливою проблемою в розвитку перехідних суспільств на сучасному етапі історичного розвитку є вплив "глобальної демократії" на систему державного управління.

Незалежно від того, що сьогодні Україна позиціонує свої бажання надмірної відкритості до включення у різні транснаціональні структури, все ще потребує роздроблення ефективних механізмів розвитку та функціонування в умовах глобалізації. Принципової необхідності набуває розроблення державної глобалізаційної політики, яке враховувало б співвідношення геостратегічних сил на глобальному просторі і чітко визначало місце та роль України в ньому. Глобалізаційна політика має бути спрямована переважно на реалізацію прилаштування до потреб загальнопланетарної системи розвитку, а завдяки можливості задекларувати і відстояти свою власну національно-регламентовану позицію у глобальному світі.

Нагальну потребу розроблення та впровадження ефективних механізмів інтеграції України у світову спільноту передусім пов'язують із осмисленням геополітичної стратегії розвитку держави в умовах глобалізації, а головне – із відповіддю на питання, як має розвиватись наша держава та яка її роль у сучасних глобалізаційних процесах. Чи є вона повноправним суб'єктом розгортання таких процесів, чи все ж таки вона лишається окремим додатком до певного інтегрального утворення держав, де змушена грати не за своїми власними, а за чужими правилами гри.

В Україні сьогодні непоодинокими є так звані глобальні політичні проєкти, які призвели до того, що через реалізацію економічних інтересів держави інші держави реалізують свої лобістські амбіції. Унаслідок цього економіка перетворюється на абсолютну заручницю політики іншої держави. В Україні сьогодні існує проблема несформованості національної ідентичності, яка перешкоджає державі повною мірою протистояти глобалізаційним викликам з боку інших держав. У цьому контексті держава має бути "сильною", з відповідним рівнем громадської свідомості та самосвідомості, патріотично відповідальною та громадянсько підзвітною. Це, відповідно, дасть змогу Україні маневрувати між економічними інтересами та політичною доцільністю в реалізації своїх національних потреб саме в умовах глобалізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У контексті сучасних глобалізаційних процесів, які приводять до формування нової парадигми управління суспільним розвитком, принципово змінюється характер та специфіка діяльності державних службовців як суб'єктів реалізації нових критеріїв та цінностей, що відповідають новим умовам життєдіяльності людства. Така парадигма характеризується передусім зміною ціннісних орієнтацій державних службовців, що вимагає формування нового рівня їх професійної ідентичності та національної свідомості. В умовах глобалізації кожне суспільство має віднайти адекватну формулу нарощування кадрового потенціалу, аби, з одного боку, вписатися в сучасні глобалізаційні процеси і зайняти в них достойне місце, а з іншого – не втратити формулу власної національної ідентичності. Така формула має стати пріоритетною для перехідних суспільств, які постають перед необхідністю вироблення концепцій кадрової політики в умовах глобалізації.

Вплив глобалізації на функціонування сучасного світу характеризується високим рівнем взаємозалежності та взаємодії між державами. Основу такої взаємозалежності та взаємодії становить збіжність ціннісних систем, якими ке-

руються держави під час вибору своєї стратегії розвитку, форми ставлення їх до інших держав. Це, відповідно, дає змогу визначити основні концептуальні засади Кодексу взаємовідносин суспільств в умовах впливу глобалізації. При цьому держави мають виробити спільні ціннісні нормативи, аби не тільки використовувати один одного заради реалізації власних інтересів, а працювати на забезпечення певного стабілізаційного балансу в розвитку глобального світу шляхом створення такої інтеграційної політики держави, яка була б спрямована на реалізацію інтересів своїх геостратегічних партнерів. Необхідність розроблення Кодексу взаємовідносин пов'язують з необхідністю створення конкретної ціннісно-нормативної системи, яка дасть змогу визначити, якими інтересами керуються держави по відношенню одна до одної в умовах глобалізації. Принципова різниця в таких ціннісних інтересах закономірно призводить до загострення стосунків між ними, а також активізації суперечностей між державами, які мають різноякісний, а подекуди і наближено тотожний рівень розвитку. Важливим питанням під час розроблення відповідного Кодексу взаємовідносин країн в умовах глобалізації є пошук нових моральних норм і стандартів, які становлять основу нинішньої глобальної цивілізації. Такі норми та стандарти задають систему координат для "поведінки" та взаємовідносин держав в умовах глобалізації. Важливим питанням у контексті аналізу концептуальних засад кодексу взаємодії держав є питання реалізації глобальної моралі як своєрідної форми геополітичного контролю за дотриманням певних стандартів поведінки держав з точки зору реалізації ними абсолютних цінностей.

Кодекс взаємодії держав в умовах глобалізації може стати дієвим інструментом у міждержавних відносинах, якщо він накладатиме обмеження на їх дії, а також якщо ці дії суперечать основним цінностям, яких дотримуються держави в умовах глобалізації. Такий кодекс має чітко визначати, яких дій мають уникати держави, аби включатись у форми взаємодії з іншими, що реально має робити держава і якою в ідеалі має бути її геополітична стратегія розвитку, аби взаємодія мала позитивний, а не руйнівний характер.

Список використаної літератури

1. Beck U., Grande E. Varieties of second modernity: extra-European and European experiences and perspectives. *British Journal of Sociology*. 2010. Vol. 61. Issue 3. P. 406-638.
2. Giddens A. *Globalization of the world*. M., 2003. 318 p.
3. Huntington S.P. *The Clash of Civilizations and Remaking of the World Order*. New post-industrial wave in the West. M., 2019. 672 p.
4. Henderson D. *History of Information Technologies*. Elon University School of Communications. *Imagining the Internet*. 2009.
5. McNamara R. *Modernities*. Thousand Oaks; New Delhi. 2015. 675 p.
6. Reismith S. *Global Modernities*. Thousand Oaks; New Delhi. 2015. 675 p.
7. Scheuerman W.E. *Cosmopolitanism and the World State*. *Review of International Studies*. 2014. № 40. P. 419.
8. Wallerstein I. *Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System*. *International Sociology*. 2000. № 15:2. P. 251-267.

Voitovych Radmyla Vasylivna

Professor, Doctor of Science in Public Administration, Rector, Institute for Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

ORCID: 0000-0001-7610-9940

e-mail: site-ipk@ukr.net

GLOBALIZATION AS A NEW TYPE OF SOCIETY DEVELOPMENT AND MANAGEMENT IN THE SCOPE OF A NEW GEOSTRATEGIC REALITY ESTABLISHMENT

Problem setting. Compared to other post-Soviet states, Ukraine is maximally open to globalization. Consequently, it is more and more affected by the destructive manifestations of globalization. Such openness, which fully corresponds to the structure of the Ukrainian mentality, is, on the one hand, a powerful factor in the modernization dynamics of social development, and on the other – a brake on the formation and implementation of its own nationally regulated development strategy. Such openness mainly affects the liberalization of the economic sphere, which in the future may lead to Ukraine's inability to control and effectively manage other negative manifestations of globalization.

Recent research and publications analysis. Modern methodology for the study of globalization, formed on an interdisciplinary basis. Beck U. and Grande E. studied the problems of globalization and defining the essence of this concept. The peculiarities of globalization in the world dimension have been the subject of Giddens A. research. S. Huntington studied the clash of civilizations and the transformation of the world order. D. Henderson study of globalization in the formation and development of information technology. I. Wallerstein principles of globalization as an era of transition to a new world order.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. At the same time, a unified conceptual system of views on understanding its essence and the nature of the impact on society and governance has not yet been formed, which actualizes the topic.

Paper main body. Globalization is seen as a new type of social development in the context of the formation of a new geostrategic reality, accompanied by the establishment of new value coordinates, qualitative change of principles and structure of the world, modernization of social, political, economic and public systems. Theoretical and methodological bases of research of globalization problems in interdisciplinary discourse are generalized. Alternative forms and challenges of globalization to nation states and social practices are analyzed. The security imperatives of globalization are justified in the context of ensuring a stabilizing balance in the development of the global world in order to realize the interests of geostrategic partners. It is consistently believed that globalization is a universal form of historical dynamics, resulting in qualitative and quantitative changes in the functioning of transitional societies. Argued formation of a new paradigm of social development management: as a result, against the background of globalization, the nature of civil service values is fundamentally changing, which in the new conditions require a new level of professional identity and national consciousness of employees. It is proposed to create a Code of Interaction of States in the context of globalization, which can be an effective tool in interstate relations.

It is argued that the state globalization policy of Ukraine should take into account the balance of geostrategic forces in the global space and clearly define the place and role of Ukraine in it. Ukraine's globalization policy should be aimed primarily at realizing national interests not by adapting to the needs of the global development system, but by being able to declare and defend its own nationally regulated position in the global world.

Conclusions of the research and prospects for further studies. The impact of globalization on the functioning of the modern world is characterized by a high level of interdependence and interaction between states. The basis of such interdependence and interaction is the convergence of value systems that guide states in choosing their development strategy, the form of their attitude to other states. This, in turn, makes it possible to determine the basic conceptual

principles of the Code of Relations of Societies in the context of globalization. At the same time, states must develop common values to not only use each other to pursue their own interests, but to work to ensure a stable balance in the global world by creating an integration policy aimed at pursuing the interests of their geostrategic partners. The need to develop a Code of Relationships is associated with the need to create a specific value-normative system that will determine the interests of states in relation to each other in the context of globalization. The fundamental difference in such value interests naturally leads to the aggravation of relations between them, as well as the intensification of contradictions between states that have different, and in some places almost identical levels of development. An important issue in the development of the relevant Code of Relations between countries in the context of globalization is the search for new moral norms and standards that form the basis of today's global civilization. Such norms and standards set the coordinate system for the "behavior" and relations of states in the context of globalization. An important issue in the context of the analysis of the conceptual foundations of the code of interaction of states is the implementation of global morality as a kind of geopolitical control over compliance with certain standards of behavior of states in terms of their implementation of absolute values.

The Code of Interaction of States in the Context of Globalization can become an effective tool in interstate relations if it imposes restrictions on their actions, as well as if these actions contradict the basic values that states adhere to in the context of globalization. Such a code should clearly define what actions states should avoid in order to engage in forms of interaction with others, what a state should actually do, and what its geopolitical development strategy should ideally be, so that interaction is positive rather than destructive.

Keywords: globalization; public policy; values of public administration; public service.

References

1. Beck, U. (2010). Grande E. Varieties of second modernity: extra-European and European experiences and perspectives. *British Journal of Sociology*, 61, 406-638.
2. Giddens, A. (2003). *Globalization of the world*.
3. Huntington, S.P. (2019). *The Clash of Civilizations and Remaking of the World Order*. New post-industrial wave in the West.
4. Henderson, D. (2009). *History of Information Technologies*. Elon University School of Communications. Imagining the Internet.
5. McNamara, R. (2015). *Modernities*. Thousand Oaks.
6. Reismith, S. (2015). *Global Modernities*. Thousand Oaks.
7. Scheuerman, W.E. (2014). Cosmopolitanism and the World State. *Review of International Studies*, 40, 419.
8. Wallerstein, I. (2000). Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System. *International Sociology*, 15:2, 251-267.

Paper submitted: 04.10.2021

Paper accepted: 04.12.2021

Цитування: Войтович Р. В. Глобалізація як новий тип розвитку суспільства й управління в контексті формування нової геостратегічної реальності // Демократичне врядування : наук. вісн. Вип. 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua>

Citation: Voitovych, R. V. (2021). Globalization as a new type of society development and management in the scope of a new geostrategic reality establishment. Democratic governance, Issue 2(28). URL : <https://science.lpnu.ua>